

ELAZIĞ

KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ Yıl:31 Sayı:55 Temmuz 2021

HARPUR TURİZME AÇILIYOR

ELAZIĞ

KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ

Künye

İmtiyaz Sahibi
Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı adına
Mehmet ÇAĞLAR

*Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü*
Murat KATİBOĞLU

Yayın Kurulu
Prof. Kerim SUNGUROĞLU
Mustafa TURAN
Sevim (Anagür) KOYUNOĞLU
Prof. Kemal ÖZMEN
Cahit KOÇ

Yönetim Yeri ve Adresi
Sokullu Mehmet Paşa Cad. Ece Sk.
No: 15/3 Dikmen ANKARA
Tel: 0312 480 28 80
Fax: 0312 480 38 08
e-mail: info@elazigvakfi.org.tr

Tasarım

baskent tasarım

Nenehatun Cad. No:81/4 GOP
Çankaya - ANKARA
Tel: 0312 436 42 69
Faks: 0312 436 42 64
mail: bilgi@baskenttasarim.com
www.baskenttasarim.com.tr

Baskı

Ankara Ofset

Büyük Sanayi 1. Cadde
Necatibey İş Hanı Alt Kat No: 93/43-44
İskitler - Ankara
Tel: 0.312 384 50 63

Yayın Tarihi: Temmuz 2021

Yayın Türü: Yerel Süreli

Yayın Aralığı: 6 ay

Yayın Dili: Türkçe

İçindekiler

MEHMET ÇAĞLAR 3

KOLİN HOLDİNG 5

Teşekkür 9

*Prof. Dr. İsmail AYTAÇ: Harput'ta Yapılan Çalışmalar ile
Turizm Canlanıyor* 10

*İlhami KIZIROĞLU - Metin SÖZEN:
Biyolojik Çeşitlilik ve Çevre Eğitime Kent Müzelerinin Katkısı;
Elazığ Kent Müzesinin Kurulması* 24

*Sevim ANAGÜR KOYUNOĞLU:
Bir Zamanlar Elazığ'da Öğretim - Eğitim* 45

Naşide GÖKBUDAK: 60 Yıl Evvelinde Bir Elazığ Vardı 52

Güner DİNÇASLAN: Afife Jale'den Hayriye'ye 54

Zekeriyya BİCAN: Geçmiş Zaman Olur Ki 58

Bedrettin KELEŞTİMUR: Elazığ Basını Üzerine 62

İsmet ÜLKER: Geçmişte Kalan Hayat Parçaları (2) 81

Yolyemez Nazmi Dayı 87

KAYBETTİKLERİMİZ 90

Mehmet ÇAĞLAR
Yönetim Kurulu Başkanı

DAHA İYİ BİR ELAZIĞ İÇİN ŞEHİRİN ÖZ ELEŞTİRİSİ

Ünlü bir yazar, “...Değiştirmeyi istersen, her şey değişir, değişim ve ilerleme için anahtar, yolu tıkayan düşünce veya anlayışları eksiltmek, yıkarak yolu temizlemektir.” diyor. Buna katılmamak mümkün değil. Bundan yola çıkarak bizde Elazığ için yeni bir tartışma ortamı başlatmak ve şehrin gündeminde olan, ancak bugüne kadar hayata geçirilemeyen önemli konulara ilişkin görüş ve önerilerimizi dile getirmeye çalışacağız.

Bugün birçok şeyi yapacak, başarabilecek çok sayıda olanağa sahip olduğumuz halde, neden vasatlığın bu şehrin kaderi haline geldiğini anlayamıyoruz. Öncelikle bugüne kadar yapmadıklarımızın, eksik ve yanlış yaptıklarımızın veya daha önce göz ardı ettiklerimizin özeleştiri konusu yapılmasını istiyoruz. Bu nedenle ekonomiyi, tarihi ve kültürel değerlerimizi öne çıkararak, yeni ve farklı şeyler yapmamızı, artık günümüzde aynı şeyleri yaparak farklı sonuçlar elde etmenin mümkün olmayacağı ve değişimin şart olduğunu düşünüyoruz. Dolayısı ile krizin bir fırsat olduğunu ve sonuçta herkes için bir değer yaratacak dönüşüme ihtiyaç olduğu görüşündeyiz.

Bu bakış açısı ile tartışmak istediğimiz konuları satır başlıkları ile şu şekilde özetleyebiliriz;

1. Elazığ’a özgü “**Ekonomik Bir Model**” oluşturmanın zamanı geldiğini düşünüyoruz.
2. Covid-19 Pandemisinden sonra, şehrimizde yapılması gerekenler içinde fazla bir seçeneğimiz olmadığı görülmektedir. Bu nedenle “**Turizm Sektörü**”ne öncelik verilmesi ve sektördeki eksik ve yanlışlıkların giderilmesi gerekmektedir. Sektöre motivasyon sağlar, yenilik, kalite, farklılık yaratırsak ve “**en iyi**” olmayı hedeflersek, başarırız.
3. Uluslararası bir hüviyet kazanmış iken “**Hazar Şiir Akşamları**”ndan neden vazgeçtik? Oysa, bu etkinlik ile Elazığ şiirin başkenti olarak anılmaya başlamıştı. Bu nedenle Hazar Şiir Akşamlarının yeniden başlatılmasını öneriyoruz.

4. Harput'un Koruma Amaçlı İmar Planı 2008-2009 yıllarında yapılmaya başlanmış ve 12-13 yıl geçmiş olmasına rağmen halen sonuçlandırılmamıştır. Bu gecikmenin nedenleri ortadan kaldırılmalı ve planın uygulamaya konulması sağlanmalıdır.
5. Elazığ **"Kent Konseyi"** oluşumu ve çalışmalarında amaçsız ve hedefsiz bir görüntü vermiştir. Bundan sonrası için düşündüğümüz kent konseyi ile ilgili görüş ve önerilerimizi şehirle paylaşmak istiyoruz.
6. Şehirdeki eski hükümet konağının **"Kent Müzesi"** olmasını arzu ediyoruz.
7. Bugüne kadar **"Harput"**ta yaşayan uygarlıklardan günümüze miras kalan tarihi ve kültür varlıklarının korunması adına verilen sınavda ne yazık ki başarısız olduk. Vakfımızın başlattığı **UNESCO süreci ile hiç değilse bundan sonra Harput'a** sahip çıkılmasını bekliyoruz.
8. Türkiye'de çeşitlilikte ikinci sırada yer alan **"Elazığ Mutfağı"** için **tanıtım yapılmasını** diliyoruz. Bu nedenle destek verilirse ileriki günlerde **"Elazığ Mutfak Günleri"** düzenlemeyi düşünüyoruz.
9. Bugüne kadar **UNESCO** hikayesine şehri ortak etme çabamız sonuç vermemiştir. Bundan sonrası için **UNESCO sürecinde ortak çalışmayı öneriyoruz.**
10. Hazar gölünün altında yatan bir tarihi ve kültür serveti **"Batık Şehir"**i dünyaya tanıtmak için yeni projeler yapmayı teklif ediyoruz.
11. Elazığ'ın sağlık turizmindeki potansiyelini incelediğimizde; bu konuda tanıtım açısından ne kadar başarısız olduğumuzu gördük. Bundan sonrası için Vakfımızın da içinde olacağı **"Sağlık Turizmi Çalıştayı"** projesini öneriyoruz.
12. Uluova sulama projesinde yaşanan sorunlar ve bugüne kadar çözüm üretilmeden yaşanan hayal kırıklıkları tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun nedenleri üzerinde yeterince durulmamış ve tartışılmamıştır. Bu aşamadan sonra soruna acil çözüm aranmasını diliyoruz.

Sonuç olarak; şehrin bu konularda özeleştirisi yapmasını, görüş ve önerilerimizi değerlendirmesini arzu ediyoruz. Bundan sonrası için ise; önemli avantajlara sahip olduğumuz **"Turizm Sektörü"**nün **iyi değerlendirilmesinin** ve gastronomi ile birlikte sistemin kadın girişimcilerimiz üzerinden kurulmasının, geleceğin yatırım aracı olarak gösterilen **"Tarım"**a öncelik verilmesini ve bu sektörlerde gördüğümüz eksiklik ve yanlışlıkların düzeltilmesini ve bunlar üzerinden Elazığ'a özgü **"Ekonomik Bir Model"** oluşturulmasının doğru olacağını düşünüyoruz.

Özellikle; bugüne kadar yaptıklarımızın yerine farklı şeyler yapılmasını, **"geç hiçten iyidir"** mantığı ile dün üzerinde durmadığımız konulara geç kaldık demeden başlamayı öneriyoruz. Dileğimiz şehrin bütün bunlardan ders çıkarması, deprem ve pandemi nedeniyle başımıza gelenlerden sonra özellikle önerdiğimiz değişime ve farklılık yaratmaya ayak uydurulması ve sonuçta; hep birlikte iyi ve güzel günlere koşulmasıdır.

Mevlana'nın deyişi ile;

**"Güzel günler sana gelmez,
sen ona yürüyeceksin."**

Mehmet ÇAĞLAR
YÖNETİM KURULU BAŞKANI

EFSANE KÜLLERİNDEN DOĞUYOR

Masallara konu olan, Yunan, Pers mitolojilerinde farklı isimlerle anılan, Türk Kültürü ve Arap kültürü başta olmak üzere pek çok farklı kültürde yer bulan efsanevi bir varlıktır Zümrüd-ü Anka kuşu. Pek çok farklı hikaye, masal ve sanat eserine konu olsa da ona dair bilinen en belirgin özellik küllerinden doğuşudur.

Zümrüd-ü Anka bilgeliğin ve yeniden doğuşun sembolüdür.

İşte güzel Elazığ'ımızın en önemli değerlerinden Mustafa Kemal Ortaokulu da bugün küllerinden doğuyor.

Geçtiğimiz yıl yaşadığımız depremin yaralarını devlet, vatandaş, özel sektör hep birlikte sarmaya çalıştık, çalışıyoruz. Elazığ'ımızı hep birlikte dimdik ayağa kaldırmaya söz verdik ve sözümüzde duruyoruz.

Bugün başarılarıyla ülkemizin gururu pek çok ismin sıralarından geçtiği Mustafa Kemal Ortaokulu Elazığlı hemşehrilerimizin kurucusu olduğu Koloğlu Holding tarafından aslına uygun şekilde yeniden inşa edildi.

Mustafa Kemal Ortaokulu'nun yenilenen binası 2021-2022 eğitim öğretim yılının başlamasıyla birlikte hizmete girecek. Pandemi koşulları izin verdiği ölçüde aralarında Türkiye'nin önde gelen isimlerinin de yer aldığı eski mezunların katılımıyla gerçekleştirilecek açılışla eğitim öğretim hayatına yeniden merhaba diyecek.

“Eğitimidir ki; bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir sosyal toplum halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefalete terk eder.”

Bir lider düşünün. Kurtuluş Savaşı sürerken, cephede ölüm kalım mücadelesi devam ederken, Ankara'da “Maarif Kongresi”ni toplayarak Cumhuriyet Türkiye'sinin eğitim çalışmalarını başlatan. Bir lider düşünün “Eğer Cumhurreis olmasam, Maarif Vekilliğini almak isterdim.” diyecek kadar eğitimi her şeyin üstünde tutan.

Başöğretmen Mustafa Kemal Atatürk eğitime verdiği önemi her fırsatta dile getiren bir lider. Diyor ki “Eğitimidir ki; bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir sosyal toplum halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefalete terk eder.”

Yeni kurulan devlete yeni bir eğitim anlayışı gerekiyordu

Millî Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra Atatürk, ülkede eğitim alanında köklü inkılâp hareketlerini başlatmıştır. Temel amaç, milli bir eğitim sistemi kurmak ve eğitimi tüm vatan sathına yaymaktır.

Cumhuriyetin ilk yılları eğitim ve öğretim faaliyetlerinin çağdaş bir düzeye erişmesi için pek çok inkılâp yapılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Harf İnkılâbı, okur yazarlık için eğitim seferberliği, köy enstitülerinin kurulması, Halkevlerinin kurulması, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumunun kurulması bunların başlıcalarıdır.

Atatürk, bağımsızlık mücadelemizle birlikte başlattığı eğitim savaşını ölümüne kadar başarıyla sürdürmüştür. Cumhuriyet ruhuyla dolu, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller yetiştirme gayesiyle koyduğu temel ilkeler, onun ölümünden sonra da Türk milletine ve devletine ışık olmuştur.

Tarihçe

II. Ulusal mimarlık akımının ürünü olan Mustafa Kemal Ortaokulu Atatürk sonrası dönemde inşa edilmiştir ve yapıldığı dönemin özelliklerini taşımaktadır.

Yapılan araştırmalarda yapının yapım dönemi hakkında net bir bilgi olmamakla beraber 1948-1949 öğretim yılında eğitime başlanmıştır.

Yapıldığı dönemin tüm mimari özelliklerini taşıyan Mustafa Kemal Ortaokulu betonarme iskelet taşıyıcı sistem, harman tuğlası dolgu duvarlar ve zeminde dökme mozaik kaplaması ile yarım bodrum üzeri üç kat olarak dört katlı inşa edilmiştir.

Mustafa Kemal Ortaokulu Elazığ'lı Cumhuriyet dönemi gençlerinin hepsinde ortak bir hatıra bırakmıştır

İlk yapılma amacı Elazığ Lisesine hizmet vermek olarak planlansa da dönemi gereği yaşanan bina eksikliğinden dolayı 1960' lı yıllara kadar Elazığ Lisesi ve Atatürk Ortaokuluna aynı anda ev sahipliği yapmıştır. Sonraki yıllarda eğitim sistemindeki değişikliklerle beraber Atatürk İlköğretim Okulu en son ise Mustafa Kemal Ortaokulu ismini almıştır. Bugünkü adıyla Mustafa Kemal Ortaokulu döneminde 3 okula aynı anda ev sahipliği yaptığı için Elazığ ilinin Cumhuriyetin ilk yıllarında eğittiği gençlerin hepsinde ortak bir hatıra bırakmıştır.

Mustafa Kemal Ortaokulu Elâzığ'da cumhuriyet dönemi kamu mimarisinin ilk örneklerinden biridir. Özgün mimari niteliklere sahip olması nedeniyle korunması gereken kültür varlığı olarak envantere alınmıştır.

Deprem izleri siliniyor, aslına uygun modern bir okul yükseliyor

2020 yılında yaşadığımız deprem sivil mimarlık eserlerine zarar verdiği gibi ilimizin kültürel mirasını yansıtan yapılara da zarar vermiştir. Okulun ilk inşasında yapılan bazı tasarım hataları bu depremde kendini göstermiş ve yapı kullanılmaz hale gelmiştir. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu ekiplerinin yaptığı inceleme sonucu yapının restorasyon uygulaması ile ayakta duramayacağına, rekonstrüksiyon uygulaması ile yeniden inşasına karar verilmiştir.

Bu noktada Elazığ'ın köklü ailelerinden Koloğlu ailesinin sahibi olduğu Koloğlu Holding kendilerinin de mezun olduğu okulun yeniden inşasını gönüllü olarak üstlenmiştir.

Rekonstrüksiyon projeleri, yapının özgün haline ve günümüz deprem yönetmeliklerine uyularak hazırlanmıştır. Yapının sadece deprem hasarları göz önünde bulundurulmamış, günümüz ihtiyaçlarına da tam anlamıyla cevap verecek modern bir okul binası olmasına da dikkat edilmiştir.

Aslına uygun olarak yeniden inşa edilen Mustafa Kemal Ortaokulu hem Elazığ eğitim tarihinin bir temsilcisi olmaya devam edecek hem de yeni nesillerin daha iyi eğitim alabilmesi için gerekli olan tüm imkanları sağlayacaktır.

“Küle döndüysen, yeniden güle dönmeyi bekle. Ve geçmişte kaç kere küle dönüştüğünü değil, kaç kere yeniden küllerin arasından doğrulup yeni bir gül olduğunu hatırla!” der Mevlana.

Küle dönüşsek de küllerin arasından yeni bir gül olur Elazığ.

Mustafa Kemal Ortaokulu'muz Elazığ'ımıza hayırlı, uğurlu olsun...

KOLİN HOLDİNG Yönetimine

Teşekkürlerimizle

Elazığ gençliğinin tükenmez umudu olan, düşlerini süsleyen, yüreğini ısıtan, türküler dolusu umutlar beslenen, ilk çıkış durağı; MUSTAFA KEMAL ORTA OKULU.....

Elazığ gençliğine bir asıra yakın ışık olmuş, bu aziz eğitim kurumunun yıkılışına, yok oluşuna, üzüntülerin yoğunlaştığı günlerde; bir ses yankılandı.

Bizleri hayata hazırlayan bu eğitim ocağını, aslına uygun olarak gençleştirmek, güzelleştirmek ve Elazığ'ımıza kazandırmak üzere alınan karar ve müjdeli haber, KOLİN HOLDİNG'ten geldi.

Bu aziz eğitim kurumundan yetişen, Kolin Holding mensupları için en büyük onur olacaktır.

Takdirle anılacak bu davranış, kuşkusuz biz Elazığ'lılar içinde büyük sevinç ve gurur vesilesi olacaktır.

Gönül coğrafyamızı taçlandıran, Elazığ Mustafa Kemal Orta Okul'undan adına yakışır müstesna şahsiyetler yetişmiştir. İşte KOLİN örneği, binlerce teşekkürler..

Ayrıca Vakfımız faaliyetlerine ve yüksek tahsil öğrenci burslarına da Kolin Şirketler Grubu olarak ciddi maddi katkıda bulunmaktadırlar. Bu desteklerinden dolayı kendilerine özellikle teşekkür etmek istiyoruz.

Sanat, bilim ve sevginin ummanında, Çayda Çıra ışığında, başımızın tacı Elazığ'ımız, bizler için mutluluğun adıdır, belgesidir, mühürüdür...

Ne mutlu Elazığ'lıyım diyenlere....

Selam olsun..

**ELAZIĞ KÜLTÜR VE TANITMA VAKFI
YÖNETİM KURULU**

Prof. Dr. İsmail AYTAÇ¹

HARPUT'TA YAPILAN ÇALIŞMALAR İLE TURİZM CANLANIYOR (Harput İç Kale Kazılarının Tamamlanan Projeleri Uygulama Aşamasında)

Ne büyük mutluluk harputlu olmak
Sazı ve Sözüyle onu yaşamak
Tarihi karıştır tanı harputu
Böyle bir diyardan mümkünmü kopmak...
“Lokman TASALI”

1. GİRİŞ

Harput, özgün değerleri olan kültür havzasının adıdır. Yaşayan medeniyetlerin izlerini günümüzde yaşatabilen bir Anadolu kentidir. Harput somut ve somut olmayan zengin kültürel mirası barındırmaktadır.

Harput Mahallesi, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını koruma kanunu çerçevesinde, 30.05.1985 tarih ve 1089 sayılı ilgili Koruma Bölge Kurulu'nun kararı neticesinde Kentsel Sit Alanı, Harput Kalesi de aynı tarih ve sayı ile I. Derece Arkeolojik Site Alanı ilan edilmiştir. Harput ve çevresi 2005 yılında Kültür ve Turizm Koruma ve Geliştirme Bölgesi olarak seçilmiştir.

Sonyıllarda Harput'ta İç Kale (1. Derecede Arkeolojik Sit Alanı) başta olmak üzere birçok tarihi eserde arkeolojik kazılar yapılmış, bu eserlerin restorasyon projeleri tamamlanmış ve uygulama aşamasına gelinmiştir. Ayrıca, Elazığ Valiliği, Elazığ Belediyesi ve Ankara/Elazığ Kültür ve Tanıtım Vakfı tarafından yapılan çalışmalar neticesinde Harput, bütün olarak 2018 yılında UNESCO Kültür Mirası Geçici listesine kabul edilmiş ve marka değeri artmıştır.

2. TARİHÇE

Harput ve çevresinde yapılan kazı ve araştırmalara göre ilk yerleşim Paleolitik Çağ'a kadar inmektedir. Karasu, Arapkir Deresi ile Murat Suyu Vadisi seki ve kayalıklarında Elazığ-Pertek arasında Karataş denilen yerde büyük bir

¹ Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi ve Harput İç Kalesi Kazı Başkanı

kaya altı sığınağında Geç Üst Paleolitik Döneme ait çakmaktaşı ve obsidiyenden yapılmış yonga aletleri, el baltaları bulunmuştur (Arslantaş,2013:19). Karataş Kaya altı Sığınağı, Gedikli Mağarası ve Kalecik açık hava konak merkezi, yine bu dönemin önemli merkezlerindedir. Altunova'daki höyüklerde Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı yerleşimlerinde Keban kurtarma kazılar yapılmış ve bilim dünyasına kazandırılmıştır.

2016 yılının Mayıs ayında, Harput'ta Nevroz Ormanları olarak adlandırılan alanda ağaçlandırma çalışmaları sırasında bulunan rölyef ile Harput'un bilinen tarihin 2200 yıl kadar geriye gitmiştir. Kabartmada ana konu bir kalenin fethi ve mahkûmların kralın huzuruna gelmesi olarak tasvir edilmiştir (Foto.1. 2.72x2.42 boyutlarındaki rölyef, yerel bir kumtaşı kayaya işlenmiştir. Yatay bantlarla ayrılan kabartmanın ortasında, surlara yaklaşan tekerlekli bir kule ile kulenin yanması tasvir edilmiştir. Kabartmada, Genel hareket prensibinin soldan sağa doğru olduğu, kralın tepesine getirilen tutukluların ise sahnede zıt olduğu görülmüştür. Ayrıca kabartmanın bir diğer özelliği de Mısır Firavunlarının başlarına benzeyen, bacakları ayakları basılarak yukarı kaldırılarak bükülmüş iki çıplak figür bulunan tanrıça figürüdür. Bu sahnelerin en dış kısmında, bir nehir üzerinde kayıkla gezmeye giden iki figür var ki bu da fethedilen kalenin bir nehrin kenarında olabileceği fikrini pekiştiriyor. Elazığ Müze Müdürlüğü tarafından kabartmanın bulunması ile kazı çalışmalarına başlandı. Yapılan çalışmalarda tuğlanın kaldırıldığı alanda ağır yangın çıktığı tespit edildi. Ek olarak, Bu bölgede Orta Tunç Çağı (M.Ö. 2500-2000) çanak çömleğinin varlığı, MÖ II. bin yılın başında Harput'ta güçlü bir siyasi otoritenin varlığını ortaya koymuştur.

M.Ö. VIII. Yüzyıl'da Harput, Doğu Anadolu'da kurulan ve merkezi Tuşpa (Van) olan Urartuların hâkimiyeti altında görülmektedir. Günümüzde, Elazığ'ın ilçelerinden biri olan Palu Kalesinde yer alan kaya kitabesinden Urartuların Harput yöresine "Supani" adını verdikleri tespit edilmiştir. Bizzat Harput Kalesi'nde de Urartulara ait izler bulunmaktadır (Ardıçoğlu,1964:7;Yıldırım,2013:297). M.Ö.715 yıllarında Medler, Asurları ve ardından Urartuları yıkarak (M.Ö.660) bölgeyi ele geçirirler. Sasani kralı II. Sapur Harput dâhil olmak üzere Fırat bölgesini sınırları içerisine katmıştır. Daha sonra M.S. 379 da Roma İmparator'u Valens tarafından Harput bölgesi tekrar Romalıların himayesine geçmektedir(Danık,2001:5).

Foto.1: Harput Kabartmasından görünüm

Arap fethinden sonra Harput, X. yüzyıl'a kadar Hamdaniler'in (930-980) hâkimiyetinde kalmıştır. Büveyhoğulları'nın (930-984) egemenliğine girdiğini görmekteyiz. Bölge uzun süre Mervaniler'in egemenliğinde (984-1085) egemenliğinde de kalmıştır. Arap hâkimiyetinin son bulmasıyla birlikte ikinci kez Bizans hâkimiyetine geçen Harput, Malazgirt Zaferi ile birlikte Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Çubukoğulları Beyliği'nin Harput'taki hâkimiyeti 1113 yılında Artuklu hâkimiyetiyle son bulmuştur. 1203/1205 Harput Artuklular'ı, Selçuklu egemenliğini tanımıştır. XIV. yüzyılın ortalarına kadar İlhanlıların hâkimiyeti altında kalan Harput daha sonra Elbistan, Maraş, Malatya ile birlikte Dulkadiroğulları egemenliği altına girmiştir. Dulkadiroğulları Beyliği'nin zayıflamasıyla birlikte Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı Uzun Hasan 1465 yılında Harput'u ele geçirir. 1507'de Şah İsmail tarafından Akkoyunlu Devleti yok edilince Doğu Anadolu'daki pek çok şehirle birlikte Harput'ta da Safevi dönemi başlar(Ardıçoğlu,1964:12-21).

Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıranda Safevi ordusunu yenerek bölgenin büyük bir bölümünü ele geçirir(Ardıçoğlu,1964:65). Yavuz Sultan Selim döneminde 1515 yılında bölge tamamen Osmanlı denetimine girer. Kanuni Dönemi'nde 1552'de, III. İran seferi için ordular Harput'ta toplanır. 1635 ve 1638 yıllarında IV. Murad, Revan ve Bağdat seferlerinde üç defa Harput'tan geçer. III. Mustafa Dönemi'nde (1757-1774) Harput'taki yeniçerilerin yarattığı huzursuzluk sonucu; padişah olayları ancak gönderdiği bir fermanla durdurur (Sunguroğlu,1958:136;Ardıçoğlu,1964:75-76).

1834'de Reşit Mehmet Paşa, bölgede düzenlemeler yapmak üzere, geniş yetkilerle Sivas, Diyarbakır ve Harput valiliğine atanır. Ancak vergi vermeyi reddedip, ayaklanan halk ve aşiretler, paşanın gelişini hoş karşılamaz. Reşid Mehmet Paşa Harput'u ordu merkezi yapar. Harput XIX. yy' da siyasi ve askeri önemini tamamen kaybettiği görülür. Ovaya hâkim bir tepenin üzerinde bulunması, ovaya nispetle ikliminin sertliği, o günkü şartlarda ulaşım zorluğu gibi sebeplerle Harput terk edilerek hemen altında bulunan "Mezra" denilen yere taşınır. Daha sonra padişah Abdülaziz'in adına izafeten şehrin adı "Ma'muratü'l-Aziz" olarak değiştirilir.1867'ye kadar eyalet durumunda bulunan Harput, "Ma'muratü'l-Aziz Sancağı" adı ile sancak durumuna geçer ve Diyarbakır'a bağlanır.1871'de Diyarbakır'dan ayrılan Harput, 1878'de de vilayet durumuna getirilir. Cumhuriyet sonrası ise söyleyiş zorluğundan ötürü 10.12.1937 tarihli icra vekilleri heyetinin aldığı kararla "Elazığ" adını alır (Aksın, 2013:101).

3. HARPUT KALESİNDE KAZININ SERÜVENİ

İlk olarak Harput iç kalede 1995-1999 yılları arasında Ertuğrul Danık tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Yazar, yayınlarında kale ile ilgili bilgiler (Danık, 2001, 17-30) aktarmıştır.

Harput İç Kale Kazıları, iki dönemde gerçekleştirilmiştir. İlk dönem kazıları, 2005-2009 yılları arasında Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü'nün Başkanlığında, Prof. Dr. Veli Sevin'in bilimsel danışmanlığında yapılmıştır. Bu yıllar arasında 2. bölge olarak adlandırılan Urartu Sarnıcında, 3. bölge Artuklu Sarnıcında, 5. bölge orta mahalle adasında, batı yamacı Atölyeler Grubu ve Harput İç Kalesi'nin güneyinde bulunan güney yamaç evinde kazı çalışmaları yapılmıştır (Sevin,2011:113 vd.),(Çizim. 1).

Çizim 1: 2005-2009 yılları arasında kazısı yapılmış alanlar (Orta Mahalle)

2. Dönem Kazı Çalışmaları ; 2014 yılında Elazığ Valiliği ve Fırat Üniversitesi işbirliği ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Bakanlar Kurulu Kararı ile Prof. Dr. İsmail AYTAÇ'ın Başkanlığında kazı çalışmalarına yeniden başlanmıştır. 2017 ve 18 yılında, Harput İç Kalesi Surları 2. Etap Restorasyonları Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında ziyaretçilerin can güvenliği için kalenin doğu, batı, kuzey ve güney sur duvarları üzerinde seyir terasları ve panel çitler yapılmıştır (Aytaç,2017a:191-210). Harput İç Kalesi Surları 2. Etap Restorasyon çalışması devam etmiştir. Harput İç Kale'de bulunan Orta Mahallenin (2000 m2 alan) Restorasyon projeleri Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi tarafından gerçekleştirelmıştır (Aytaç,2018a:317-328). Harput İç Kalesinde kazı çalışmaları toplamda 7000 m2 alanda yapılmıştır (Aytaç,2019:583-604). 2020 yılında, Covid-19 salgını nedeniyle kazı evinde teknik çizim, eserlerin temizliği, fotoğraf çekimi ve tasnifi yapılmıştır.

Çizim 2: Harput Kalesinde kazı yapılan alanlar

Türk Tarih Kurumu Başkanlığı 2020 yılı 87 nolu Projesi kapsamında ise; 2004-2009 yılları arasında Harput İç Kale kazısında çıkarılmış ve kale içerisinde birikmiş atık taş ve toprağın insan gücüyle ve traktör yoluyla kalenin dışına nakledilmiş ve insan gücüyle istiflenmiştir. Batı sur duvarı dışındaki atık kazı toprağı alandan uzaklaştırılmıştır. Ayrıca geçen yıllarda kazıda çıkarılan taşınır kültür varlıklarının temizliği, tasnifi, fotoğraf çekimi ve teknik çizimi gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 2: Harput Kalesinde havadan genel görünüşü

4. HARPUR İÇ KALEDE TURİZM AMAÇLI YAPILMASI PLANLANAN ÇALIŞMALAR

4.1. Orta Mahalle Restorasyon Uygulaması

Harput İç Kalede bulunan Orta Mahalle, 2005-2009 yılları arasında Prof. Dr. Veli Sevin'in bilimsel danışmanlığında Orta Mahalle alanın batı tarafında yer alan cami, iki katlı mektep, ticarethane, dükkân (kalaycı) ve atölyeler açığa çıkarılmıştır. 2015 yılında mahallenin tamamlanmamıştır. Böylece F açmaları olarak numaralandırdığımız mahallenin kuzeyinde ve doğusunda yer alan dört adet sivil konut, bir tane çivi veya ok ucu atölyesi ile fonksiyonunu tespit edemediğimiz iki mekândan oluşan atölyeler grubu, terzi atölyesi, odunluk/ahır olarak nitelendirdiğimiz yapıların açığa çıkmasıyla Orta mahallenin kazısı tamamlanmıştır (**Çizim 3**).

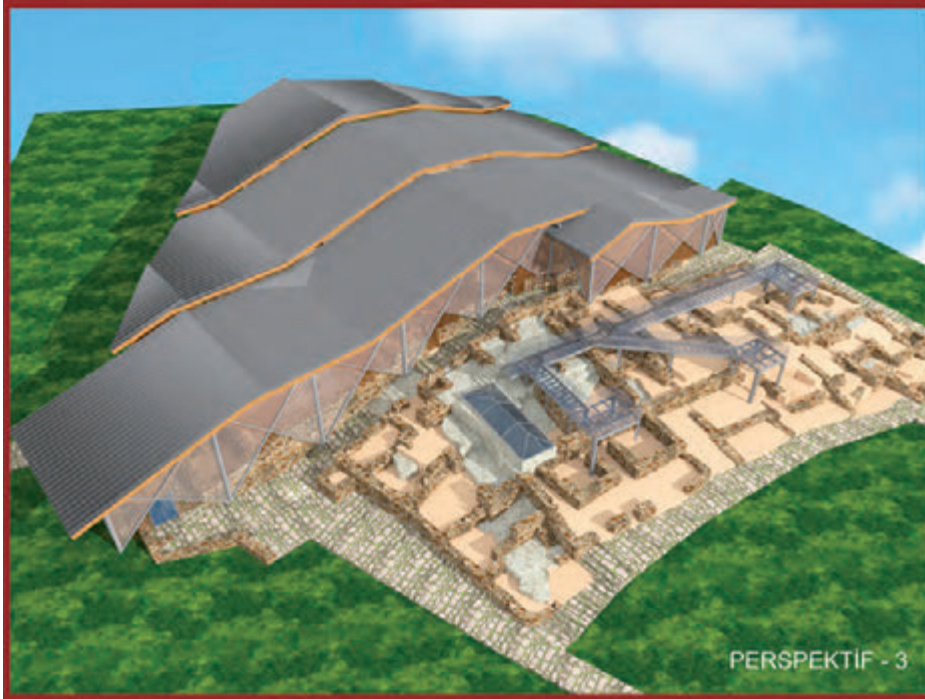

Çizim 3: Harput İç Kalede Orta restorasyon projesinin çatısız hali

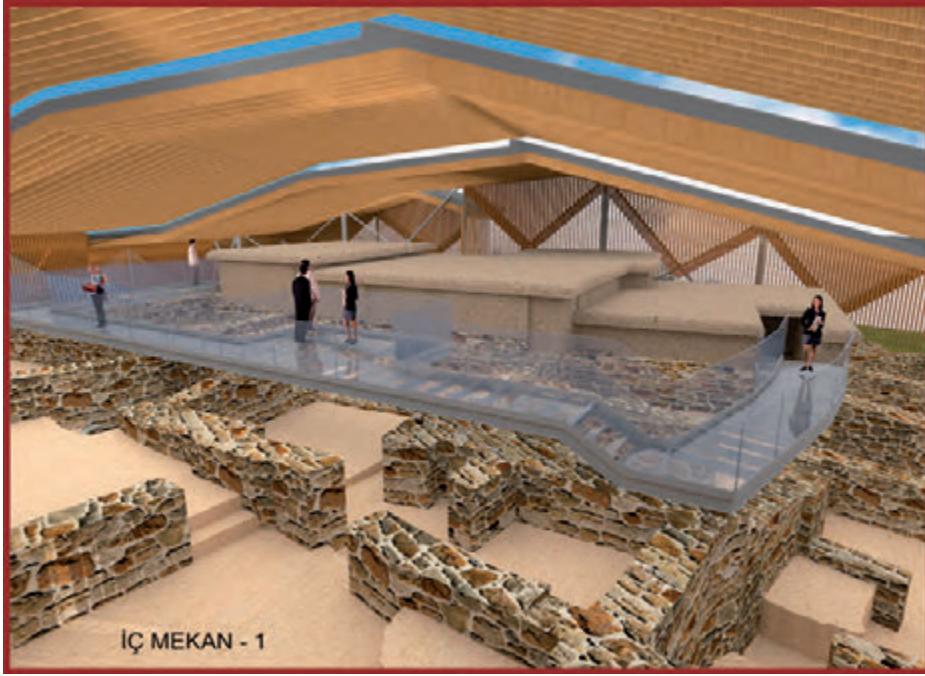
Açığa çıkarılan açmalarındaki mekânların mimari yapısına genel olarak bakıldığında, konutların tek katlı olduğu ve ortak duvar kullanılarak konutların birbirine yapışık inşa edildiği görülmüştür. Evlerin ışık veya güneş alabilmesi için de muhtemelen konutlar, üst üste bindirme şeklinde planlandığını düşünmekteyiz. Konutların büyüklüğü 93 m² ile 40 m² arasında değiştiği görülmüştür. Çamur harçlı, moloz taş örgülü duvarların kırmızı çamur sıvalı ve beyaz renk badanalı olduğu tespit edilmiştir. Bazı duvarlarda devşirme taşlara da rastlanılmakla birlikte Elazığ yöresinde “Fethi Ahmet Taşı” olarak da bilinen erime özelliği yüksek olan yeşilimsi kum taşı da bazı duvarlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Duvarlar içlerine, kare veya dikdörtgen formlu niş ve ocaklar yapılmıştır. At nalı formu ocaklar da mevcut olmakla birlikte ocakların çoğu toprak sıvalı üçtaş ile çevrili olup “U” şeklinde basit formda yapılmış ocaklardır.

Konutlar; avlu, iki oda, hela, depo, karlık ve genel olarak bir mutfaktan oluşmaktadır. Fakat “Paşa Konağı” olarak adlandırılan konut, iki mutfaktan oluşmuştur. Açığa çıkarılan tüm konutların girişinde avlu ve avludan tüm mekânlara açılan kapı girişleri bulunmuştur. Ayrıca gideri sokağa açılan bazı avlularda hela görülmüştür. Mutfaklarda ikili veya üçlü taş ocak, çark, seki ve niş yer almıştır. Bazı odaların büyüklükleri itibarıyla kabul salonu olduğunu ve bu odalarda ise kürsübaşılı ocak, ocağı çevreleyen seki ve yine duvar içlerinde çeşitli ebatlarda ikili ve üçlü nişler görülmüştür.

Osmanlı (Orta) Mahallesinin restorasyon projeleri Elazığ İl Özel İdaresi tarafından çizdirilmiş olup Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından değerlendirme aşamasındadır. Bu proje ilgili kurul tarafından onaylandıktan sonra uygulaması yapılarak turizme açılacaktır (**Çizim 3,4,5**).

Çizim 4: Harput İç Kaledeki Orta Mahalle projesinden görünüm

Çizim 5: Harput İç Kaledeki Orta Mahalle projesinden görünüm

4.2. Osmanlı Evi (1 Nolu Konut)

Harput Mahallesi Harput Kalesinin içinde orta mahallenin güney ucunda ve alçak teras üzerinde yer almaktadır. Kuzeyi ve doğusu iki sokakla sınırlıdır. Batısında alçak bir teras alanı, güneyinde ise İç Kale güney suru bulunmaktadır (**Foto.3**). Harput İç Kale, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 30.05.1985/1089-21.05.2007/1033 I. Derecede Arkeolojik Sit olarak tescillenmiştir.

Evin 19. yüzyıl sonlarına değin kullanıldığını bilmekteyiz. 2020 yılında 1 nolu Konut'ta yapılan temizlik kazısında da 1 adet H.1332/M.1914 yılına tarihlenen manevi değeri yüksek cihadiye yüzüğünün bulunması konağın, 1914 yılına kadar kullanıldığı tespit edilmiştir (Aytaç,2020).

Dikdörtgen planlı olan salon-sofa mekânı 7.40x4.44 m ebatlarında belirlenmiş olup zemin katta, giriş alanından geçilen odunluk, kışık sofa-salon ve mutfak alanları yer aldığı görülmüştür. Özgün malzeme dokusunu ve özgün döşeme kotları, sekiler, kürsübaşı ve ocak kısmı koruyarak günümüze ulaşmıştır. Konağın cephesi mahalledeki diğer yapılar gibi güneye yani Elazığ Ovasına bakmaktadır. Harput İç Kaledeki Osmanlı (I Nolu) Konut'un restorasyon uygulaması yapılarak turizme açılacaktır (**Foto.3**)

Foto.3: Harput İç Kaledeki konutun güneyden görünümü (1900)

Çizim 6: Harput İç Kaledeki Osmanlı evi cephe kesitleri

4.3-Urartular Döneminde Sarnıcı (Zindan)

Harput Kalesinin, MÖ. 8. yüzyıldaki (Urartu Dönemi) kuruluşu sırasında yapılmış olması mümkün görünen bu su tesisi iki bin sekiz yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Urartu Dönemi'nde kayaya oyularak yapılmış olan bu sarnıç, 2007 yılında başlayan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. 2016 yılında da, Urartu Sarnıcı havalandırma boşluğu sondaj kazısı yapılmıştır(**Foto.4**)/(Aytaç,2018:30).

Foto.4: Harput İç Kaledeki Su Sarnıcı (Zindan) dıştan genel görünüm

Evliya Çelebi 17. Yüzyılın ortasındaki ziyareti sırasında kalede, eski bir cami, su sarnıçları, tahıl ambarları, cephanelikler ve âla şalri toplarla birlikte bin kadar haneden söz eder(Çelebi,1986:170). İlk yapıldığı zamanlarda su depolanması için kullanılmış, Ortaçağ dönemlerinde de zindana dönüştürülmüştür. Bu zindana 1122 ve 1123 yıllarında Harput Emiri Belek Gazi, Urfa Kontu Joscelin de Courtenay ile kuzeni, Birecik Senyörü Galeran de Puiset'yi ve ardından onları kurtarmaya gelen Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'i (1118-1131) hapsedmişti (**Foto.5, Çizim ,7,8**)/ (Urfalı Mateos,2000:271)

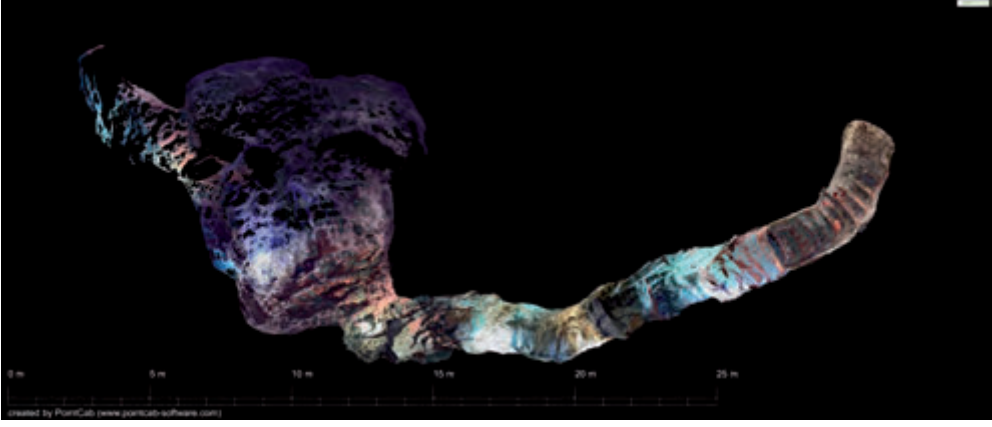

Foto.5: Harput İç Kaledeki Su Sarnıcı (Zindan) içten görünüm

IV. Murad'ın Bağdad Seferi sonrası, Bağdad Valisi Bektaş Han'ın kaleyi teslim kararını kabul etmek istemeyen Safevî kumandanlarından Mir Fettâh ve Halef Han'ın adamlarıyla birlikte birçok han, binbaşı ve yüzbaşının bulunduğu ve bunların Harput Kalesi'nde tutsak tutuldukları da anlaşılmaktadır. Bu esirler, Harput kadısına ve kale dizdarına gönderilen ferman üzerine, Vezir Ahmed Paşa'ya teslim edilerek 2 Nisan 1639 tarihinde İstanbul'a gönderilmiş, Halef Han ve Mir Fettâh Han'ın adamları da 21 Nisan 1639 tarihinde Harput Kale dizdarı olan Bekir Ağa tarafından Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa hazretlerinin ağaları olan Mahmud ve İsmail ağalara teslim edilerek ordu-yı hümayûna gönderilmişlerdir (Uzun,2013:759). Urartular döneminde sarnıcı (Zindanın) restorasyon projesi uygulanarak ülke ve bölge turizmine kazandırılacaktır.

Çizim 7: Harput İç Kaledeki su Sarnıcının kesit çizimi

Çizim 8: Harput İç Kaledeki Sarnıçın içten lazer çiziminden görüntü

1.4. Urartu Açık Hava Tapınım Alanı

Harput İç Kalenin Güney yamacında yer alan Urartu tapınım alanı, doğal kaya üzerine basamaklı olarak yapılmıştır. Bu doğal kaya alanının ön tarafında düz bir alan bulunmaktadır. 2021 yılı kazı sezonunda bu alan temizlenerek konser, senfoni gibi etkinliklere ev sahipliği yapacaktır (**Foto.6-7**). Özellikle son yıllarda önemli bir durumda olan Harput Senfonisinin Harput Kalesinde icra edilmesi turizm ve tanıtım adına dünya ses getirecek bir etkinlik olacaktır.

Foto.6: Urartu Açık Hava tapınım alanı havadan görünüm

Foto.7: Urartu Açık Hava tapınım alanından görünüm

4.5. Harput Kabartmasındaki Ayaklı Savaş Kulesi

Hilenin sembolü olan Troya'nın atı var ise mertliğin sembolü olan Harput'un savaş kulesi var.

2016 yılının Mayıs ayında, Harput'ta Nevroz Ormanları olarak adlandırılan alanda ağaçlandırma çalışmaları sırasında bulunan rölyef ile Harput'un bilinen tarihin 2200 yıl kadar geriye gitmiştir. Kabartmada ana konu bir kalenin fethi ve mahkûmların kralın huzuruna gelmesi olarak tasvir edilmiştir. Bu kompozisyonda yer alan ayaklı kulenin replikası yapılarak Harput Kalesinde turizm amaçlı kullanılacaktır.

Foto.8: Harput Kabartmasında yer alan ayaklı kuleden detay görünüm

4.6.HARPUT İÇ KALEDEKİ DİĞER SU SARNIÇLARI:

4.6.1.Artuklu Sarnıcı: Harput Kalesi, Artuklular Döneminde zindanları ile ünlüydü. Artuklu dönemine tarihlenen bu sarnıç esasen yağmur suyu toplamak için kullanılmaktaydı. Kayaya oyulmuş 52 adet basamakla inilen yapının dip kısmında 2 m çapında bir su haznesi bulunmaktadır. Ortalama genişliği 2.30 m olup, yüksekliği tonozlu mekânın olduğu yerde 11 m'ye kadar çıkmaktadır. Sarnıcın aydınlatmasının kandiller ile sağlandığı düşünülmektedir. Kazı çalışmalarının sarnıç ile ilgili kısmı 2015 yılında tamamlanmıştır(**Foto.9,10**).

Foto.9: Harput İç Kaledeki Artuklu Sarnıcının dıştan genel görünümü

Foto 10: Harput İç Kaledeki Artuklu Sarnıcının dıştan girişi

4.6.2. Atölyeler Bölgesindeki Açık Hava Sarnıcı: Urartu Açık Hava sarnıcı, kaya oyularak kuzey güney doğrultulu yapılmıştır. Yaklaşık 2 m genişliğinde, 8.70 m uzunluğunda ve 3.90 m derinliğindedir.

Kuzey güney uçlarına 2 adet daire şeklinde çukurluklar oyulmuştur. Sarnıç duvarlarının yan tarafına açılıp kapanması için yuvalar yapılmıştır. Bu yapının sonraki dönemlerde içinin doldurularak kullanım dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu sarnıçta kazı çalışmaları 2005-2009 yılları arasında Prof. Dr. Veli Sevin zamanında tamamlanmıştır.

4.6.3. Konik Sarnıç: 2015-2016 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında; 5. Bölge (Orta Mahalle) olarak adlandırılan alanda F-2 açmasında açığa çıkarılmıştır. Konik formulu olan bu sarnıcın çapı, 5.00 m, yüksekliği 3.55 m, ağız çapı ise 1.00 m'dir (**Foto 11**). Kayaya oyulmuş olan bu su tesisi Urartu Dönemine tarihlendirilmektedir. Sarnıcın tabanında 80 cm çapında 25 cm derinliğinde bir mil çukuru tespit edilmiştir.

Foto 11: Konik Sarnıç

5. DÜNYA'DA TURİZM NEDEN ÖNCELİKLİ SEKTÖR OLMAKTADIR?

Dünya çapındaki uluslararası turist varışları (gecelik ziyaretçiler), 2019 yılında % 3,8 (2018'e göre 54,9 milyon daha artarak) büyüyerek 1,5 (1,461) milyar seviyesine ulaştı.

Dünyada ilk defa 2019 yılında yıllık turizm harcamaları savunma harcamalarını geçerek 1.5 trilyon dolara ulaştı.

Türkiye, Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2019 yılında 52.5 milyon ziyaretçi sayısı ile dünya 6'ncısı oldu.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2019 Yılında Ülkemizin turizm geliri, 34 milyar 520 milyon dolar olarak açıkladı.

İstihdam oluşturmada turizm, günümüzde ve gelecekte ön plana çıkmaktadır.

Ülkelerin cari açığını turizm gelirleri ile kapatmaktadır.

XXI. Yüzyılda teknoloji, çevre, kültür ve turizm ağırlıklı ekonomiler güçlenecektir.

Turizmde mikrodan makro ölçeğe gelmesinde öncelik, sürekli farkındalığı oluşturmaktır.

Dünya'da turizm ülke ekonomisine getirisini o ülkenin yatırımlarından anlaşılmaktadır.

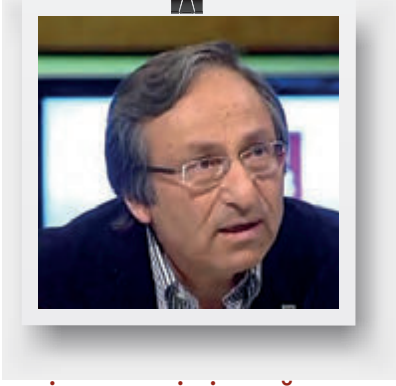
6. ELAZIĞ İLİNİN TURİZMDE AVANTAJLARI

“Bacasız Sanayi” diye tanımlanan turizm olumlu yönde hızlı kazanmıştır. Bu kazanım içinde ülkemize düşen paydan Elazığ'ın da faydalanmasıdır. 2016 yılı Elazığ ekonomi kurultayında madencilik, su ürünleri ve turizm yatırım yapıldığında ekonomiye büyük katkı sağlayacak alanlar olarak ön plana çıkmış ve yol haritası belirlenmiştir. Tüm şehir halkı ve yöneticilerine düşen görev bu amaç doğrultusunda işbirlikli çalışmalara hız vermektir. Harput İç Kale Kazılarının devamı ve tamamlanan projelerin uygulamalarının yapılması ile Elazığ ve Türkiye ekonomisine turizm alanından katkı sağlanacaktır. Yerel ve bölgesel olarak da sürdürülebilir turizmin önü açılmış olup istihdam sağlanacaktır. Elazığ İlinin var olan turizm potansiyelini en iyi şekilde değerlendirip, ulusal ve uluslararası tanıtımının yapılması gerekmektedir. Bunun yolu da sponsorluk yöntemidir. Bu konuda devletimizin sağladığı vergi indirimlerinden de faydalanılmaktadır. Elazığ'ın turizmde üstün yönleri;

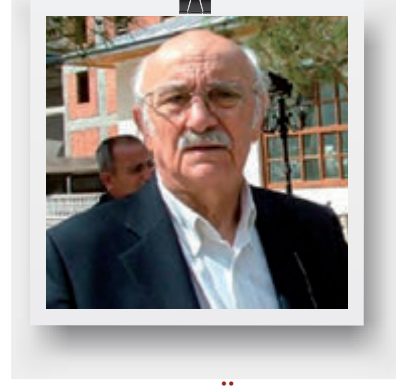
- Harput'un UNESCO Kültür Varlıkları Geçici listesinde yer alması
- Alternatif turizme uygun iklim, doğal kaynaklar ve çevreye sahip olması
- Kültür turizmi için sahip olduğu, tarihi ve kültürel zenginliğe Harput ölçeğinde ele alınıp il sınırları genelinde sahip olması nedeniyle turizm önemlidir.
- Elazığ'ın turizm potansiyeli arttıkça bölge ve ülke açısından önemli bir ekonomik getiri sağlayacaktır.
- Termal kaynaklarına sahip olması
- Kış sporlarına uygun merkezinin bulunması
- Fatih Ahmet Baba gibi, inanç turizmi için gerekli mimari ve önemli alimlere sahip olması
- Engabeli araziye sahip olan Elazığ, bu dezavantaj durumunu dağcılık ve dağ turizmi ile avantaja çevirme potansiyeline sahip olması
- Su sporları için, baraj gölleri ve Hazar Gölünün mevcut durumu İlimiz için turizm açısından önemini arttırmaktadır.
- Dünyada ender rastlanan mermer ve madenlerin yatırıma dönüşebilmesi
- İlimize yatırımı çekebilmek için çok ve ekip ruhu ile çalışılmalıdır.

7. KAYNAKÇA

- Ahmet Aksın, "Harput'un Mezra' ya Taşınması Sürecinde İlk Vilayet Konağı", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs 2013, Elâzığ, s.101-110.
- Nurettin Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, Harput Turizm Derneği Yayınları, **İstanbul**, 1964.
- Yüksel Arslantaş, *Tarih Öncesi Dönemde Elâzığ*, Elâzığ, 2013.
- İsmail Aytaç**, "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi C.5, S.1*, 2018, Elâzığ, s.29-55
- İsmail Aytaç**, *2020 Yılı Harput İç Kale Kazı Sonucu Yayınlanmamış Raporu*, Elâzığ.
- Ertuğrul Danık, *Orta Çağ'da Harput*, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 12595 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi /320, Ankara 2001.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname C.3*, İkra Yayıncılık, İstanbul,1986.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. H. D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,2000.
- Celalettin Uzun, "IV. Murad Dönemi Bağdad Seferleri Sırasında Harput Sancağı'nın Üstlendiği Rol", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu Bildiri Kitabı, C.2, (Elazığ 23-25 Mayıs 2013) Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ, 2013, s.755-760.*
- Veli Sevin, Necla Arslan Sevin, Haydar Kalsen, *Harput- Kale Mahallesinde Osmanlı Yaşamı*, Efe Yayınları, İstanbul,2009.
- İshak Sunguroğlu**, *Harput Yollarında 1*, Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları 2, İstanbul, 1958.
- Recep Yıldırım; "Harput/Elâzığ Yöresinin Tarihi Coğrafyası", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs 2013, Elâzığ, s. 297-306.

İlhami KIZIROĞLU¹

Metin SÖZEN²

BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK VE ÇEVRE EĞİTİMİNE KENT MÜZELERİNİN KATKISI; ELAZIĞ KENT MÜZESİNİN KURULMASI

ÖZET

Doğal potansiyel ve biyoçeşitlilik zenginliği ülkelere dünya genelinde özellik ve önem kazandırır. Çevresel zenginliğin en önemli öğelerinden birisi olan biyolojik çeşitlilikçe zengin ülkeler, evrensel bir sorumluluk da taşır. Hem bunun tanıtılması, hem de korunması açısından üstlenilen bu sorumlulukta **"KENT MÜZELERİ"**nin üstlendiği görev de büyüktür.

Bir ülkede yaşayan doğal varlıkların belirlenip betimlenmesi ve bilimsel olarak ele alınması yüzyıllardan beri, en azından Linné'den bu yana, büyük önem taşır. Türkiye hem karasal hem de sucul ekosistemlerin zenginliği ile dikkati çeken kıtasal karakterli bir ekosistem bütünüdür. Zengin bir biyolojik varlığa sahiptir. Bu varlığın görsel (optik), işitsel (akustik) ve dokunum (kontaktıl, engelli vatandaşlar da düşünülerek) yolu ile toplumun tüm katmanlarına tanıtılmalıdır. Bunda **KENT MÜZELERİ** önemli görevler üstlenir. İşte bu çalışmada kent müzelerinin üstlendiği bu görev üzerinde durulmuş ve neler yapılması gerektiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Elazığ kent müzesi çalıştay, biyoçeşitlilik, çevre eğitimi

ABSTRACT

The richness of the natural potential of biological diversity brings a state a number of important characteristics and meanings around the world. As the most important elements of Environmental Biological Diversity, and countries that are rich in this respect, they contribute to the protection of Biodiversity also a universal responsibility. The citymuseums have in this respect a very important task to take over.

¹ **Prof. Dr.** Hacettepe Üniversitesi E. Öğretim Üyesi

² **Prof. Dr.** ÇEKÜL Vakfı Başkanı ve İTÜ E. Öğretim Üyesi

The scientific identification and description of the nature of living beings in a country should be treated as natural assets for hundreds of years, at least since Linnaeus', it is of great importance. Turkey has to be borne by the richness of terrestrial and aquatic ecosystems as a collection of striking the continental character. Since this is the visual (optical), auditory be (acoustic) and tactile (kontaktil, people with disabilities in the eye) is inserted through all levels of society. CITY MUSEUM plays an important role. This study focused to take on this task by the museums of the city trying to manifest goals, what needs to be done.

Keywords: Elazığ City Museum Forum, biodiversity, environmental education

GİRİŞ

Kent müzeleri, bir kentte veya yerleşim biriminde **yaşayan toplumun tüm katmanlarına**, özellikle gençlere doğal, çevresel, kültürel, tarihsel, etik, sosyal ve sanatsal öğelerin öğretilmesinde büyük önem taşır (Sözen et al 2013; Nettke 2016/17; Kızıroğlu 2019).

O yerleşim biriminde geçmişin, günümüzün ve geleceğin tüm özellikleri ortaya konmalıdır. Bu çerçevede kentin gelişim sürecinde yaşanan değişimlerin ortaya konacağı mekanlar olarak kent müzeleri, önemli ve kalıcı öğretici roller üstlenir. Buralar mekan olarak toplumun tüm öğelerinin yaygın eğitimden geçirilmesinde kullanılır. Bu bağlamda kenti karakterize eden tüm toplumsal, tarihi, sanatsal ve doğal öğelerdeki gelişim süreci kent müzelerinde ortaya konabilir. Ayrıca bu öğelerin nasıl korunacağı ile ilgili konular dakent müzelerinde verilecek yaygın eğitim yoluyla öğretilir.

Elazığ ve çevresi kentin isminden de anlaşılacağı gibi, doğal ve biyolojik zenginliğin dikkati çeken düzeyde zengin olduğunu ifade eder. Elazığ kenti çeşitli biyolojik, sosyolojik, arkeolojik ve tarihsel zenginliklere sahiptir. O nedenle Elazığ Kent Müzesinde hem yerel, hem de Türkiye ve küresel ölçekte biyolojik çeşitlilik öğelerinin tanıtılıp korunma stratejilerinin öğretilmesine çalışılmalıdır (Eulefeld 1993; Eulefeld et al 1988; De Haan et al 1997; 2000; Mayer 2005; Kızıroğlu 2009). Bu konu yaygın eğitimde başta genç kuşak olmak üzere, tüm kentlileri ilgilendirmektedir (Sözen et al 2013).

Bu çalışmada biyolojik çeşitlilik, çevre eğitimi ve kent müzelerinin bu konularda oynayacağı roller üzerinde durulacak ve kent müzelerinin kurulabilmesinde yerel yönetimlerin görevleri hakkında bilgiler sunulmaktadır (Sözen et al 2013).

Biyolojik Çeşitlilik ve Sözleşmesi

Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde 1992'de toplanan "Dünya Çevre Doruğu"nda, çok sayıda ülke tarafından imzalanan "Biyolojik Çeşitlilik Hakkındaki Sözleşme (BÇHS, 1996)" kapsamında, "**Biyolojik Çeşitlilik**"le ilgili aşağıdaki tanım söz konusudur:

"Kara, deniz ve diğer su ekosistemlerini içeren, bütün kaynaklardaki ve parçası oldukları ekolojik ağ dahilindeki tüm canlı organizmalarda gözlenen çeşitliliği ifade eder".

Diğer bir deyişle Biyoçeşitlilik, çeşitli ekosistem; yaşam alanı ve canlı türleri ile ilgili, kapsamı geniş bir kavramı belirtir. Örneğin, orman; tatlı su; deniz ve diğer karasal ekosistemleri; toprağı; kültür bitkileri, evcil ve yabani türleri; mikroorganizmaları ve doğanın diğer bileşenlerini kapsar.

Dört farklı biyoçeşitlilik tanımlanabilir(BÇHS 1996; Kızıroğlu 2019):

a. Genetik çeşitlilik: Bir tür veya populasyonun sahip olduğu *genlerin* tümüne "**GENHAVUZU**" denir. Gen havuzunda, genlerin bir ya da daha fazla biçimi bulunur. Aynı genlerin farklı formları "**ALLEL**" olarak adlandırılır. Allel çeşitliliği, populasyonların "**GENETİK ÇEŞİTLİLİĞİ**" demektir.

b. Tür çeşitliliği: Tür; doğal koşullar altında, birbirleriyle çiftleşebilen ve üreme yeteneğine sahip, yavru yetiştirme potansiyelinde olan bireylerin ait olduğu taksonomik bir birimdir. Bir ekosistemdeki tür sayısı, tür bazında biyolojik zenginliği ifade eder. Tür çeşitliliği, bir bölgedeki bitki ve hayvan türleri ile alttürlerinin sayısını ve yoğunluğunu belirtir.

c. Ekosistem çeşitliliği: Önce habitat çeşitliliğinin, sonra da tür çeşitliliğinin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir faktördür.

d. Ekolojik olaylar ve işlevler çeşitliliği: Bir bölgedeki ekosistemlerin, daha küçük ölçekte de habitatların çeşitliliği, biyolojik çeşitliliğin kaçınılmaz bir parçasıdır.

Uluslararası çevre koruma sözleşmeleri arasında 170'den fazla üye ülkenin imza attığı, en çok kabul gören çevre sözleşmesidir. 1993 yılının sonlarından itibaren uygulamaya konan sözleşmenin uluslararası ve ulusal düzeyde etkisi büyük olmuştur. Türkiye bu sözleşmeye 1996 yılında taraf olmuştur. Her üye ülke kendi ulusal biyolojik çeşitlilik stratejisi/eylem planını hazırlamak ve eylem planının içerdiği önlemleri uygulamaya koymakla yükümlüdür. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin diğer uluslararası sözleşmeler(Ramsar Sözleşmesi; Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi ve İklim Değişikliği Sözleşmesi), Yerel Yönetimler, Üniversiteler ve Sivil Toplum Örgütleri ile de pek çok bağlantısı vardır.

Türkiye'nin Biyolojik Çeşitliliği

Türkiye bir ulusal biyolojik çeşitlilik stratejisi eylem planı geliştirme ve sözleşmenin koşullarını yerine getirme yükümlülüğünün altına girmiştir. Bu planda ulusal biyolojik çeşitlilik stratejisinin uygulanması, izlenip güncelleştirilmesi ve küresel platformlarda Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğinin korunup sürdürülebilir olması güvence altına alınmıştır. Türkiye bu protokole destek amaçlı olarak, Cartagena Biyogüvenirlik(Biosafety)Protokolünü de 24.10.2003 tarihinde imzalayan 103 ülkeden birisi durumuna gelmiş ve biyolojik çeşitlilik konusunda her türlü güvenlik önlemi alacağını taahhüt etmiştir(BÇS, 2006; Kızıroğlu, 2019).

Anadolu Coğrafyasının hem faunal, hem de floral elemanlar açısından oldukça zengin bir yapı oluşturduğunu Kızıroğlu et al (2021) çalışmasında ortaya konmuştu. Özellikle tohumlu bitki türlerindeki endemizm, kıta Avrupası ile yarış edecek durumdadır: Avrupa Kıtasındaki bitki türlerinin % 75'i Türkiye'de bulunur. On binin üzerindeki tohumlu bitki türü varlığının yaklaşık 1/3'ü sadece Türkiye'de doğal populasyon oluşturur; yani endemiktir. Anadolu'da toplam yabancı ve kültür bitkileri dahil 11707 bitki taksonu saptanmıştır (Güner et al 2012; Kızıroğlu et al 2013; Muminjanov (Ed.) et al 2019). Bitkiler açısından durum böyle iken, hayvan türleri, özellikle de omurgalılar açısından da durum pek farklı değildir. Hayvan varlığı açısından da kıtasal karakterlidir. Omurgalı hayvanların tür bazında tespiti yapılmış ve adlandırmaları kısmen tamamlanmış olmasına karşın, tür sayısının 70-80 bin olabileceği varsayılan omurgasızlarla ilgili yoğun çalışmaların yapılmasına gereksinim vardır.Örneğin sadece bir omurgasız grubu olan Orthoptera/Tettigonidae ailesinde belirlenen 160 türün 109'nun sadece Türkiye'de bulunduğu(endemik) belirlenmiştir (Çıplak 2001).

Yurdumuzu özellikle kuş ve diğer canlı türleri için çekici yapan, zengin yükseltir; sulak ve denizel alanlar, orman; mera ve bozkır gibi farklı doğal zenginliklere sahip olma özelliğidir. Avrupa'nın farklı ülkelerinde üreyen kuş türleri, kışın Anadolu'nun sıcak geçen güney bölgelerini yeğler. Boğaz üzerinden göçer kuş türü katarlarına hem ilkbahar hem de sonbahar göç döneminde rastlamak olasıdır. Gerek yırtıcı kuş ve gerekse leylek türlerinin, dünyanın en güzel gökyüzüne sahip Boğaziçi üzerindeki göç valslerine doyum olmaz. Göç valsini mart- mayıs ve eylül-ekim aylarında izlerken, göçmen kuş katarlarını oluşturan birey sayıları doruk noktasına ulaşır (Resim 1) (Kızıroğlu 2015).

Biyçeşitlilik evrensel boyutludur ve tüm insanlığın ortak zenginliğidir; hatta gelecek kuşaklara iletmemiz gereken genetik emanetlerdir. Bu amaca yönelik olarak, birçok uluslar arası antlaşma ve sözleşmenin gereği olarak türleri ve yaşam alanlarını korumaya yönelik adımlar atılmıştır(Kızıroğlu et al 2006; Kızıroğlu, 2008; 2009, Ensari et al 2021; Kızıroğlu et al 2021).En son değerlendirmelere göre, yurdumuzda 170 memeli türü; 520 kuş türü, 123 sürüngen türü; 39 çift yaşamlılar türü ve 928 balık türü saptanmıştır. Tüm bu önlemlere karşın çeşitli canlı grupları tükenme tehdidi altına girmiştir.

Yok oluşu önleyici kesin ve geçerli önlemlerin mutlaka alınması gerekir. Ancak bu sayede biyçeşitlilik ve insanoğlunun soyu sürdürülebilir. Bunun için bizimle doğayı paylaşan canlılar mutlaka korunmalı ve özellikle yaban hayatına her türlü olumsuz girişimlerden vazgeçilmelidir. Bunun farkına varılması için, tüm doğa severlere önemli görevler düşmektedir. Daha anaokulunda iken çevre koruma bilinci ile yetiştirilen çocuklarımız, doğayı biz büyüklerden korumak için, gerekli önlemleri de alacaklardır. Bu da çevre eğitiminden geçmekte ve Kent müzelerinde sunulacak yaygın eğitim süreci ile başarılacaktır.

Biyolojik çeşitliliğin korunması için özellikle önemli olan alanlar için, çok daha fazla çaba harcanması gerekmektedir(Kazancı et al 1995; Kızıroğlu et al 2013). Koruma alanları sürdürülebilir kalkınma için önemli rol oynar; ancak buraların etkin yönetilmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması ile ilgili, oralarda çok dikkatli olunmalıdır. Karasal alanlar ve özellikle ormanlar ile denizel koruma alanları doğa ve doğal varlıkların sürdürülebilir gelişimi için, olmazsa olmaz koşullardandır. Oralar tehdit altındaki tür ve ekosistemleriemniyete alır; biyodiversiteyi korur; kullanıcılar arasındaki gizli anlaşmazlıklara karşı önleyici rol oynar.

Aralık 2019'da dünyadaki sulak sistemlerin %17'si, yani 24 milyon km²'si (kıydan 0-200 deniz mili mesafedeki bölge) koruma altında idi. Bu alan yıldan yıla artmış hatta 2010'dan bu yana iki misline ulaşmıştır(BM,2019;2020). Biyolojik çeşitliliği koruma alanlarındaki düşüş, 2000 yılından 2018 yılına gelinceye kadar, oldukça yüksek boyutlara ulaşmıştır. Buna göre, biyolojik çeşitlilik için önem taşıyan karasal alanlardaki azalma oranı % 39; tatlı su alanlarında bu kayıp oranı % 42'yi bulurken, dağlık alanların kaybı % 36 kadardır(BM, 2019,s. 18).

Resim 1. İstanbul Boğazından süzülerek termalden yararlanıp göçen ve kışı İstanbul'da geçiren akleylek (*Ciconia ciconia*) sürüsü (Foto: Kızıroğlu).

TÜRKİYE'NİN BİYOEKOLOJİK ÖNEMİ

Türkiye bir yandan Avrupa, diğer yandan Kafkas, İran ve Arabistan kökenli canlı elemanlarına sahip önemli biyolojik potansiyeli ile dikkat çeker. Taşıdığı olağanüstü zengin biyolojik çeşitlilik ile ılıman iklim kuşağının en önemli ülkeleri arasında yer alır. Türkiye'nin biyolojik zenginliğinde rol oynayan en önemli etmenleri aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür:

- a) Türkiye'de çeşitli iklim tipleri (karasal iklim, okyanus iklimi ve Akdeniz iklimi) hüküm sürer;
- b) Jeolojik ve jeomorfolojik yapısı çok farklı ve zengindir.
- c) Zengin su kaynakları (deniz, göl ve akarsu) bulunur;
- ç) Büyük yükseklik farkları (deniz seviyesi-5000 m) söz konusudur;
- d) Çok çeşitli habitat tipleri içerir ve
- e) Coğrafi konumu biyolojik çeşitlilikte önemli bir etken olarak rol oynar.

► Biyolojik çeşitliliği oluşturan elemanlar, bir yandan Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi kuşağındaki farklı yapı gösteren alçak ve dağ orman ekosistemleri (Akdeniz kuşağındaki selvi ve sedir ormanları) tarafından oluşturulur;

► Diğer yandan, Türkiye soyu tükenme tehdidi altındaki birçok canlı türüne ev sahipliği yaptığı için biyolojik açıdan önem kazanır. Örneğin

- a) Tepeli pelikan (üreme alanları Manyas, Gediz ve Büyük Menderes deltası),
- b) Flamingo (üreme alanları Sultansazlığı, Seyfe Gölü, Tuz ve Erçek Gölü) ve
- c) Dikkuyruk ördek (Burdur Gölü kışlağı) e yaşama olanağı sunan, çok önemli sulak alanlara sahip olması;

► İç ve Doğu Anadolu'nun step karakterli, çok zengin step ve bozkır ekosistemlerini barındırması, biyolojik zenginliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye bu kıtasal karakterli ekosistem bütünlüğü içinde, biyolojik çeşitlilik ve kaynak açısından, Palearktiğin en önemli ülkeleri arasında yer alır. Bu özelliği nedeniyle Türkiye "Küçük Asya" diye adlandırılır (Kızıroğlu 2019).

Biyolojik Çeşitliliği Korumanın İlk Adımı Korunacak Alanları Belirlemektir

Türkiye'nin 165 önemli kuş; 122 önemli bitki; 17 deniz kaplumbağası üreme alanı ve 35 önemli Akdeniz foku alanı tanımlanarak belirlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda üretilen haritalarda, Türkiye'nin hemen her yerine dağılmış çok sayıda önemli biyolojik çeşitlilik alanı olduğu görülmektedir. Doğal sit alanları Türkiye'deki önemli biyolojik çeşitlilik alanlarını en etkili şekilde kapsayan koruma statüsüdür. Ülkemizdeki önemli doğal alanlar, 18 farklı koruma statüsüyle korunmaktadır. Hatta bazen tek bir alana birkaç koruma statüsü verilmektedir. Türkiye'deki diğer alan koruma statülerinin belirlenmesi sonucu, Türkiye'de 38 Milli Park, 33 Tabiatı Koruma Alanı, 21 Tabiat Parkı, 14 Özel Çevre Koruma Alanı, 12 Ramsar Alanı ve 81 Yaban Hayatı Geliştirme Sahası oluşturulmuştur. Bu koruma statülerinin bir kısmı ulusal mevzuatımıza göre ilan edilirken, bir kısmı da uluslararası sözleşmelere dayanarak

oluşturulmuştur. Ancak tüm bu statüleri uygulayabilmek için kısıtlı olanaklar bulunmaktadır ve bu nedenle alanlar etkili bir şekilde yönetilememektedir.

İdeal koşullar altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkedeki korunulan alanlar ağını gözden geçirerek, uluslararası öneme sahip olduğu kanıtlanmış tüm biyolojik çeşitlilik alanlarına uygun bir koruma statüsü vermesi ve bu bölgelerdeki kaynakları doğal yapıya zarar vermeden kullanmanın yollarını araması gerekiyor.

Türkiye'nin Biyolojik Kaynaklarını Tehdit Eden Etmenler

Türkiye'deki bu biyolojik zenginlik, çeşitli tehditler altında olup, süreç böyle devam ederse, çoğu türün tükenmeyle karşı karşıya kalacağı bilinmelidir. Bu bağlamdaki önemli tükenme etmenlerini aşağıdaki ana başlıklar halinde verebiliriz:

- a) Yoğun ve bölgesel sınıaleşme ve şehirleşme;
- b) Sulak alanların kurutulması;
- c) Turizm ve turistik faaliyetlerle doğal alanların yoğun bir şekilde kullanılması;
- ç) Yol ağının genişlemesi-yeni yolların plansız-programsız inşası;
- d) Doğal zenginliklerin yurt dışına çıkarılması;
- e) Böcek öldürücülerin ve yabani ot öldürücülerinin yoğun ve bilinçsiz kullanımı;
- f) Yoğun ve bilinçsiz avlanma;
- g) Orman yangınları.

KENT MÜZELERİ

Uluslararası Müze Komisyonu(ICOM) müzelerin toplumun ve onun gelişiminin eğitimi, öğretimi ve yaşamının hizmetinde olduğunu belirtmektedir. Bir müzenin, insanlık ve çevresindeki materyallerin kanıtlarının korunması, araştırılması ve gözler önüne serilmesine hizmet edecektir (ICOM 2006). Kent müzelerinin geniş kapsamlı işlevleri söz konusudur. Toplum katmanlarının eğitimi ve yerli-yabancı ziyaretçilerin bölge hakkında edinmek istedikleri bilginin sergilenen objelerle sunumu, halkın ilgisini çekecek ve kent müzesinin en önemli işlevi olan kültürel ve doğal etkileşim gerçekleşecektir. Böylece birçok konu hakkında başta çocuklar, ebeveynleri ve yabancı ziyaretçiler bilgilendirilmiş olacaktır. Müzeler için en önemli ölçüt, eğitim ve bu konuya katkıda oynayacağı rolün zenginliğidir. Nettke(2017/2016)'ye göre müzenin koleksiyona özel içeriğinin belirtilmesi önem taşır. Burada bir yandan konuya özel katkısız içerik ve şekli, tarihi araştırma ve didaktiği, sanat tarihi, pedagojisi, doğa bilimleri ve onların bölümleri, diğer yandan toplama, koruma, düzenleme ve sistematize ederek envanterinin çıkarılması gerekmektedir. Müzede sergilenecek objeler ile hangi katkının sunulması gerektiği ve bunun nasıl verileceğinin belirtilmesi gibi objeye bağlı iki bileşenin ortaya konması önem taşır. Bu objelerin müzenin hangi noktasında sunulması da önemlidir(Nettke 2011). Müze pedagojisi kapsamında ve objeye ortaya konacak bileşenlerde tarihi, doğa bilimsel ve sanatsal ölçütlere bağlı kalarak, objelerin müzenin hangi uygun yerlerinde sergilenmesi gerekir sorusu önem taşır. Böylece ziyaretçilerin dikkati dağılmaz ve daha yoğun bir gayretle kent müzesinden beklentilerini elde etmiş olurlar. Müzedeki sergilenen objelerle ilgili verilecek bilgiler geçmişle, günümüz ve gelecek için bir köprü görevi görmelidir (Nettke 2017/2016; Sözen et al 2013).

Sözen et al (2013)'e göre, Kent müzeleri bir kentin yaşam serüvenini, tarihsel ve kültürel birikimini her yaş diliminden insanla paylaşır. Oralarda baktığını görüp hisseden kuşaklar yetiştirmek için oluşturulan bir eğitim ortamı yaratılmalıdır. Her yaştan kent insanını; ama özellikle genç bireyleri kent tarihinin her dönemini ve her kesitini canlandıran, güncel yaşamla buluşturan bir mekân olarak düzenlenmelidir. Buralar başta Elazığ ile Harput'un ve diğer kentlerin genç kuşaklarının, kentin kokusunu içine çekip, hemşerilik havasını soluduğu bir deneyim alanı olmalıdır. Bilindiği gibi kültür mirası bir kimlik mirasıdır. Kent müzeleri ise bu mirasın en güçlü anlatıcılarıdır. **Kent müzeleri**, ulusal ölçekte eğitimden sorumlu yetkililerin ve tüm resmi, ya da özel eğitim kurumlarının gündeminde yer almalıdır. Tüm eğitimciler, aileler ve yerel yönetimlerin öncelikleri arasında ilk sırada yer almalıdır. Kültür sanat etkinliklerinin; konservatuarların; festivallerin; çalıştay ve farklı eğitim seçeneklerinin hepsinden önce gelen başlık olmalıdır kent müzeleri...

Elazığ Kent Müzesi de Harput'ta oluşan ve yaşayan kültürel kimliğimizin Elazığ'da dünden bugüne, bugünden de yarına taşıma görevi üstlenecek şekilde bir eğitim işlevini üstlenecektir. Çünkü kültür, geçmişin birikimini geleceğe aktarır ve ülkenin kimliğini zenginleştirerek, ülke kalkınmasına ve dünyanın ortak mirasına katkıda bulunur. Bir çeşit toplumsal varlık olarak onu yansıtır. Kültür, her türlü bilgi, beceri ve deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılacak şekilde düzenlenir. Bu birikim yeni bilgi ve teknolojilerle gelişimin doğasında olan sürekli yenilik, koleksiyon, kültürel obje, kitaplık ve arşivini zenginleştirip çeşitlendirmeye açık olmalıdır. Müzeyi ziyaret eden genç ve toplumun tüm katmanları, "Benim kentim budur, nitelikleri de bunlardır" diyebilmelidir.

Kentli kimliği ve kentli bilinci yaratmanın önkoşulu, kenti '**o kent**' yapan tarihsel, doğal ve kültürel serüveni canlı tutmaktır. Bu bağlamda kentin tarihsel ve doğal dokusu içinde, mekânlarıyla, ilişki biçimleriyle tanıdık hale getirmek; geçmişle bugünü birbirine bağlayıp geleceğe uzanmayı gerektirecektir. İşte tam da bu noktada kent müzeleri ve arşivleri, kentin geçmişi ve kültürüyle uyumlu bir değişime katılan ve kentli bilincine sahip hemşehriler yaratma işlevi de görür. Kentliyi ortamından koparan ve geçmişe yabancılaştıran dönüşümün yıkıcı etkisini gideren önemli bir görev üstlenir. Farklı insanları ortak bir kimlikte buluşturmaya, kaynaştırmaya ve kentleriyle barıştırmaya hizmet eder. Kent müzelerinin kahramanları büyük komutanlar olmayıp, o kentte yaşayan yurttaşlardır. Burada sergilenen tarih ise aslında yerel sivil tarihin bir araya getirilerek sergilenmesidir (Sözen et al 2013, s. 14). Örneğin Elazığ'ın geçmiş tarihinde önemli yer tutan ipek böceği ve ipekçilik sektörü ile ilgili bir çalıştay düzenlenmesi; orciğin yapılış serüveninin kentli bilinciyle ortaya konarak sergilenmesi gibi konuların kent müzelerinde ortaya konması ve kentli ile bütünleştirilerek, kentlilik bilincini güçlendiren örnekler olabilir. Ayrıca **HARPUT**'un tarihi ve arşivinin sergilenmesi mevcut bilgi ve belgelerin arşivlenmiş ve güncellenmiş halinin toplumun tüm katmanlarına sunulması **ELAZIĞ** kentlilik bilincinin gelişmesine katkı yapacak ve kentin kültürel, doğal, sosyal ve sanatsal birikiminin de ortaya konmasına vesile olacaktır.

Kent Müzesi kavramı daha 19.yy'da Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkmış ve Avrupa'da birçok şehrin kent müzesi oluşturulmuştur (Resim 2). Günümüzde Türkiye'nin birçok kent ve yerleşim biriminde kent müzeleri açılmış ya da açılma aşamasındadır. 1990 yılında kurulan ÇEKÜL Vakfı'nın 7 Bölge 7 Kent projesi kapsamında, kimliğini koruyan kentlerde, kültürel sürekliliği vurgulamak amacıyla önce, özelliklerini yitirmemiş bir geleneksel konut, Çevre Kültür Evi olarak onarıp değerlendirilerek, Kent envanterleri çalışmalarına başlamıştır (Resim 3). Envanterlerden

kent arşivlerine, kent belleklerine, giderek Kemaliye, Kastamonu, Bursa (Resim 4) gibi örneklerle kent müzelerine doğru açılan ve genişleyen bir anlayış doğmuştur(Sözen et al 2013).

Elazığ ve Harput kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması ve kentlilik bilincinin güçlenerek sürdürülmesinde kilometre taşı olacak bir çalışmanın gerçekleştirilmesi ile şehrimizin kültür mirası günümüz ve gelecek kuşakların kullanımına sunulacak ve bir forum alanı oluşturacaktır. Böylece kentli bilinci ile kentin tüm olanak ve sorunları da yapılacak bilimsel toplantılarla kentlilik bilinci oluşturulmasına katkı yapacaktır. Kent müzesi denince kentin tüm tarihsel ve kültürel gelişim süreçlerini ve faaliyet alanlarının kentliye ve kentin konuklarına gelişim hafızasının kapasitesine sığdırarak sunulduğu mekan olarak ele alınması gerekmektedir. Bu konuda Altınçeki (2017, arkeopolis.com/kent-muzeleri-hakkinda)'in örneklediği Bursa Kent Müzesi güzel bir örnektir (Resim 4).

Resim 2. Atina; Strasbourg ve Bristol Kent Müzeleri: Foto: Hoverlish, 2009. http://en.wikipedia.org/wiki/File:Museum_of_the_City_of_Athens.jpg; Foto: Szeder László, 2007. <http://en.wikipedia.org/wiki/File:FR-67-Strasbourg29.JPG>; Foto: Steinsky http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bristol_city_museum_and_art_gallery.jpg (Sözen et al 2013)'den.

Resim 3. Kemaliye, Kastamonu, Safranbolu; Akseki; Kayseri ;Gaziantep ve Samsun Kent Müzeleri(Sözen et al 2013)'den.

Resim 4. Bursa Kent Müzesini ziyarete gelen öğrenciler ve müzenin kenti tanıtıcı bilgileri kapsayan iki reyonuna ait görüntüleri(Altınçeki, 2017,arkeopolis.com/kent-muzeleri-hakkında)'den.

Sillier (2010) Türkiye ve dünyadaki kent müzeciliği ve gelişimi hakkında önemli bilgiler veriyor. Kent müzelerinin sadece elit bir gruba değil, tüm toplum katmanlarına hitap edecek ve onların kentlilik bilincini ve sevgisini güçlendirecek şekilde donatılması ve hizmet verecek tarzda düzenlenmesinin önemli olduğu bilinmelidir. Bu çerçevede dünyanın birçok kentinde olduğu gibi, Türkiye’de de yeni sunum örnekleri ile birçok kent müzesinin açıldığı görülmektedir(Sözen et al 2013; Altınçeki 2017; Sillier 2013). Müzelerin eşya odaklı hizmet verme uygulamalarından vaz geçilerek insan odaklı düzenlenmesi gerektiği üzerinde durulmalı ve kent müzelerdeki sunumun anlatı odaklı ve hikayeler temelinde olması üzerinde durulmalıdır. Kent müzeciliğinde dışlayıcılık yerine kapsayıcılığın benimsendiği, pasif ziyaretçilik yerine aktif ve kullanıcılara özgü sergicilik anlayışına işaret etmektedir. Ayrıca kent müzelerinin kentlerin dikkati çeken ve öne çıkan sorunlarının tartışıldığı ve çözüm önerilerinin sunulduğu forumların da yapılabildiği mekanlar olarak düzenlenmelidir(Sillier,2010, s.16-17). Gibbs et al (2010; s.64)’e göre özellikle 14-25 yaş grubundaki gençlerin müzelere karşı ilgi düzeyi azaldığı için onların da merakını uyandıracak şekilde müzelerin dizayn edilmesi önem taşımaktadır. Müzeler canlı oluşumlardır ve sürekli değişen koşullara mümkün olduğunca uyum sağlayacak şekilde düzenlenmeyi gerektirir. Işıklı yönlendirmeler ve teknik ile iklimik mekan düzenlenmesinin yerine getirilmesi gerekir. Müzeler işlevsellik ve motivasyonu artıracak tarzda oluşturulmalıdır. Bu çerçevede müzenin yapımını üstelenen kurum, mimar ve kullanacak olan toplum katmanı temsilcilerinin birlikte ve verimli çalışması ve diyalogda bulunması ile karar vermesi ile yaşama geçirilmelidir (Graf et al 2016; s.86). Kent müzelerinin kentli bilincini artırmada oynadığı rol tartışılmamaktadır. Ancak Elazığ gibi birçok kentimizde birçok

müzenin eksik olduğunu da belirtmek gerekir. Garf et al (2016) güzel sanat müzeleri, etnolojik müzeler, arkeolojik müzeler, tarih müzeleri, doğa tarihi ve doğal varlık müzesi, teknolojik müzeler, açık hava müzeleri (Resim 5), bilim ve endüstri müzeleri, yeni konulu özel müzeler, müze kütüphaneleri, heykel müzeleri, askeri müzeler, özel müzeler, kent müze çeşitlerinin kentler için büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Tüm bu müzelere yapılan gezi ve ziyaretler başta öğrenci ve diğer ziyaretçilere önemli katkılar sağlamaktadır (ME 2011; s.9)

Resim 5. Silivri Metin Yurdanur açık Hava Müzesi

Türkiye’de çağdaş anlamda kent müzeleri tartışmalarının İstanbul Müzesinin kuruluşu ile yaklaşık bir çeyrek asırlık süreç içerisinde başladığı söylenebilir. Bu çerçevede artık kentlerin yanında Manavgat ve Ermenek gibi kasaba müzelerinin de kuruluşunun devreye girdiği görülmektedir.

Gerek örgün ve gerekse yaygın eğitime büyük katkı sağlayacak olan bu projenin yaşama geçirilmesi ile Elazığ Kent Müzesi bir iletişim, eğitim, öğretim, yaşayarak uygulama eğitim ve kültür merkezi olacaktır. Bu çerçevede sayın Elazığ Belediyesi yetkililerinin uygun bir alan tahsis ederek, şehrimizin Türkiye ; hatta dünya çapındaki yatırımcı firmalarının da desteğini alarak bu projeyi gerçekleştirmesini ümit etmek istiyoruz. Bu konuda birçok örnek vardır, bunlar içerisinde Ermenek Ahmet Keleşoğlu Kent Müzesinin verebiliriz. Sözen et al (2013)’e göre kent müzelerinin birbirine bağlı altı kurulum süreci ile yaşama geçirilebilir:

- a- Yönetimsel yapılanma,
- b- Araştırma ve bilgi ,belge toplama;
- c- Konsept ve senaryo;
- d- Fiziki mekan seçimi;
- e- Koleksiyon ve
- f- İç mekan tasarımı adımları.

KENT MÜZELERİNDE BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK

Türkiye biyoçeşitliliğinin korunması ulusal ve uluslar arası bir görevdir. Bu bağlamda, biyolojik çeşitlilik ve mevcut doğal kaynaklar, sonraki kuşak ve şu andaki toplum katmanlarının kullanımına sunulurken, herhangi bir zarara uğramaması gereken önemli yaşamsal öğelerdir. Bu öğelerin koruma/kullanma bağlamında garanti altına alındığı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinde üç temel hedefe ulaşılmasına çalışılır. **KENT MÜZELERİNDE BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK**, Yaygın Eğitim kapsamında, bu ana hedeflere ulaşılması bağlamında ele alınmalı ve topluma mal edilmelidir. **ANTALYA İLİ** (Resim 6) bunun gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaların uygulanmasının, söz konusu olduğu, en uygun kentlerden biri olmuş ve bu örnekten hareketle **ELAZIĞ İLİ için de aynı düşüncenin yaşama geçirilmesi vakti gelmiş; hatta geçmektedir.** **Antalya Doğası Atölye Çalışması** benzeri bir toplantının **Elazığ Kent Müzesinin** kuruluşuna ilk adımın atılacağı bir dönemin başlatılmasına vesile olması dileğiyle, **Elazığ Doğası Atölye Çalışmasının** üniversite, yerel yönetim ve valiliğin yakın ilgisi ile pandemi sonrasında gerçekleştirilmesinin, yol gösterici sonuçları olacaktır. Bu konu için tüm etkili ve yetkililerin elini taşın altına koyması ile şehrimizde kent müzesinin açılabilmesinin de bilimsel temelleri atılmış olacaktır. Bu bağlamdaki **çalışmalar öncü bir yaklaşımın ürünü oluşturacaktır.** Bu durum yaşama geçirilirse, **çok güzel bir örnek çalışma ortaya çıkacaktır.** Elazığ/Harput doğumlu olan bu yazının yazarları ve Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı başta olmak üzere bu konuda her türlü katkıyı yapmaya hazır olduğumuzu belirtmek isteriz. Bu çalıştayda önemli konuların tartışılmasına olanak sağlanacak; böylece **ELAZIĞ KENT MÜZESİ** ile **YAYGIN ÇEVRE EĞİTİMİNDE** bir kilometre taşı rolü üstlenilmiş olacaktır. Bu uygulamanın başarısı hem diğer kentleri, hem de özellikle doğup büyüdüğümüz güzel kentimiz **ELAZIĞ** ımızı de motive edecektir. Bunu sağlamanın önemli yollarından birisi de Kent Müzelerinde sunulacak adyovizüel (bizzat yaşayarak) eğitim süreçlerinden geçecektir. Yeter ki bizler onlara **ELAZIĞ KENT MÜZESİNİ** yaşama geçirerek bu yolu çekinmeden açalım.

KENT MÜZELERİNİN DOĞA KORUMA BİLİNCİNE KATKISI

Doğal varlıkların korunabilme bilinci, onların tanınması evresi ile birlikte gelişir. Bu yüzden Kent müzelerinde, örneğin hayvan çeşitliliğinin neden önemli olduğu görsel olarak öğretilmelidir. Bu bağlamda insanoğlunun, ilk çağlardan günümüze kadar hayvanları avlayarak veya evcilleştirerek,

- a) *Gıda kaynağı olarak;*
- b) *Taşımacılıkta;*
- c) *Giyim kuşamda;*
- d) *Tıbbi amaçla kobay olarak kullandığı üzerinde durulmalı;*
- e) *Yine kültüre aldığı hayvanların yabani akrabalarını, hayvan ıslahında kullandığı;*
- f) *1200 000 böcek türünden, ancak 750 türün, kültür bitkilerinde zarar yaptığını ve*
- g) *Geri kalan türlerin ise faydalı olduğu belirtilmelidir.*

Resim 6. Antalya Kent Müzesi Mimari Projesi; Ceyda Özbilen Peyzaj ve Tasarım Uygulama ve Danışmanlık (2016)'dan (www.ceypeyzaj.com/antalya-kent-mzesi)'nden; (Antalya Kent Müzesi Projesi yaklaşık 73 800 metrekarelik ve Karalioğlu parkındaki, belediyeye ait prefabrik binaların yıkımı ile ortaya çıkacak alanda, gerçekleştirilmektedir).

Bunlardan bazıları, tarımda zararlı türlerin üzerinde beslenerek, bu türlerle biyolojik savaşında kullanılmaktadır. Ayrıca bitkilerin varlığının, tozlaşmayı sağlayan böceklere bağlı olduğunun unutulmaması öğretilmeli ve

a) Böceklerin, bitkilerin tozlaşmasını sağlayarak, bitki yaşamının devamlılığı ve çeşitliliğine olanak verdiği ve böylece;

b) Ekosistemin sürekliliğini sağladığı vurgulanmalıdır;

c) Yine böcek ve omurgasız hayvanların önemli bir kısmının, organik maddeleri ayrıştırıp toprağa kazandırdığını ve böylece humusu oluşturarak, doğada birer gönüllü temizlik işçisi gibi çalıştıkları öğretilmelidir;

d) Bazı türlerin de kuş, balık, sürüngen ve hatta insanların gıda kaynağını oluşturduklarını, bu nedenle de korunmaları gerektiği gerçeği, görsel, işitsel ve kuramsal olarak, özellikle çocuklara öğretilmelidir.

Yani **KENTMÜZELERİ** bir bakıma yaşamsal önemdeki bilgiyi her kesime aktarıcı bir görev üstlenmelidir.

Koruma öncelikli ve tükenme tehdidi altındaki bazı türlerle ilgili yürütülen projeler ön plana çıkarılarak halka mal edilmeli ve bunun için görsel ve işitsel programlar sunulmalıdır.

Örneğin

a) Akdeniz foku : *Monachus monachus* : Akdeniz foku küresel ölçekte nesli çok büyük tehlike altında olan 12 türden biridir. Türkiye'de yaşayan Akdeniz fokunun korunması ile ilgili "**Foçave Yalıkavak Pilot Projesi**" Çevre ve Orman Bakanlığı koordinasyonunda sürdürülmektedir(Resim 7a).

Resim 7.a) Akdeniz foku, *Monachus monachus* ve b) Ceylan, *Gazella gazella*

b) Ceylan; *Gazella gazella*: Şanlıurfa ilinde yaşadığı bilinen 50 kadar yabani ceylanın sayısı, ilgili resmi ve sivil toplum kuruluşlarının özverili çalışmaları ile 2007 Haziran ayı itibari ile 200 bireye ulaşmıştır(Resim 7b).

Kent Müzeleri, görsellik yanında, sözel bilgi aktarımı yapmalıdır

Kent müzelerinde bitki çeşitliliğinin neden önemli olduğu görsel olarak öğretilmelidir. Bitkilerin nasıl

a) Havayı temizlediği;

b) Erozyonu önlediği;

c) Toprağa organik madde kazandırdığı;

d) Toprak yorgunluğunu giderdiği;

e) Diğer canlılara barınma ve

f) Beslenme ortamı sağlayarak;

g) Ekosistemlere devamlılık kazandırdığı, kent müzelerinde, tüm toplum katmanlarına, model olarak sunulabilmelidir.

İnsanoğlunun, günümüze gelinceye kadar çok sayıda bitki türünü kültüre aldığı, 3000 kadar bitki türünün beslenmede kullanıldığı ve bunların % 30 'unun gıda üretiminin çoğunu karşıladığı ve geri kalan türlerin de tarım için önemli olduğu göze ve kulağa hitap edecek yollarla verilebilmelidir

Genetik Mühendisliği ve Biyoteknolojideki ilerlemeler sonucu, günümüzde kullanılan türlere, yabani akrabalarından gen aktarımı yapılarak zararlı böcek, hastalık, yabancı otlar ve kuraklığa dayanıklı yeni çeşitler elde edildiği vurgulanmalıdır.

Örneğin:

a- Ters lalenin, *Fritilaria orientalis*; Elazığ ve çevresi için ne denli önemli ve koruma altına alınması gereken bir bitki türüdür. Bu olgunun ortaya konduğu bir projenin Elazığ kent merkezinde ele alınması ve bu konuda Ters Lale Koruma Çalıştayı düzenlenmesi örneği verilebilir(Resim 8a).

b- Sevgi çiçeği: *Centaurea tchihatcheffii*: Halk arasında yanar döner, gelin düğmesi, türbe, ya da kırmızı peygamber çiçeği olarak bilinen sevgi çiçeği, dünyada sadece, Ankara'nın Gölbaşı İlçesi Hacı Hasan Köyü yakınında doğal popülasyon oluşturur. Bu türün korunup kollanmasının ne denli evrensel bir zorunluluk ve görev olduğuyula ilgili biyolojik belgeseller hazırlanarak Kent Müzelerinde kamuya gösterilmelidir(Resim 8b).

Resim 8. a- Ters lale ve b- sevgi çiçeği bitkileri, soyu tükenme tehlikesi altındaki iki bitki türü.

BIYOÇEŞİTLİLİĞİN KORUNMASI VE KENT MÜZESİ

Biy çeşitliliğin korunması, ulusal olduğu kadar, evrensel boyut ve önemde olan bir görevdir. Bu kapsamda aşağıdakilerin ivedilikle yerine getirilmesi gerekir. Bu görevin gerçekleştirilmesinde **KENT MÜZELERİ** de önemli bir işlev üstlenmelidir. Bunun dışında biyoçeşitliliğin korunması için aşağıdaki önlemlerin yaşama geçirilmesi kaçınılmazdır:

a) Koruma altındaki alanlar dışındaki biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik, yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

b) Bataklıkları Kurutma Yasası kaldırılmalı ve uygulamalar ivedilikle durdurulmalı; bu konuda hiçbir resmi kurumun bütçesine para ayrılması sağlanmalıdır. Gerekirse sulak alan ve bataklık kurutulması anayasal olarak yasaklanmalıdır.

c) Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı, ulusal düzeyde bütün sektörel plan ve programlarla bütünleştirilmelidir.

ç) Biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlayacak olan, geleneksel kullanım yöntemleri desteklenmeli ve geliştirilmelidir.

d) Biyolojik çeşitliliği tehdit eden faktörlerden genetik yapısı değiştirilen organizmalar (GDO) ile yabancı türlere yönelik ülke politikaları belirlenmelidir.

e) Ekoturizm desteklenmelidir

f) Sanayide temiz teknolojiye geçilmeli, çevre korumaya yönelik önlemler için sanayi özendirilmelidir.

g) Sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği alanları geliştirilmeli ve **KENT MÜZELERİNİN** bu konudaki işlevleri genişletilmelidir.

ğ) Koruma politikaları oluşturulmalıdır.

h) ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) sürecinde biyolojik çeşitliliğin kaybının önlenmesi ilkesine öncelik verilmeli, Stratejik ÇED süreci yasallaştırılarak uygulamaya konmalıdır.

ı) Organik tarım uygulamaları yaygınlaştırılarak korunmalı ve desteklenmelidir.

i) Gen kaynaklarının ekonomik kullanımına yönelik çalışmalar hızlandırılmalıdır.

j) Bozkır ekosistemleri korunmalıdır.

k) Zarar görmüş/bozulmuş ekosistemlerin restorasyonu ve geri kazanımı için kaynak temini, planlama ve uygulama çalışmaları yapılmalıdır.

l) Yerli türlerin geliştirilmesi ve daha yaygın olarak kullanımının sağlanması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

m) Doğadan toplanan türler için sürdürülebilir ve alternatif yöntemler/yaklaşımlar geliştirilmeli, geleneksel bilgi ve deneyimler derlenip korunmalıdır.

Tüm bunlara ek olarak, Türkiye biyoçeşitliliği için yaşamsal önemde olan aşağıdaki bazı seçilmiş konularla ilgili olarak yaygın eğitim çerçevesinde **KENT MÜZELERİNİN** görev üstlenmesi önerilebilir.

Örneğin,

a) Milli Ağaçlandırma ve Erozyonla Mücadele Yasasının önemi ve katkıları halkla paylaşılmalıdır.

b) Yine orman alanlarında 2b-uygulaması tartışılmalı ve konunun uzmanlarının görüşlerini toplumla paylaşmasına olanak sağlanmalıdır.

Turizmi Teşvik Kanunu'nda ekosistemlerin sürdürülebilirliğini dikkate almayan, kıyı-orman alanlarının kullanımıyla ilgili maddeler sürdürülebilir kalkınma ve biyolojik çeşitliliğin korunması ilkelerinin neden göz önünde bulundurulması gerektiği ve bunun ivedilikle değiştirilmesi gerektiği önemli bir tartışma platformu oluşturularak irdelenmelidir. Bataklık yasasının eski ve mutlaka değiştirilmesine yönelik toplantılar düzenlenebilmelidir. Tüm bu ana başlıklarla ilgili **Kent Müzelerinin** çok önemli bir işlev üstleneceği muhakkaktır.

EĞİTİM SÜRECİNDE DOĞA KORUMA BİLİNCİ VE ÇEVRE EĞİTİMİ

Esas olarak eğitimin amaçları irdelenirken, aşağıdaki hususlar göz önünde tutulmalıdır: Öğrencilerin sevgi, şefkat ve hayatın korunmasına ilişkin duygularını geliştirmek; onlara ekosistem içindeki canlıların birbirleri ile olan ilişkileri ve insanın bu ilişkiler üzerindeki etkilerini öğretmek; öğrencilere hayatın karşı karşıya olduğu tehlikeleri ve aşırı kaynak kullanımının yarattığı sonuçları göstererek, ahlaki değer yargıları oluşturucu bir sistemden geçirilmelerini sağlamaktır. Eğitim sürecinde, insan-çevre ikileminin boyutları, onları kötümserliğe sürüklemekten aktarılmalı ve çevre koruma bilinci aşılanmalıdır. Burada **Çevre Eğitiminin** önemi ortaya çıkmaktadır.

Çevre Eğitimi ve Kent Müzeleri

Biyolojik çeşitlilikle ilgili sözleşmelerin hedeflerine ulaşabilmesi, çevre ve doğaya özgü aktif korumacılığın, toplumsal kabul görmesi ile mümkün olur. Buna ulaşmanın yolu da çevre eğitiminden geçer. Bu bağlamda biyolojik çeşitliliği de kapsayan çevre için sorumluluk bilincini uyandırmak ve güçlendirmek, ancak toplumun her kesiminin çevre ve doğa bilinci ile davranması sayesinde olur. Bu nedenle toplumu oluşturan her bireyin, doğanın doğal taşıma kapasitesine uygun hareket etmesi gerekir. Sürdürülebilir doğa koruma da, ancak bireylerin toplumdaki rolleri ve görevleri ne olursa olsun, yekvücut ve doğaya karşı sorumluluk taşıyarak ve bilinçli davranması ile gerçekleşebilir. Bunun sağlanmasında sorulması gereken bazı önemli soru ve verilecek yanıtların düzeyinin ne olacağına açıklanması gerekir. Türkiye bu konuda etkili ve farklılaşmış bir eğitim sistemine sahip midir? Okul dışında da bu eğitim verilebiliyor mu? Okul dışı çevre eğitimi merkezleri var mı? Varsa ne tür projeler yapmıştır? Bu merkezlerin işlevi çok büyüktür. İşte bu çerçevede KENT MÜZELERİNİN devreye girmesinin sağlanması lazımdır. Çevre Eğitimi aşağıda verilen kapsamlarda gerçekleştirilir: a) Örgün Eğitim; b) Yaygın Eğitim; c) Kitle Eğitimi, KENT MÜZELERİ ; d) Kitle iletişim kaynakları ile eğitim; e) Üniversiter eğitim. KENT MÜZELERİ insanın çevresi ile olan ilişkilerinin modelleneneceği biyotopların sembolik stantlarında, "Çevre Eğitimi",nin etkili ve kalıcı olarak kullanıldığı mekanlar gibi kullanılabilir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ülkemizin, sahip olduğu biyolojik zenginliğini kaybetmeden, gelişimine devam etmesi için toplumun ve öğrencilerin doğa koruma bilinci ile yetiştirilmesinde önemli roller oynayabilir. Tüm bu basamaklarda gerçekleştirilecek eğitim süreçlerinde aşağıdakiler yapılmalıdır:

- a) İnsanoğluna, çevreyi kendi çıkarı doğrultusunda şekillendirip, bozma hakkının olmadığını öğretmek;**
- b) Çevre bilinçli bireyler yetiştirmek;**
- c) Çevreyi koruma davranışı kazandırmak;**
- d) Tüketim alışkanlığımızı doğa lehine değiştirmemizin gerekliliğini öğretmek.**

Çevre Eğitimi, dünyadaki bütün sosyal, bilimsel, kültürel, ekonomik vb. konularda, disiplinler arası bir yaklaşımı sergiler. Yaşam kalitesini artıracak, onu koruyacak ve geliştirecek akılcı bir yaklaşımı işler ve yaşama geçirir (Eulefeld et al 1988; 1995; Eulefeld, 1993; De Haan et al 1997; 2000; Giesel et al 2022; Kiziroğlu, 2007; 2009).

Çevre sorunları insanlardan kaynaklanıyor. Çevre ile ilgili konularda, doğru davranışlar edinilmesinin çevre eğitiminden geçtiği biliniyor. Günlük yaşamımızda kullandığımız; ancak zararlı olan kadmiyum, kurşun, cıva,

alüminyum, nitrat, radon ve benzeri maddelere karşı gerekli önlemleri alıyor muyuz? Eğer alamıyorsak, doğanın geriye doğru evrimleşme kaskacına girip, yok olmasının kaçınılmaz olacağı, öğretilmelidir. Çevre eğitimine yönelik üç yaklaşımdan söz edilir. Bunlar;

a) Çevre yönetimi ve kontrolü için eğitim: Bu yaklaşıma göre, çevre eğitimi fiziksel ve beşeri sistemler ile bu sistemlerin karşılıklı etkileşimlerinin algılanmasını ve öğrenilmesini teşvik eder;

b) Çevre bilinci ve yorumu için eğitim: Bu yaklaşıma göre, çevre yoluyla eğitim öğrencilerin çeşitli beceriler kazanmalarını sağlar ve *KENT MÜZELERİNDEKİ* model doğal alan stantlarında ve arazi gezileri vasıtasıyla öğrenmeye yönelik bir kaynak olarak eğitimin kullanıldığı ilgi ve uğraşları teşvik eder;

c) Sürdürülebilirlik için eğitim: Bu yaklaşıma göre çevre eğitimi, öğrencileri kendi davranışlarından sorumlu olmaya teşvik eden bir çevre etiği ve cesareti kazandıran, bilgiye dayalı konuların yer aldığı önceki iki yaklaşımın üstüne inşa edilmiştir. **HER ÜÇ YAKLAŞIMA EN BÜYÜK KATKI, ÖRGÜN EĞİTİM YANINDA, YAYGIN EĞİTİMLE VE DOLAYISI İLE KENT MÜZELERİNİN BU KONUDAKİ YAPILANMA VE ÖRGÜTLENMELERİ İLE SAĞLANACAKTIR.** Eğitimde amaçlanması gereken en temel olgu; "Ekosentrik (doğa merkezli) bilinç" olarak tanımlanan anlayış şeklinin çevre eğitim derslerinde öğrenciye kazandırılmasıdır. Amaç, bilgi vermekten çok, bilinç kazandırma olmalıdır geçirir (Eulefeld, 1993; De Haan et al 2000; Kızıroğlu, 2007; 2009).

Kent Müzelerinin Çevre Eğitimine Katkıları

Okul dışı mekanlarda, ör. *KENT MÜZELERİNDE*, çocuk ve gençlerle çevre eğitimsel çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Doğa koruma ve çevre eğitimi konularında çeşitli meslek grupları eğitilmeli ve hizmet içi eğitim sürecinden geçirilmeli veya bir üst eğitime tabi tutulmalıdır. Çevre ve doğa korumayla ilgili sorunlar hakkında halka bilgi verilmeli; danışma ve açıklama yapma olanağı sağlanmalıdır. Bu konuda üniversiteler, orta öğretim kurumları, yerel yönetimler, *KENT MÜZELERİ* ve ilgili bakanlıklar işbirliği yapmalı; aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının de devreye girmesi sağlanmalıdır. Özellikle orman ekosistemine yönelik "Çevre Eğitimi", yani "**Orman Pedagojisi**" Milli Eğitim(=MEB) ve Çevre Orman Bakanlıkları(=ÇOB)nın müşterek çalışmaları ile yaygınlaştırılmalıdır. Yaparak-yaşayarak öğrenme"(Audio-visuel) temelli eğitim:

a-Konuyla ilgili yazı kaleme alma: kompozisyon, şarkı, film, hikaye yazma vs...

b-Poster hazırlama;

c-Model yapımı;

ç- Dramatizasyon;

d-Oyunlar ve

e-Araştırma ödevleri hazırlatılmalı ve uygulamaya sokulmalıdır.

Bunların yanında *KENT MÜZELERİNİN ÖNEMLİ İŞLEVLERİNDEN BİRİSİNİN*, yaşamda çeşitlilik bulunduğu ve bu nedenle biyolojik formların korunması gerektiğinin, öğretici bir yapılanmaya kavuşturulmasıdır. İnsan eylem ve davranışları, üretim, tüketim ve faaliyetlerinin, onun kültür ve değerlerine göre değiştiğini, ancak sonuçta çevre sorunlarının bu eylemlere bağlı olarak oluştuğunun *GÖRSEL* ve *ANLAŞILIR* bir şekilde gösterilmesi *KENT MÜZELERİNİN* en önemli hedeflerinden birisi olmalıdır. Aşağıdaki konuların da kent müzeleri tarafından insanoğlu/doğa ikileminde dikkati çeken veriler olarak işlenmesi, çarpıcı sonuçlar verecektir; böylece toplum bilincinin geliştirilmesine katkı yapılacaktır. Eğer çevre bilinçli davranılmazsa, bu artışa konu olanların da potansiyel birer çevre yok edici adayı olacağını ve tüm bunlara bilinçsiz insanoğlunun neden olduğunun öğretilmesi gerekir.

KENT MÜZELERİ, ÇEVRE VE DOĞAYI KORUMAYA yönelik TOPLUM BİLİNCİ oluşturmada, önemli bir misyonu üstlenir. Bu bağlamda her çeşit programı gündemine almalı, konunun uzman ve toplum katmanlarını bir araya getirmelidir. Bunun için, örneğin aşağıdaki ana başlıklarla ilgili konular işlenerek toplumun çevre bilinci artırılabilir. Kent müzelerinin bir çeşit görsel ve akustik mekanlarla donatılmış eğitim kurumları olma zorunluluğu vardır; bu nedenle çevre tahribatında insanoğlunun neleri bilmesi ile ilgili programlar yapılmalıdır. Böylece yaygın eğitim çerçevesinde, kent müzeleri kanalıyla en önemli bir eğitsel işlev yaşama geçirilmiş olacaktır. Kent Müzelerinde ele alınacak program konuları, toplumun tüm katmanlarının ilgisini çekebilir: Örneğin,

n **Atık Sorunu;** Ülkemizde ve tüm dünyada bilinçsizce üretilen (Türkiye’de günde 65 bin ton) çöp dağları:

a) Sorunsalın insanoğlunu bir gün boğacağı;

b) Doğaya bırakılan atıkların çözünürlüğünün çok yıl aldığı; örneğin bir sigara filtresinin 2, bira kutusunun 10-100, plastiğin 1000 ,cam şişenin 4000 yılda yıkıldığı ile ilgili çevre bilincini artırıcı ve neden bu materyallerin doğaya atılmaması gerektiği işlenmelidir. Yine doğaya atılan atıkların %60’nın boya ve boya ürünleri olduğu ve bunun olumsuz taraflarının neler olduğu irdelenmelidir.

n **Su Sorunu:** Su kaynaklarının sorumsuzca tüketilmesinin sonuçları üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda, dünya nüfusunun % 40’ının yaşadığı 80 ülkede, su sıkıntısının neden had safhada olduğu;

a) 3,7 litre benzinin, 3 milyon litre içme suyunu kirlettiği;

b) Bir paket tereyağı üretimi için 400 litre suya gereksinim duyulduğu;

c) Dünyadaki mevcut su varlığının, ancak %1’inin kullanılabilir olduğu;

d) Su kaynaklarının süratle tükendiği ve bu nedenle;

e) Dünyada her gün sağlıksız suyu içmek zorunda kalan 25 000 kişinin öldüğü toplum katmanlarına anlatılmalıdır.

n **Hammadde olarak kağıt:** Kağıt tüketiminin çok yüksek olması, örneğin insanlar arasındaki gereksiz yazışmadan yüz bin ailenin vazgeçmesinin, 150 000 ağaç demek olduğu ve yine bir büro elemanının yılda 81 kg kaliteli kağıdı çöpe attığı ve böylece orman hammaddesinin hızlı tüketimine yol açtığı işlenmelidir.

n **Çölleşme:** Son 3-4 yılda 24-25 milyon ha doğal alanın çölleştiğini ve şu anda dünya yüzölçümünün %6’sının çölleşmiş olduğunu ve %29-30’unun da çölleşme yolunda olduğu vurgulanmalıdır.

n **Ormanlık alanların yok edilmesi:** Her dakikada 14 ha yağmur ormanının yok edildiği; ormanların tahrip edilmemesi ve bu nedenle yangınlara neden olunmaması gerektiği işlenmelidir.

n **Nüfus artışı ve Çevre:** Dünya nüfusunun her gün 250 bin, her yıl 93 milyon birey arttığını; eğer çevre bilinçli davranılmazsa, bu artışa konu olanların da potansiyel birer çevre yok edici adayı olacağını ve tüm bunlara bilinçsiz insanoğlunun neden olduğunun öğretilmesi gerekir. Bu bağlamda, çevreyi tahrip ederek, insanlara kendi sonunu hazırlama sürecini hızlandırmaması gerektiği öğretilmelidir.

n **Biyolojik çeşitlilik:** Biyolojik çeşitliliğin önemini ortaya koyucu programlar yürütülmelidir.

n **Çevre kirlenmesi:** Kirlenmenin günün birinde bumerang gibi, insanoğlunun sonunu hazırlayacağı ile ilgili basit ve anlaşılır programların, özellikle genç kuşaklara aktarımında **KENT MÜZELERİNİN** uygun yapılanma içine girmesi gerektiği bilinmelidir. Bu önce insanın, içinde yaşadığı doğayı kirleticilik geninden, arındırılması sonucunda gerçekleşebilir.

ELAZIĞ KENT MÜZESİ

Elazığ Kent Müzesinin oluşturulması sürecinde yerel yönetimin önemli bir rol oynayacağı düşünüldüğünden, mevcut Belediye başkanının bu konudaki desteği gerekmektedir. Bu çerçevede bazı sorulara yanıtlar aranmalıdır: Sözen et al (2013)'e göre örneğin,

a-Başkan kent müzesine inanıyor ve güçlü destek veriyor mu?

b-Halkla birlikte olduğu ortamlarda, verdiği beyanatlarda, sık sık kent müzesinin önemine değiniyor mu? Halkı müzeye destek vermeye çağırıyor mu?

c-Kent müzesinin kurulumunda görev yapmak üzere, birer danışma ve yürütme kurulu oluşturuyor mu? Bu kurullarda, belediye temsilcilerinin yanı sıra yerel uzmanların, kanat önderlerinin, eşrafın, yöredeki üniversitelerin ilgili bölümlerinin, kentteki ilgili kamu kurumları temsilcilerinin, müze yetkililerinin, sivil toplum örgütlerinin, yerel tarihçi ve koleksiyonerlerin yer alması için çaba gösteriyor mu?

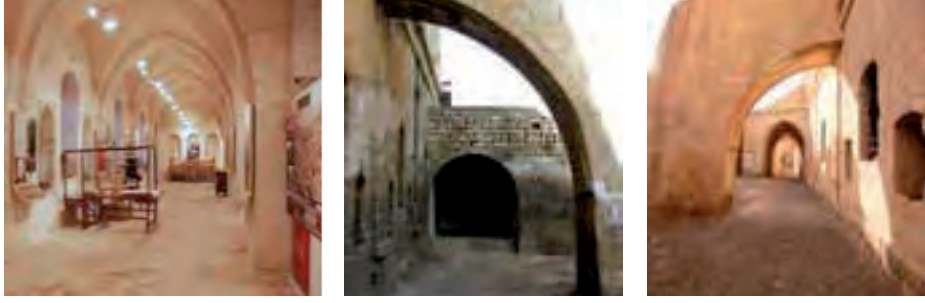
d-Kent müzesinin kurulumunda tüm kararlarda kendisi söz sahibi olmak yerine, danışma ve yürütme kurullarına yetki devrediyor mu?

e-Başkana bağlı olarak çalışan, müzenin kurulumundan işletmesine her aşamasından sorumlu, yetki ile donatılmış bir koordinatör atanmış mı?

f-Müze ile ilgili yapının seçimi, mülkiyet sorununun çözülmesi, onarılıp hazırlanmasında, ihalelerin düzenlenmesinde ve bürokratik işlemlerin sonuçlandırılmasında sorun çözücü ve kolaylaştırıcı rol üstleniyor mu?

g-Müzenin kurulumunun finansmanı için ödenek ayırma, fon sağlama ya da yaratma, sponsor bulma gibi sorunların çözümünde aktif rol alıyor mu? Bu sorulara verilecek yanıtların olumlu olması Elazığ'da bir kent müzesi kurulmasında en önemli aşamanın başarı ile sonuçlanmasına yol açacaktır.

Bu süreçte görev üstlenecek bir danışma kuruluna gereksinim duyulacaktır. Bu kurulda bir zoolog, botanikçi, ekolog, halkbilimci, tarihçi, arkeolog, fiziki ve beşeri coğrafyacı, sosyolog, halkın saygısını kazanmış bir kanaat önderi ve bazı özel biyotopların muhtarları. Kent Müzesi oluşumunu yürütecek 5 veya 7 kişiden oluşan ve çalışmanın tüm aşamalarında belediye başkanını bilgilendirecek ve çalışmalarını düzenli ve verimli olarak yürütülmesini sağlayacak bir yürütme kurulunun oluşturulmalıdır. Bir kent müzesi yönetmeliği ve kent müzesi gönüllüleri kurulu yapılandırılmalıdır. Bu kurulda Belediye ile birlikte kent müzesinin kurulum sürecinde valilik, üniversite, il kültür müdürlükleri, müze müdürlükleri, ormancılık teşkilatı ve ilgi duyan kurum temsilcileri yer alabilir. Bunlara ek olarak, müze konsept ve senaryosunu hazırlayıp yazacak bir yazım ekibi; müze yapısının yapım ve bina tahsis edilmiş ise onun restorasyonundan sorumlu bir fiziki proje ekibi ve sergi iç mekanını dizayn edecek ve objelerin düzenlenmesinden sorumlu bir tasarım ekibine ihtiyaç duyulacaktır (Resim 9). Bunların dışında finansal kaynak ve insan kaynağı; kent araştırmaları merkezinden bilgi toplama ve yararlanma ve uzman desteğine gereksinim duyulacaktır (Sözen et al 2013).

Mardin Kent Müzesi iş mekanı; Restorasyon öncesi ve Restorasyon sonrası

Resim 9. Mardin kent Müzesi mimari projesi

SONUÇ VE ÖNERİLER

KENT MÜZELERİNİN önemli işlevlerinden birisi olan yaşamda çeşitlilik bulunduğunun ve bu nedenle biyolojik formların korunması gerektiği bir öğreti konusudur. Bu yüzden kent müzeleri bunun öğretileneceği ve işleneceği bir yapılanmaya kavuşturulmalıdır. İnsan eylem ve davranışları, üretim, tüketim ve faaliyetlerinin, onun kültür ve değerlerine göre değiştiği; ancak sonuçta çevre sorunlarının bu eylemlere bağlı olarak oluştuğu **GÖRSEL ve ANLAŞILIR** bir şekilde gösterilmelidir. Bu da *KENT MÜZELERİNİN* en önemli hedeflerinden birisi olmalıdır. Elazığ ve çevre ekosistemleri biyoçeşitliliğin en yoğun yaşandığı step ve bozkır; orman ve sulak alanlar gibi ekosistemleri barındırır. Bu yüzden adı geçen sistemlere özgü özellikleri yansıtan minyatür ekosistemlerin **ELAZIĞKENT MÜZESİNDE SERGİLENMESİ GEREKİR**. Aynı şekilde çevre koruma bilinç düzeyinin yükseltilmesi için yazılı ve görsel iletişim araçları etkin kullanılmalıdır. Bu nedenle,

a) *Koruma alanlarında yaşayan ve kullananlar öncelikli olmak üzere, hedef gruplara yönelik bilinç artırımı çalışmaları yapılmalıdır.*

b) *Gençlere yönelik biyolojik çeşitlilik alanında eğitim programları oluşturulmalıdır*(Bahadır et al., 2003; De Haan et al. 1997; 2000).

Yaygın eğitim kapsamında **ELAZIĞ KENT MÜZESİ** nin başta Milli Eğitim, Sağlık, Çevre-Şehircilik ve Tarım-Orman Bakanlıkları olmak üzere, ilgili kuruluşlarla yakın işbirliğine girmesinin katkısı kalıcı olacaktır. **ELAZIĞ KENT MÜZESİ** Atölye Çalışması, yapılacak işlem ve yatırım için yol gösterici olacaktır. Böylece yaygın eğitim çerçevesinde kent müzeciliğinin en önemli işlevlerinden birisi yaşama geçirilmiş olur. **Yaygın eğitim kurumlarınca, bunlara KENT MÜZELERİ de girer, çözümlenmesi gereken en temel sorunsal**, insan türünün (*Homo s. sapiens*), insanlardan nasıl korunabileceğinde yatmaktadır. Bu sorunsal çözümlenebilir mi? Eğer çözümlenebilirse,

a) İnsan/doğal çevre ilişkileri düzene girebilir;

b) Çevre kirlenmesi önlenir;

c) Toplumsal;

ç) Siyasal;

d) Kültürel;

e) Düşünsel;

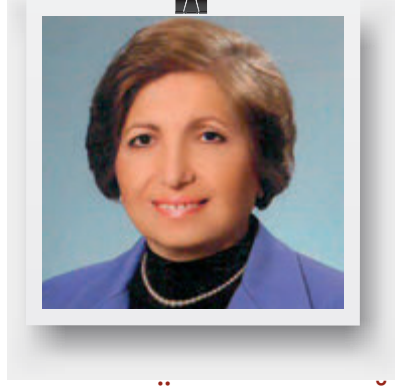
f) Ekonomik anlamda çevre bilinci düzeyi artırılarak doğanın kirlenmesi engellenebilir.

Bu da, önce insanın, içinde yaşadığı doğayı kirlenme geninden, arındırılması sonucunda gerçekleşebilir. Yani önce iç çevremizi tanıyıp hırs, istek ve arzularımıza gem vurmaya öğrenmeliyiz. İç çevremizdeki yetkinlik ve uyum, dış çevremize, çocuklarımıza ve torunlarımıza yansıtacak ve kendi geçmiş ve günümüzdeki sanatsal, tarihsel, kültürel ve çevresel zenginliklerini tanıyan ve koruma bilinciyle donatılmış sağlıklı bir toplum oluşacaktır. Bunun sağlanmasında **YAYGIN EĞİTİM** çerçevesinde **ELAZIĞ KENT MÜZESİNE** önemli görevler düşecektir.

Kaynakça

- Altınçeki P (2017) *Kent Müzeleri Hakkında*.(arkeopolis.com/kent-muzeleri-hakkinda).
- Bahadır M, Bergheim W, Kızıroğlu İ, Lahaniatis M, Parlar H, Tekkaya B (2003) 12.International Symposium on Environmental Pollution and its Impact on Life in the Mediterranean Region. October 4-8 Antalya, 2003, Turkey. ELMA Mat. 367 pp.
- (BÇHS) Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1996) Çevre ve Orman Bak. Yay.
- BM (2019 ve 2020) Ziele für nachhaltige Entwicklung, Bericht 2019 ve 2020. Vereinte Nationen, New York, 64 pp.
- Çıplak B (2003)**Distribution of Tettigoniinae (Orthoptera, Tettigoniidae)bush-crickets in Turkey: The importance of the Anatolian Taurus Mountains in biodiversity and implications for conservation. *Biodiversity and Conservation* 12: 47-64.
- De Haan G, Mann J, Reid A M (Hrsg. /Eds) (2000)*Educating for Sustainability*. Umweltbildung und Agenda 21. Peter Lang Europaeische Verlag der Wissenschaften. Frankfurtam main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien.
- De Haan G, et al (1997)*Umweltbildung als Innovation*: Springer Verlag,Heidelberg.
- Eulefeld G, Bolscho D, Rost J, Seybold H (1988)*Praxis der Umwelterziehung in der Bundesrepublik Deutschland*. IPN, Kiel.
- Eulefeld G (1993) *Studien Zu Umwelterziehung*. Bd. 2.IPN Materialien, Kiel.
- Eulefeld G, Jaritz K (1995)*Umwelterziehung/Umweltbildung in Forschung, Lehre und Studium*: IPN-Materialien, Kiel.
- (ICOM)Deutscher Museumbund e.V./ICOM-Deutschland (2006)Standards für Museen/Berlin: DMB. <http://www.museumbund.de/fileadmin/geschaefts/dokumente/Leitfaden>
- Gibbs K, Margherita S et al (Hrsg.)(2010) *Lifelong Learning in Museums. A European Handbook* Museen und Lebenslanges Lernen – Ein europäisches Handbuch. *Ferrara: Edisai srl, 2007*. Deutscher Museumbund e.V., Prof. Dr. Michael Eissenhauer und Universität Hildesheim, PD Dr. Dorothea Ritter. Deutsche Übersetzung,

- Recherche und Texte: Nicole Röck; 127 pp. Giesel D K, De Haan G, Rode H (2002) *Umweltbildung in Deutschland*. Springer Verlag, Berlin; Heidelberg; ss 420.
- Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M, Babaç MT (2012) *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Flora Araştırmaları Derneği, 2012.
- Graf B, Rodekamp V (Ed.) (2016) *Museen zwischen Qualität und Relevanz Denkschrift zur Lage der Museen*. Museums: Between Quality and Relevance Denkschrift on the State of Museums. Für das Institut für Museumsforschung – Staatliche Museen zu Berlin und den Deutschen Museumsbund e.V. Berliner Schriften zur Museumsforschung Band 30 – Sonderband; Holy Verlag, ss 137. Kazancı N, Kızıroğlu İ, Kideys AE (1995) *Report to Biological diversity action plan*. Report of the World Bank. Wetland, river, marine, lake, island and cave ecosystem. Ministry of Forestry, Ankara, Turkey, 1995, Raporu. 252 pp. Ankara.
- Kızıroğlu İ (2007) Education and Research on Environmental Awareness in Turkey. *CLEAN 35(6)(Dec. 2007)* : 534-536.
- Kızıroğlu İ (2008) *Türkiye Kuşları Kırmızı Listesi*. Red data Book von Türkischen Vogelarten. Red Data Book for Birds of Türkiye. Ankara, Ankamat Verlag, 168 pp.
- Kızıroğlu İ (2009) The relationship between environmental education, scientific research and sustainable development in Turkey. A Commentary (F-2009-042) FEB Vol. 18; No.10 (October 2009): 1909-1916..
- Kızıroğlu İ, Turan L, Erdoğan A (2013) Biological Diversity and its threats in Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin Vol. 21; No. 3: 770-778*.
- Kızıroğlu İ (2015) *Türkiye Kuşları Cep Kitabı*. The Pocket Book for Birds of Türkiye. English and Turkish. Sarıyıldız Ofset, Ankara, 577pp.
- Kızıroğlu İ (2019) *Ekolojik Potpuri 2*. Sarıyıldız Mat, Ankara, 319 pp.
- Kızıroğlu İ, Adızel Ö, Bahadır M (2006) Nature Reserves And Biodiversity in Turkey and Related Policy Measures along with Joining the EU. *Fresenius Environmental Bulletin Vol.15-No.9b-2006: 1156-1160*.
- Ensari Y, Kızıroğlu İ (2021) Türkiye ve Dünyanın Çevre Sorunları ve Çözümleri. *Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Dergisi 54(Yıl 31: Ocak 2021): 59-79*.
- Kızıroğlu İ, Ensari Y (2021) Küresel Çevre Sorunları ve Çözümleri. *Orman ve Av (Ocak-Şubat 2021)* : 17-27.
- Mayer J (2005) Die Natur der Erfahrung - die Erfahrung der Natur. In: Gebauer, M. & Gebhard, U. (Hrsg.): *Naturerfahrung - Wege zu einer Hermeneutik der Natur*. Zug: *Die graue Edition*, 234 - 25
- ME (2011) TC İstanbul Valiliği İstanbul İl Millî Eğitim Md. İstanbul 2011; 73 ss.
- Muminjanov H, Karagöz A (Editörler) (2019) *Türkiye'nin Biyoçeşitliliği: Genetik Kaynakların Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Sistemlerine Katkısı*. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Ankara, 2019, 203s:s.16.
- Nettke T (2011) Weniger Museumspädagogik und mehr Vermittlung im Museum? Ein Kommentar zur Erstarbung der Vermittlungsaufgabe im Museum. In. Standbein Spielbein. *Museumspädagogik aktuell 91: 16-19*.
- Nettke T (2016/2017) Was ist Museumspädagogik? Bildung und Vermittlung in Museen. Kulturelle Bildung. Online. Veröff. Auf kubi-online (<https://www.kubi-online.de>)
- Sillier O (2010) Dünyada ve Türkiye'de Kent Müzeleri. *Ege Mimarlık Temmuz 2010: 16-21*.
- Sözen M et al (Ed.) (2013) *Kent Tarihi Müzeleri ve Arşivleri*. ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği Yayınları Kılavuz Kitapçıklar Dizisi 2; 77ss.

Sevim ANAGÜR KOYUNOĞLU

BİR ZAMANLAR ELAZIĞ'DA ÖĞRETİM - EĞİTİM

Gün geçmiyor ki kitle iletişim araçlarında eğitim konusuna ve eğitimde yaşanan sorunlara ilişkin haberler yer almasın. Son yıllarda gerekli gereksiz demeden eğitimde bir değişiklik furyası aldı başını gitti, mevcut sistem değiştirildi. Gelecek nesilleri neler bekliyor, çocuklar, torunlar nasıl bir dünyada yaşayacaklar düşünmeden, umursamadan, eğitimin kodlarıyla oynandı. Önce imam hatipleri teşvik etmeye yönelik 4+4+4 diye bir sisteme geçildi. Sonra Anadolu Liseleri gibi nitelikli iyi ve köklü okullar sıradanlaştırıldı. LGS, TEOG, YKS, TYT, AYT, YDT gibi açılımlarını kimselerin bilmediği sınavlar getirildi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre her üç gençten ikisinin okuduğunu anlayamadığı açıklandı. 2020'de Uluslararası Matematik ve Fen Eğitimleri Araştırması testlerinde 58 ülke arasında, Türkiye ilk yirmi ülke arasına giremedi. Sınavların ardından varlıklı aile çocuklarının, uluslararası başarı ortalamasını geçmesine karşın yoksul öğrencilerin Türkiye ortalamasının altında kaldığı, eğitimde, zengin-yoksul ve doğu-batı uçurumunun tescil edildiği açıklandı. Tüm okulları imam hatipleştirmek isteyen sendika ve vakıfların dinsel yaklaşımla Milli Eğitim'deki kadrolaşmada etkili oldukları, dini içerikli ders seçimi için baskı yapıldığı yazıldı. Bilime, sanata, yeteneğe karşı pozitif tutum taşıyan öğrenciler yetiştirmek yerine öğrencilerin din derslerine yönlendirilmesini sağlayıcı adımlar atıldı.

Üniversiteler yatırım amacına dönüştürüldü, sayısal olarak artırılması gelişmişlik sayıldı. Üniversiteler kaliteli mi, değil mi? Mezun olanlar nitelikli mi, değil mi umursayan olmadı. Her ilde bir üniversite sloganıyla yola çıkılarak açılan tabela üniversitelerle birlikte kontenjanlar katlanarak artırıldı ve 14 üniversitede dersliklerin yüzde 75'inin boş kaldığı belirtildi.

Bunlara bir de pandemi sürecinde yaşanan zorluklar ve sıkıntılar eklenince eğitim sürekli büyüyen bir sorunlar yumağına döndü. Yüz yüze eğitimin yerini koronavirüs tedbirleri kapsamında uzaktan eğitim aldı. EBA'lı eğitime geçildi. Seyreltilmiş sınavlar diye bir uygulamadan söz edilmeye başlandı. Bilgisayar, tablet, telefon gibi

cihazların kullanıldığı sanal eğitimde, sadece bu olanaklara sahip olan öğrenciler online derslere başlayabildi. Salgın nedeniyle kapanan yüzlerce kolejin battığı yazıldı. Doğuda birçok yerleşimde internet olmadığı için binlerce öğrenci derslerden koptu ve eğitimde eşitlik bitti. Farklı bir anlatımla Türkiye’de eğitim çöktü. Eğitim sistemi, öğretmenlerin durumu, okulların ve öğrencilerin içinde bulunduğu koşullar ve eğitime hizmet amaçlı çalışanların hâli içler acısı!

Bu koşullarda eğitimdeki gidişat ve yaşanan ağır sorunlar içimi sızlatıyor. Doğal olarak bizim kuşakların öğrencilik yıllarını anımsıyorum, kendimi doğup büyüdüğüm Elazığ’da okul yıllarımda buluyorum. “Bizler öğrenciyken ne kadar mutluyduk” söylemine sarılıyorum!

Bu duygularla 1948-49 ders yılında ilkokula başlamış, 1958-59 ders yılında Elazığ Lisesi’nden mezun olmuş bizim nesillere o yılların Elazığ’ının sunduğu öğretim-eğitim olanaklarını siz değerli okurlarla paylaşmak istedim.

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki başta ailemizden sonra Elazığ’ın kendine özgü geleneksel, sosyal ve ahlaki yapısından ve de okuduğumuz ilkokul ve Elazığ Lisesi’nden aldığımız değerler, yaşamımıza ve duygu ve de düşünce dünyamıza çok şey kattı. Bu değerlerin bir kısmı ahlakımızı güzelleştirdi, bir kısmı davranışımıza ve üslubumuza insanlık kattı, bir kısmı da işe yarar bir insan olmanın gereğini öğretti. Elazığ’da benimle o yılları ve o sıraları paylaşan her öğrencinin, bugün aynı düşüncede olduğuna inanıyorum.

İlkokula başladığım yıllarda Elazığ’da, milli eğitimin temelini oluşturan ilköğretim okullarının sayısı sanıyorum bir elin parmaklarını geçmezdi. Şimdi sadece kendi ilkokulum olan Atatürk İlkokulu ile İnönü İlkokulu ve Dumlupınar İlkokulu’nun isimlerini hatırlıyorum. Bizim evimiz Aksaray Mahallesi’nde yani namı diğer Yığıki’de idi. O yıllarda Yığıki’de ilkokul olmadığı için şehrin merkezindeki okullara gidilirdi. 7-8 yaşlarında kar, kış, sıcak, soğuk demeden kilometrelerce uzakta şehrin merkezindeki bir okula gitmek ve yıllarca git git bitmeyen o yolları adımlamak kolay olmasa gerek. Şimdi düşündüğümde kendi kendime “Yoksa bizler biyonik çocuklar mıydık?” diye sormadan yapamıyorum. Yine de o yıllar mutlu olduğumuz yıllardı, su gibi akıp gitti. Çocukluğumuzu yaşadığımız o güzel günler göz açıp kapamadan geçti, bitti.

Atatürk İlkokulu, dikdörtgen planlı, sade görünümlü, geniş pencere, çift girişli bir binaydı. 20.yüzyılın ilk yarısında ülke genelinde yaygın olarak görülen özgün okul mimarisi tarzında inşa edilmişti. O yılların Elazığ’ı için bir ilkokulun fiziki konumu, mimarisi, planı ve kullanım alanları ancak bu kadar iyi olabilirdi. Aydınlık, büyük sınıfları ve geniş bahçesi ile bir okulun sahip olması gereken tüm özelliklere sahipti. Yani temel eğitim ihtiyacını karşılamadaki yeterliliği sıradanlığın üstündeydi. O irfan yuvasında her sabah derse başlamadan önce sınıfta şevkle okuduğumuz, “Türküm, doğruyum...” diye başlayan andımızın coşkusu ve tüm öğrencilerin öğretmenler eşliğinde, her pazartesi okula girişte, cuma günleri çıkışta okuduğumuz İstiklal Marşı’mızın heyecanı anlatımlara sığmaz. Son sınıfta bayrağı tutmak için arkadaşlarla yarışmanın zevki de bir başka olurdu.

Atatürk İlkokulu

Elbette ki Atatürk İlkokulu'nu kaliteli yapan sadece konumu ve binası değildi. Atatürk İlkokulunu özel kılan sahip olduğu nitelikli eğitim kadrosuydu. O yılların Atatürk İlkokulu'nda çok nitelikli öğretmenler olduğunu söylemeliyim. Beş yıl süreyle öğretmenimiz olan Mahmut Coşkun, Cumhuriyetin kalkınmaya yönelik nitelikli okulları olan Köy Enstitüsü mezunuydu. Derslerde öğrenciyi cesaretlendirir, motive eder, yetenekli oldukları derslerde öne çıkarırdı. Eğitim anlayışı ve yaklaşımı ile çok başarılı bir öğretmen ve iyi bir insan olduğunu bugün daha iyi anlıyorum. Işıklar içinde uyu değerli öğretmenim.

Bizim kuşakların öğrencilik yıllarında Elazığ'da ortaöğretim okulları olarak aynı binada eğitim veren başarıya odaklı, tek ortaokul ve tek lise yani Elazığ Lisesi ile Kız Meslek Okulu, Erkek Sanat Okulu ve ortaokulu bitirdikten sonra gidilen Kız Öğretmen Okulu vardı. İlkokulu bitiren her çocuk, ailelerin tercihi doğrultusunda bu okullardan birine kayıt yaptırırdı. Şunu da belirtmeliyim ki o yıllarda Elazığ halkı genel yaklaşım olarak daha çok erkek çocuklarını okutmaktan yanaydı. Bu nedenle olacak ki sınıflarımızda erkek çocukların sayısı kızlardan fazla olurdu. Bununla birlikte kız çocuklarını da okutmak isteyen, eğitimin yararlarına inanmış, ileri görüşlü ailelerin sayısı az değildi.

Öncelikle Elazığ Lisesi'nin binasından söz etmeden geçmek o güzelim tarihi binaya haksızlık olur! İnşasının kısa sürede tamamlandığı ve 1947 yılında eğitime açıldığı söylenirdi. Yani lise binamız yeni ve kimlikli bir binaydı, o binadan etkilenmemiş tek öğrenci var mıdır, bilmiyorum! Mezun olduğum İlkokul gibi Elazığ Lisesi de İstasyon Caddesi'ndeydi. O yıllarda İstasyon Caddesi Elazığ'ın sayılı çift yönlü caddelerinden biriydi, geçen faytonlardan yayılan nal sesleri eksik olmazdı. Lise binası, sıralı akasyaların süslediği o güzel cadde üzerinde oldukça geniş bir alana inşa edilmişti. Bina, fiziksel tasarımı ve mimarisi ile hem öğretim faaliyetlerini destekleyici hem de öğrenciyi olumlu etkileyen bir plana sahipti.

Binanın bodrum katla birlikte dört katlı olduğunu anımsıyorum. Önde tek, arkada iki çıkış kapısı vardı. Okula girişler öğretmenler nezaretinde, toplu halde, sınıf ve sıra düzeninde ön kapıdan, çıkışlar arka kapılardan yapılırdı. Okuldaki alanlar, okulun ihtiyaç ve şartları göz önünde tutularak tasarlanmıştı. Geniş, aydınlık, havadar, dikdörtgen şekilli sınıfları, kış aylarında yürüyüş yapmaya elverişli uzun koridorları, laboratuvarları, kütüphanesi, müzik ve resim dersi odaları, sahnesi de olan oldukça geniş spor ve toplantı salonu, müdür, muavinleri ve öğretmenler için tahsis edilmiş odalar ve küçük satış büfesi hatırlayabildiklerim arasında.

Elazığ Lisesi

Bodrum katının hangi ihtiyaçlar için değerlendirildiğini doğrusu hatırlamıyorum. Sadece lise iki ve son sınıfta resim dersimize gelen, Elazığ Lisesi'nde uzun yıllar hizmet etmiş, özellikle Elazığ ve Harput'taki heykelleriyle tanınan, soyadını hatırlayamadığım Nurettin hocamızın bir atölyesi olduğunu anımsıyorum. O yıllarda resim ve müzik seçmeli derslerdi yani lise iki ve de lise sonda resim ya da müzik derslerinden birini seçmek zorunluydu. Benim de içinde bulunduğum az sayıda öğrenci resim dersini seçmiştik. Nurettin hoca resim derslerini bodrum kattaki

atölyesinde yapmamızı isterdi fakat çocuklar, “Hocam dersi bahçede yapalım” diye ısrar eder ne yapar eder hocayı bahçeye çıkmaya ikna ederlerdi. Bahçeye çıkınca hocaya sezdirmeden okuldan kaçarlardı, hocanın çevresinde kala kala birkaç öğrenci kalırdık.

Sınıfların en önemli demirbaşı, karatahtalar ile üç kişilik uzun, eski ahşap sıralardı. Yazılarla dolan karatahtaları, sınıfa hoca girmeden önce temizlemek ve idareden tebeşir temin etmek öğrencilerin göreviydi.

Müzik odasındaki büyük piyanoyu ve oraya ayağı düşen her öğrencinin, piyanonun tuşlarına dokunup, yayılan do-re-mi seslerinin ardından neşeyle kaçışının nedenli eğlenceli olduğunu unutmak mümkün mü? Ortaokul yıllarımızda milli bayramlara hazırlık günlerinde müzik odasında, öğretmenimiz eşliğinde, “Çıktık açık alınla on yılda her savaştan...” diye başlayan 10. Yıl Marşı’nı cumhuriyet ruhuyla, duygulanarak ve coşkuyla okurduk.

O yıllarda Elazığ’daki okulların hepsinde tüm öğrenci ve öğretmenler toplu halde Milli bayramlara katılırdı. Bayram hazırlıkları haftalar öncesinden başlar, dersler ve sınavlara bir de bayram telaşesi eklenirdi. 23 Nisan Ulusal ve Çocuk bayramının ayrı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’nın ayrı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’nın da ayrı etkinlikleri olurdu. Öğrenci olmanın farklılığı ve keyfi bayram hazırlıkları eşliğinde doya doya yaşanırdı.

Bayram günlerinde öğrenci ve öğretmenler özenle giyinirlerdi. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’na kız öğrenciler beyaz bluz, şort ya da beyaz pantolon, bayan öğretmenler ise bütün bayramlarda şık ve çağdaş döpiyesler giyerlerdi. Diğer bayramlarda ise giydiğimiz, siyah önlüğümüz ve beyaz yakamız bayram için özel olarak yıkanır, ütülenirdi. İlkokulda bir de kabarık havasıyla severek kullandığımız başımızı süsleyen bembeyaz kurdelemiz vardı.

Bayram yürüyüşlerinde kortejin en önünde bayrakları gururla taşıyan seçilmiş uzun boylu öğrenciler yer alırdı. İzcî takımının çaldığı bando eşliğinde uyum içinde başlayan yürüyüş, İstasyon Caddesi ve Gazi Caddesi’nden sonra Halkevi’nin önünden devam eder, stadyuma gidilirdi. Okullar bir düzen içinde stadyumdaki yerini alırdı. Stadyumda önce konuşmalar ve gösteriler yapılır ardından önemli bir etkinlik olan resmigeçit başlardı. Bayramlar öğrencilerin milli duygularını güçlendirmeye yönelik, milli değerlerimizin anıldığı ve yaşatıldığı özel ve güzel günlerdi.

O yıllarda okullarda kalorifer olmadığını, sınıfların sobayla ısındığını söylememe gerek var mı bilmiyorum. Kara ikliminin hüküm sürdüğü, aylarca kar altında kalan Elazığ’da, eksi 10 derecelerde, çatılardan buzların sarktığı, halkın “gar gış giyemet” dediği günlerde üşüyen ellerimizi o sobalarda ısıtırdık. Teneffüslerde sınıfı havalandırmak için pencereleri açar, sobanın başına toplanırdık. Soba başında yediğimiz simitlerin zevki ve evden getirdiğimiz dut kurusunun lezzeti hâlâ damağımızda.

Binanın giriş katındaki sınıflarda orta birler ders yapardı. En fazla sınıf, öğrenci sayısı yüksek olan orta birlere tahsis edilmişti. Kaç orta bir vardı bilmiyorum; ama ortaokul yıllarımda bir arkadaşımın 1H sınıfında okuduğunu hatırlıyorum. Zamanla Elazığ’da okula yeni başlayan öğrenci sayısı daha da artmış olmalı ki lise ikinci sınıfa başladığımız sene çift tedrisata geçildi. Yine de her sınıf atladığımızda öğrenci sayısı da sınıf sayısı da azalırdı. Binanın en üst katı lise bir, iki ve üçlere ayrılmıştı. Lise son sınıfa geldiğimizde üst katın sağ uçtaki karşılıklı iki sınıfında tek 6 Fen ve tek 6 Edebiyat kalmıştı.

O yıllarda orta ve lise eğitim programındaki derslerin ve sınıf geçmenin kolay olduğunu söyleyemem. Eylül sonunda başlayan birinci sömestr şubat ayındaki sömestr tatiline kadar sürerdi. Her sömestrde üç yazılı sınav bir sözlü sınav yapılırdı. Dersler Haziran ayının ikinci haftasına kadar sürer, her sömestrde sonunda karne verilirdi. Sınıf atladıkça çift dikiş yapan öğrenci sayısı artardı. Her öğrencinin kendine göre zorlandığı bir ders olurdu. Yine de sınıf atladıkça öğrenci ve sınıf sayısının azalmasında eğitimin zorluğunun tek etken olduğunu düşünmüyorum.

Tabii ki Elazığ Lisesi'ni özel ve ayrıcalıklı kılan sadece binasının eğitime elverişliliği ya da eğitimin kalitesi değildi. Elazığ Lisesi başarıya odaklı sıra dışı bir liseydi. Türkiye'nin sayılı başarılı okullarından biriydi. O yıllarda Elazığ Lisesi'nden mezun olan her öğrenci üniversite sınavlarını kazanırdı. Üniversitelerin en gözde bölümlerini kazanan pek çok öğrenci olduğu gibi yurtdışı sınavlarını kazananların sayısı da az değildi.

O yıllarda Elazığ'ın kazalarında ve Tunceli'de lise yoktu. Elazığ Lisesi geniş bir alana hizmet verir, şehir dışından gelen öğrencilere de kucak açardı. Kıt olanaklarla Elazığ'a gelen, tek göz oda kiralayıp, öğrenimini tamamlayan çok başarılı arkadaşlarımız olduğunu söylemeliyim.

Bu arada yaptığım araştırmada o yıllarda Türk eğitim sisteminin Fransa eğitim sisteminden esinlendiğini öğrendim. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemi demokratik ve laik olmak üzere iki esasa dayandırılmış, merkezîyetçi eğitim sistemi getirilmişti. Müfredat programları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bilimsel gelişmeler ışığında, sosyal yaşamın ihtiyaçlarına ve dönemin gereklerine uygun hazırlanırdı. Liselerde, üniversitelere hazırlığa yönelik eğitim, mesleki okullarda ise kalkınma hamlesinin ihtiyacı olan kalifiye elemanların yetişmesine yönelik eğitim verilirdi.

Müfredat programları ve dersler değişmezdi. On bir yıllık eğitim sürecinde sadece bir kez "din dersi" eklenmesi dışında bir değişiklik yapıldığını hatırlamıyorum. O yıllarda yazımı, basımı ve seçimi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan özenle hazırlanmış ders kitapları vardı. Kitaplarımızı her ders yılı başında yeni bir sınıfa başlamanın heyecanı ile Orakçioğlu kitapevinden alır, eve gelir gelmez özenle ciltlerdik.

Bizim kuşakların okuduğu yıllarda ilkokul, ortaokul ve lisede mezuniyet sınavları vardı. Sınavlar ders yılı sonunda, Haziran ayında yapılırdı. Orta ve lise bitirmelerde yazılı sınav soruları Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanırdı, Ankara'dan gelirdi. Ulu önder Atatürk, en büyük eserim dediği Cumhuriyeti Türk gençliğine, gençliğin eğitimini de öğretmenlere emanet etmişti. O yıllarda Türkiye'de eğitim siyaset üstü, milli ve bilimsel bir anlayışla ele alınırdı. Tüm ülkede olduğu gibi Elazığ'da açılan okullarda da bu doğrultuda başarılı nesiller yetiştirildi. O yılların Elazığ Lisesi genç cumhuriyetimizin ve Atatürk Türkiye'sinin çağdaş ve aydınlık yüzünü yansıtan önemli bir liseydi. Ülkemize yurtsever, çağdaş, aydın ve Atatürkçü gençler kazandırmak için seferber olmuş bir eğitim ordusu vardı. Elazığ Lisesi başarılı, kaliteli ve sıra dışı olmasını eğitim kadrosuna yani o dönemin öğretmenlerine borçluydu. Bizim dönemlerin öğretmenlerinin yetiştiği yıllarda, öğretmenlik özel bir ihtisas mesleği idi. Lise hocaları fakültelerin ilgili bölümlerinden, ortaokul hocaları ise Eğitim Enstitülerinden mezun olurlardı. Farklı bir anlatımla o yılların Türkiye'sinde eğitimin amaç ve ilkelerine uygun öğretmenler yetiştirilirdi. O yıllarda öğretmenlik, günümüzde olduğu gibi Üniversite Giriş Sınavlarında sıradan öğrencilerin seçtikleri bir meslek dalı değildi. O dönemin koşullarında çok zeki öğrencilerin de öğretmen olmayı isteyerek seçtiklerini belirtmeliyim.

Lisedeki öğretmenlerimiz arasında İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde kariyer yaparken sırf "düşünceleri" nedeni ile bizim lisemize atandıkları söylenen çok değerli iki hocamız vardı. Uzun eğitim hayatımızda onlarca hocamız oldu, pek çok öğretmenimiz o yıllarda kaldı, adları unutulup gitti. Ne var ki aradan 60 küsur yıl gibi uzun bir zaman geçmesine rağmen Fizik Hocamız Şükrü Kapucu ve Edebiyat Hocamız Vecihi Timuroğlu unutulmadı. Unutulmak bir yana efsaneleştiler. Bugün Şükrü Beyi ve Vecihi Beyi hatırlamayan tek öğrencisi olduğunu sanmıyorum.

19 Mayıs 1955, Elazığ Lisesi bahçesi. Sol başta ben isimlerini anımsayamadığım sınıf arkadaşlarım ve tarih hocamız Vahap Kışoğlu.

Bizim nesillerin okuduğu yıllar, ortaokul ve lise müfredatlarında klasik matematik döneminin devam ettiği yıllardı. Türkiye'deki okullar henüz modern matematikle tanışmamıştı. Kavramsal ve işlemsel problem çözümlerinin ağırlıkta olduğu klasik matematik, pek çok öğrenciyi zorlardı. Özellikle orta sonda, mezuniyet sınavlarında, birkaç öğrenci dışında sınıfın büyük bir bölümü matematikten ikmale kalırdı. Lise iki ve üçüncü sınıfta aslında fizik hocası olduğu halde fizik, cebir, geometri, astronomi derslerimizin tümüne gelen Şükrü Kapucu, lise öğretmenliğinin çok üstünde bilgi donanımına sahip olağan üstü bir hoca olduğu gibi bir o kadar da fedakâr bir öğretmendi. Başarısızlığın en fazla yaşandığı ortaokul bitirme sınavlarında, matematikten ikmale kalan öğrenciler için yaz aylarında, hiçbir karşılık beklemeden, ücretsiz kurslar düzenlerdi. Onun sayesinde kursa katılan tüm öğrenciler Eylül sınavlarında matematikten geçer, mezun olurlardı.

Ayrıca o yıllarda yurt dışı sınavlarında başarılı olan öğrencilerin, mezun oldukları liselerin, fizik ve matematik öğretmenleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ödüllendirilirdi. Elazığ Lisesi her sene başarılı liseler arasında yer alırdı, fizik öğretmeni Şükrü Kapucu'nun istisnasız her sene ödül aldığı söylenirdi.

Edebiyat, felsefe ve mantık derslerimize gelen aynı zamanda okulun müdür yardımcısı da olan Vecihi Timuroğlu bilgisi ve donanımı ile tek kişilik bir okul gibiydi. Sıra dışı bir hocaydı. Kendine özgü öğretme teknikleri ile edebiyatı öğrenciye sevdiren, bizleri nazım ve nesir türlerinin sanat formu ve dünya klasikleri ile tanıştıran mükemmel bir edebiyat öğretmeni idi. İlerleyen yıllarda Vecihi Timuroğlu'nun yayınlanmış kitaplarını okuduğumda, konularından, bilgi derinliğinden ve akıcılığında çok etkilendiğimi, çok şey öğrendiğimi, değerli hocamızı bir kez daha minnet ve takdirle andığımı söylemeliyim.

Lise iki ve üçüncü sınıflarda kimya öğretmenimiz olan, sonradan Fırat Üniversitesi'nde kariyer yapan ve Prof. Dr. kademesine yükselen Memnune Bildik de unutulmaz hocalarımızdan biriydi. Memnune Hanım, Fen Fakültesi Kimya Bölümü mezunu, donanımlı bir hocaydı. O yıllarda küçük bir şehir olan Elazığ'da öğretmenler birçok öğrencinin ailesini tanırdı. Bazı hocalar ailesini tanıdığı öğrencilere farklı davranırdı. Memnune Hanım bunu asla yapmazdı, öğrencinin bilgisini, diğer yönlerinden bağımsız, yan tutmadan, objektif değerlendirebilen harika bir hocaydı. 17 yıllık eğitim hayatımda tanıdığım onlarca hoca arasında, not vermede bu derece adil olan, böyle bir yetiye sahip başka hoca tanımadım. Memnune Bildik, kendine özgü duruşuyla da haza hanımefendi idi.

Ayrıca lise iki ve üçüncü sınıflarda biyoloji dersimize gelen Fatma Sayın'ın, İstanbul Üniversitesi'nde kariyer yaparken, kendi memleketine olan hizmet aşkıyla kariyer yapmaktan vaz geçip Elazığ'a döndüğü anlatılırdı.

Aslına bakarsanız Elazığ Lisesi'nde daha birçok, çok seçkin, nitelikli ve donanımlı hocalarımız olduğunu belirtmeliyim. Cebir hocamız Mehmet Hücmenoğlu, tarih hocamız Vahap Kışoğlu, coğrafya hocamız Tarık Bey, Sanat Tarihi hocamız Ayhan Bey adlarını hatırladığım değerli hocalarımız arasında. Hepsi Elazığ Lisesi ve o dönemin öğrencileri için büyük bir şanstı.

Ulu önder Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda, "Öğretmenler! Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller yetiştirmenizi ister" demiştir. Şüphesiz ki o yıllarda Elazığ Lisesi'nden benim hocam olan ya da olmayan daha nice pek çok, fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller yetiştiren değerli öğretmenler gelip geçti. Ne var ki ben aradan geçen çok uzun yılların etkisiyle sadece iz bırakan sayılı sayıda hocamızın ismini hatırlayabiliyorum.

Bu vesile ile üzerimizde emeği olan tüm öğretmenlerimizi saygı, minnet ve rahmetle anıyorum. Işıklar içinde uyuyun bu ülkenin yeri doldurulmaz, değerli öğretmenleri!

Elazığ'da geçen okul yıllarım yaşamımın en mutlu yıllarıydı. Hayali cihan değer!

Naşide GÖKBUDAK

60 YIL EVVELİNDE BİR ELAZIĞ VARDI

İçim sızlayarak yazıyorum. Acaba ben göremesem de bir gün ehil ve çağı yakalamış insanlardan oluşan vatan sevgisi ile dolu bir yönetim kadrosu bizi idare etme yetkisini alsa, 60 yıl evvelki Elâzığ'ı 30 yıl sonra yeniden kurmayı başarabilir mi? Ben çok sevdiğim ve her şeyini dikkatle takip ettiğim Elâzığ için yazıyorum ama aslında Türkiye ve hatta Dünya son otuz yıl içinde insanlığını, manevi değerlerini yitirmeye, maddiyatı ön planda çıkararak düşünmeye ve bu yolda adımlar atmaya başladı. 1954 yılında lise ikinci sınıfın bahar aylarında bana verilen bir ödevi yerine getirmek için günlerce çalıştım. Ve henüz mazisi çok genç olan Birleşmiş milletler hakkında toparlayabildiğim kadar bilgi ile kız enstitüsü, erkek sanat lisesi, Elâzığ protokolü ve şüphesiz Elâzığ lisesinin özel eğitim kadrosu ve o devrin özel öğrencilerinin toplandığı salonda bir konuşma yaptım. Çok alkışlandı, çok beğenildi Sadık Bingöl'ün Gölcük gazetesinde baş makale olarak üç gün tefrika edildi.

O devirde dünya milleti olmak diye bir kavram dilden dile dolaşmaya başlamıştı. Tüm milletler eşit muamele görecekti. Hiçbir millet, bir başka millete baskı ve haksız yere bir savaş çıkaramayacak. Eğer böyle bir olay olursa Birleşmiş Milletler olaya adil ve bitaraf olarak el koyacak, gibi konular üzerinde sözde hem fikir olunmuştu. Kimse kimseyi dini, dili, ırkı konusunda baskı altında tutamayacak gibi gibi. İnanın biz lise öğrencileri bu kuralları zaten uygulamaya koymuştuk. İçimizde kürt, alevi, ermeni, hatta zaza vardı. Kimse kimsenin ne olduğunun, kim olduğunun üzerinde durmazdı. Hala bu insanlarla dostluğumu sürdürüyorum. Onlarla gurur duyuyorum. Bu karma topluluk da sadece başarıları, insani değerleri, dürüstlükleri ile öne çıkabilirlerdi. Ve yine inanarak, bizzat yaşayarak söylüyorum ki, bu günkü bütün insani değerlerin üzerinde değerlerimiz vardı.

Gerçi Elâzığ tarih boyunca âlimleri, ilmi, okuma yazma seviyesinin yüksekliği ile hep göz doldurmuştur. Benim Elâzığ'a ve Elâzığ'lıya duyduğum bu köklü ve bitmek tükenmek bilmeyen derin aşkın tohumu o zaman atılmıştı. Bu Yaşıma kadar hiç kimseden bir Elâzığ'lı hakkında kötü bir hikâye dinlemedim. "Ben Elâzığ'lıyım." Dediğim anda yüzlerindeki ifade yumuşadı, hayranlık sözleri duydum ve çoğundan Elâzığ'lılardan gördükleri insani yakınlık hikayeleri dinledim. Muhakkak ki bugünlerde de öyle insanlarımız var. Ama şöyle bir tablo beni üzüyor. İyilik ile kötülük- İnsanlık ile menfaatlerin oranı yer değiştirdi. Evet beni şaşırtan ve de çok mutlu eden olaylar da yaşıyorum.

Örneğin bundan önceki yine bu dergide çıkan (LİSEM İÇİN AĞLIYORUM.” Başlıklı yazım yayımlandıktan on on beş gün sonra telefonum çaldı. Yabancı bir ses,

-Naşide Gökbudak ile görüşmek istiyorum.

-Buyurun benim, dedim.

-Eğer müsaitseniz Naci Koloğlu bey sizinle görüşmek istiyor.

Koloğlu soyadını bilirim. Elâzığ'ın tanınmış ailelerinden biriydi. Ama ailenin hiçbir ferdi ile karşılaşmamıştım.

-Tabii hanımefendi görüşebilirim, müsaitim, dedim. Karşımda gayet kibar bir beyefendi,

-Naşide hanım sizin “Lisem için ağlıyorum.” Yazınızı okudum. Çok etkilendim.

Sizi rahatlatmak için aradım. Liseyi bizim şirketimiz yapıyor sizin ve benim okuduğum lisenin mimarisi aynen uygulanıyor. İç mimarisi çağa uygun olarak tabii ki değişecek. Ama inanın lisemiz olduğu gibi yaşayacak. İnşallah Eylül de açılışında beraber oluruz, dedi.

Çok sevinmiştim. Çok da memnun olmuşum. Hala bu kadar kibar üzüntümü anlayacak bir Elâzığ'lı ile karşılaştığım için. Yanlış anlaşılmasın benim tanıdığım Elâzığ'lılar hep iyidirler muhteşemdirler. Ancak toplu gidişattaki gerileme beni üzüyor ve endişelendiriyor.

8 mart iş kadınları gününde Fırat üniversitesinden bir davet aldım. Elâzığ'a gitmem imkânsız gibiydi. Online bir görüşme teklifinde bulundular. Çok da başarılı oldu. Fırat üniversitesinin kıymetli profesörleri, teknik ekibi çok acemi olduğum konuda bu yayını başarı ile gerçekleştirdiler. Kendilerine teşekkür ediyorum. O görüşme de Naci Koloğlu'nun bana gösterdiği bu anlamlı jesti anlattım. Ve Elâzığ'lı iş adamlarından da Elâzığ için ilgi ve yardım beklediğimi söyledim. O günden sonra birçok telefon aldım. Naci Koloğlu'nun Elâzığ'a çok yardımcı olduğunu oldukça yüksek sayıda öğrenciye burs verdiğini, gerek deprem anında veya başka konularda elinin ve gönlünün Elâzığ'da olduğunu öğrendim. Sadece peynirli ekmeğini çok özledim. Kağıt kebabı burnumda tütüyor ile memleket sevilmez. İş adamlarımızdan biraz daha ilgi bekliyorum Ve hiç tanımadığım Naci Koloğlu beye bu hassasiyetlerinden dolayı teşekkür ediyorum. Size Elâzığ hakkında yıllar evvel yazdığım küçük bir şiirimi yazacağım. Bu şiiri temmuzda yaşayacağımız kurbanbayramı için Elâzığ'dan gönderdiğim birer iğde dalı olarak kabul edin lütfen.

İĞDE ÇİÇEKLERİ

Bilirsiniz iğde çiçeklerinin

Ne denli güzel koktuğunu,

Ana gibi, baba gibi,

Gönlünde ki solmayan aşk gibi

Elâzığ'lı değilseniz, nereden bileceksiniz,

Oradaki iğde çiçeklerinin nasıl?

Nice olduğunu.

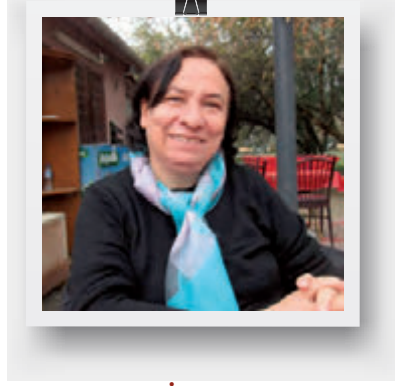
Hayal gibi, düş gibi.

Hasret çekilen yar,

Köklerin içinde kalmış diyar gibi

Kısacası Harput gibi, Elâzığ gibi,

Buram buram koktuğunu.

Güner DİNÇASLAN

AFİFE JALE'DEN HAYRİYE'YE

Allah kutsal kitap kuranı kerimde şöyle seslenir; Ey Nas! Ey kadınlar veya ey erkekler değil, ey "Nas" der, yani "Ey İnsan" diye başlar hitabına. **HUCURAT 49/13. Ey insanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir diğiden yarattık, yeryüzünü size döşek edip bezedik. Allah yeryüzünü de canlı yaratıklar için alçaltıp döşedi. Allah yeryüzünü, bütün canlı varlıklar için genişletip yaymıştır.**

Yeryüzünü döşedik, bezedik derken erkeklere veya kadınlara diye ayırt etmez,"(Rahman, 55/10). "O Rabbiniz ki yeryüzünü size bir döşek(Fıraş), göğü de bir kubbe yaptı."

Allah yeryüzünü, bütün canlı varlıklar için genişletip yaştır. Allah, dünyayı ve kâinatı bir aşk üzere yaratırken, canlılar ve yarattıkları diye bir bütün halinde muhatap alıyor. Ama biz insanoğlu bunu zaman içinde yine bazı nedenlerden dolayı çeşitlendirip, kısım kısım canlılara dünyayı cehennem haline getiriyoruz. Sadece kadın erkek olarak değil; başka canlılara da hoyratça davranıyoruz, tabiatı, hayvanlara davranışımız, nebatata olan yaklaşımımız hep bu hoyratlıktan gelmektedir. Şüphesiz ki insan azgındır dedirtecek kadar zalim olabiliyoruz.

Âdem ile Havva'dan beri süre gelen bir süreç var ki, insanoğlu hep bir sürtüşme halinde olmuştur. Kuran' da "Ey Nas" diye muhatap alınan insanoğlu kendini acımasızca ikiye ayırıyor ve çoğu zaman da yanlışlara düşebiliyor.

Yukarıda kısmen girizgâh yaptığım, ayetlerde sabit bir konuya ters düştüğümüz vakaları ele almak istiyorum. Kadın erkek eşitliği veya paylaşımı üzerine nereden nereye gelmişiz veya durum ne halde buna bir bakmakta yarar var. Önce kendi kültürümüzden başlamanın yararlı olacağı kanaatindeyim. Bizim kültürümüzde kadın erkek, geçmiş tarihimizde ve günümüzde nasıl ona bakmak lazım gelir.

Tarih sayfalarını incelersek; kadına Türkler kadar değer veren ve yücelten ikinci bir milletin olmadığını çok açık biçimde görebiliriz. Ailede söz sahibi olduğu kadar siyasi ve ekonomik ilişkilerde devlet yönetiminde de söz

sahibi olmuştur. Kadınlar kılıcını iyi kullanır, ata biner ve güreşirlerdi, savaşa da katılırlardı. Hun Türkleri döneminden beri kadın erkek ayrımı yapılmazdı. Görüşmeye gelen çeşitli elçiler, Atilla'nın eşi Arık Han tarafından kabul edilir ve devlet işleri hakkında görüşürlerdi. Kabul törenlerinde, ziyafetlerde ve şölenlerde hatun kağanın sol tarafına otururdu. Siyasi ve idari görüşleri dinler ve fikir belirtirlerdi. Orhun kitabeleri de "Kağan ve Hatun buyurur" sözleriyle başlar. Dede Korkut destanımıza baktığımızda "Bamsı Beyrek" hikâyesinde yer alan **Banu Çiçek**, bunun en güzel örneklerinden birisidir.

Bizim kültürümüzde eskiden böyleyken, şimdi de dünya milletlerinin geçmişine bir bakalım. O kültürler de kadınlar ne haldeydi, şimdi ne haldeler. Öncelikle İngilizlerle başlayalım. İngiltere'de XI. Yüzyıla kadar erkekler kadınlarını satabilirlerdi. Hıristiyanlar ise kadına şeytan gözülüyle bakıyorlardı. Çinlilerde kadın insan sayılmaz ve isim dahi verilmezdi. Kadınları isim yerine sayıyla ifade ederlerdi. Farslarda kadın erkeğe itaat etmek zorunda kalırdı. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi normal karşılanırdı. Arapların cahiliye döneminde kız çocuklarının toprağa diri diri gömülmesi tarihi bir gerçektir. Kız çocuğa sahip olmak şerefsizlik olarak görülürdü. Budizm'in kurucusu Buda, ilk zamanlar kadınları dine kabul etmemiştir. Eski Yunanlarda da kadının bir değeri bulunmazdı. Kadın, tıpkı bir eşya gibi alınıp satılır ve miras olarak başılsanabilirdi.

Tekrar kendi kültürümüze dönecek olursak; Tomris Hatun altıncı yüzyılda yaşamış, Saka Türkleri (İskitler) kadın hükümdardır. Tomris Hatun'dan sonra yirmi civarında, savaşlarıyla, kazandıkları zaferlerle ve yönetim şekilleriyle tarihe geçmiş kadın hükümdar bulunmaktadır. Aynı zamanda savaşlara komutanlık edenler kadınlarda mevcuttur. *Eski dönemlerde Türk toplumunda kadın ve erkeğin toplumdaki konumu hemen hemen eşitti. Kadın hükümdardan bazıları şunlardır.* Altunca Hatun- Terken Hatun- Raziye Begüm Sultan- Mama Sultan- Şecerüdü- Dilşad Hatun (İparhan) Bu hükümdarlar ortalama on yıl süreyle hükümdarlık etmişlerdir.

Tarih sayfalarından çıkıp günümüze gelirsek, günümüzde bir şeyler olmuş, kadınlarımız adeta görünmez bir gücün etkisiyle, silik, kişiliksiz ve kimliksiz bırakılmaya çalışılmıştır. Sonra günbegün kadın erkek arasındaki yelpaze olumsuz yönde açıldıkça açılmıştır. Birbirlerinden ayrışır olmuşlardır. Oysa evde, işte, savaşta, yokluk ve varlıkta birlikte omuz omuza olan kadın erkek birbirinden koparılmıştır. Bizim kültürümüzde olmayan birçok gelenekler neden kabul görmüştür. Bunu en iyi niyetle şöyle açıklayabiliriz ki, bunun gerçekle payı çok azdır. Savaştan savaşa koşan bir millet korumacı bir içgüdüyle, kadınlarını korumak istemiş, bunun neticesi de toplumdan soyutlanmış olabilir. Dedğim gibi bu çok iyi niyetli bir faktördür. Pekii ne olmuşta dinimiz olan İslam'da kadın hakları konusunda çok hassas ve adına; yüz yetmiş ayeti olan Nisa süresi indirilen kadını basitleştirmişiz. Nisa süresinde kadının toplumdaki yeri ve değeri vurgulanmaktadır.

Öte yandan, Veda Haccı Hutbesinde, Fahri Alem Kainat Efendimiz, "*Kadınlar size Allah'ın emanetidir*" hadisi ile kadına verilen değer bir kez daha vurgulanır, pekiştirilirken, biz neden haddi aşır, kadını toplum dışına atma eylemine kalkışmışız.

Dünyadaki kadın eylemlerine, uğratılan haksızlıklara değinmek istemiyorum, zira benim bahsetmek istediğim konu, topluma ayna olabilecek ve tarihi vesikalara dayanan yakın tarihimiz de yaşanan bir gerçeği gün yüzüne çıkarmaktır.

Tarihe bir iz düşümü yapmak için günümüz Türkiye'sinden iki kadın örneği vereceğim. Umulur ki bu iki kadın örneği konuyu tam kavramamıza ışık tutar ve düşünmemize vesile olur.

Efendim, konumun kadın kahramanından bir tanesi tarih sayfalarında yerini almıştır. Yenidünya düzenini yalamak isteyen Türkiye'nin gerçeklerinden bir tanesidir. Sancılı bir zamanın hikâyesidir. Ve yaşanan olaylar yaşandığı zamanın şartlarına göre değerlendirilmesi gerektiğine inanan biriyim. O zamanın şartları onu gerektiriyordu.

Gelelim bu kadının bahsine. Adı Afife Jaledir. (Gerçek adı Afife'dir ancak soyadı kanunu olmadığı için takma adı ve sahne adı olan Jale ile anılmaktadır.) 1902 yılında İstanbul'un Kadıköy semtinde dünyaya geldi. Babası Hidayet Bey, annesi Methiye Hanımdır. İstanbul kız Sanayi Mektebi'nde, Darülbedayi'nin 10 Kasım 1918'de tiyatro kursları için açtığı sınavı kazanmıştır. Müslüman kadınların sahneye çıkmasının halen geleneksel olarak yasaktı, ancak Darülbedayi, Müslüman kadınların sadece kadınlara özel gösterilerde oynayacakları gerekçesiyle Müslüman kadınları bünyesine almıştı. Afife Hanım, kabul edilen beş Müslüman kadından biri idi. Diğer hanımlardan üçü kursu bıraktı; Refika Hanım suflör olarak Darülbedayi kadrosunda yer aldı. Afife Hanım ise *mülazım artistlik* (stajyer oyuncu) kadrosuna girdi. 1920 yılına kadar oyunların provalarına katıldı, fakat sahneye çıkamadı.

1919 yılının 13 Nisan gecesi Kadıköy'deki Apollon Sineması'nda ilk gösterimi yapılacak olan, Hüseyin Suat'ın Yamalar adlı oyununda, Emel rolünü oynayan Eliza Binemeciyen Paris'e gidişi üzerine onun yerine "Jale takma adı ile sahneye çıktı. Böylece sahneye çıkan ilk Türk kadını olarak tarihe geçti. O günden sonra "Afife Jale" olarak anılan Afife Hanım, ertesi hafta Tatlı Sır oyunu ile sahneye çıktı ve o gece polis tarafından tutuklanmak istendi. Üçüncü piyesi olan Odalık oynanırken, tiyatro polis tarafından basıldı ve tutuklanmamak için kaçmak zorunda kaldı. Babası Hidayet Bey, tiyatro oyuncusu olmasına karşı idi ve evlatlıktan çıkarıldı.

Hayatı ve evliliği dramlarla geçen Afife Jale, son yıllarını Darülbedayideki dostlarının yardımıyla yatırıldığı Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde geçirdi. 24 Temmuz 1941'de vefat etti. Mezarı Kazlıçeşme Kabristanı'ndadır. Neyse ki; **Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk, Türk kadınının sahneye çıkma yasağını kaldırarak** Afife Jale'nin ve başka tiyatro sever kadınlarımızın önünü açmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1923 yılında bu yasağı kaldırıldı.

İlkler her zaman değerlidir ve unutulmaz, bazen efsane olur, üzerinde konuşulur. Afife Jale'de yaşarken bulamadığı bu değeri ve iltifatı, 1997 yılından bulmuş ve adına birçok ödülleri verilmiş, törenler düzenlenmiştir. Hayatı filmlere konu olmuştur. (Kilit, isimli sinema filmi Afife Jale'nin hayatını anlatır. 2008) hayatı belgesellere konu oldu. Selahattin Pınarla olan çalkantılı evliliği bestekâra ilham olmuş, çok değerli şarkılar bestelemiştir. " Nereden sevdim o zalim" kadını şarkısı bunlardan sadece bir tanesidir. Tiyatroda ve sahnede verdiği pozlardan oluşan birçok fotoğrafı günümüzde sergilenmektedir.

En önemlisi de, 2016 yılından beri, birçok sanat alanlarında Afife Jale Ödülleri verilmektedir.

Hayatı dramla başlayıp dramla son bulan bu kadının tiyatro sevdası, çektiği acılara değer miydi? diye düşünmeden edemiyoruz. Hayatını, inandığı ve âşık olduğu bir yaşama adayın bu kadına saygı duymak lazımdır diye düşünüp nokta koyacakken, bir başka kadın adeta tiyatro sahnesine giriş yapar gibi düşünce dünyamıza dalıyor ve bu sefer onu ele alıp, onun hayatı hakkında malumat toplamaya çalışıyoruz. Bu kadın, "Tiyatora Hayriye" lakabıyla anılan Harputlu bir kadındır!

Onun da hayatı Afife Jale'den kalası değildir. O hem hayatın getirdiği yaşam şartlarının ağırlığında, hem de yaptığı işin getirdiği sıkıntıların altında ezilmiş, bir kadındır. Onun tek şansı, belki de doğduğu büyüdüğü coğrafya olan Doğu Anadolu'daki kültür membağı olan Harput'ta yaşamış olmasıdır. Harput; o zamanın şartlarında kültür medeniyetlerinin merkezi denilse azdır. Harput, belki bu zenginliği birçok medeniyet ve kültürü bağrında yaşattığı için elde etmiştir. Şairleri, ses, saz, söz ustaları ile coğrafyasının kültürünü beslemiştir, adeta yön vermiştir.

İstanbul'dan ayıran bir fark vardır, erkekte burada sanatını icra ederken fazla özgür değildir, yeri gelince toplum içinde horlamalarla karşılaşmış, sanat erbabı, saz çalgı işiyle ilgilenmesinden dolayı daha havai görülmüştür. Burada bu cenderenin içinde kadın olmak, bu yükün daha da ağırlaşması anlamına gelmektedir.

Demem odur ki, Doğuda bir kadın, Tiyatora Hayriye isimli bir kadın; yüreğini ortaya koymuş, bütün sıkıntılara rağmen, Afife Jale'den habersiz, onun mücadelesinden de geri kalmayan bir mücadeleyle sahneye çıkmıştır. Tarih 1916 yı göstermektedir. Bu tarihi vesikayı, "Harput Yollarında" isimli bir kitap çalışması yapmış olan İshak Sunguroğlu'nun konu hakkındaki anlatımlarından anlıyoruz. Kaynakça olarak alınan kitaba baktığımızda; Harput Türküleri bölümünde geçen (Kövengin yolları türküsü bahsi) sayfa 109- orada şöyle anlatır. "Doğrusunu söylemek lazım gelirse Köğenk türküsü, hem güfte, hem beste, itibarıyla büyük bir kıymet ifade eder, çok lirik, neş'eli ve bütün Uluova köylerinin sihirli efsununu üzerinde toplamış olduğundan Köğenk türküsü, bugüne kadar yaşamış ve bundan sonra da yıllar ve asırlar boyunca yaşayacaktır. Hadise, 1918 yılı içindedir"

Bahsedilen konu Münire'nin vurulduğu, yani Hayriye'nin (Tiyatora lakaplı) düğüne geldiği tarihtir. Yani bu tarihten belki birkaç sene öncesine gitmek lazım gelir, çünkü Tiyatora Hayriye lakaplı bu kadın bu düğüne geldiğinde çok ünlüdür. Yani sahne hayatı vardır.

Konuyu kısaca anlatacak olursak, Tiyatora Hayriye 1916 yılında sahneye çıkmış olsa, Afife Jale'den üç yıl öncesine rastlar. Doğuda Harput'ta bir kadının sahneye çıkması, tarihi önemi olan bir olaydır, göz ardı edilmemelidir. Harput'ta bir kadın, medeni bir cesaret gösterip, tiyatro sahnesine çıkmış, tiyatro yapmış, kanto ve tuluat oynamıştır. Konu ne olursa olsun, ne gözle bakılırsa bakılsın bu bir gerçektir.

Bu sahneye çıkışı yazılı kaynaklarda pek rastlanmasa da, sözlü anlatımlarda, hem dilden dile anlatım, hem yaşı müsait olanların anlattıklarıyla konu doğrulanmaktadır. Sahneye çıktığı yer ise günümüzde, kentin gelişimi içinde yer edinmemiş, tutunamamış, yıkıntıları kalmış olan, "Topuzun kahvesi " isimli bir yer olduğu söylenir ve buna yaşı müsait olanlar ve rivayetleri dinlemiş olanlar şahitlik etmektedirler.

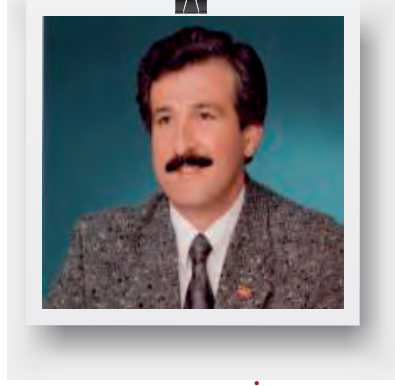
Ben konuyu araştırmak üzere bölgeye gittiğimde, tespitlerimi doğrulayan birçok anlatımlara rastladım. Konuyla alakalı hikâyeler dinledim, yaşı müsait olanların neredeyse birinci ağız diyebileceğimiz anlatımlarına rastladım ve hikâyesini değişik insanlardan dinledim.

Kövengin yollarında isimli türkü ve hikâyesi anlatıma degecek güzellikteyken, bir de ardındaki değerli bir gerçek hakkında yazacağım romanı ve çeşitli yazılar için beni ziyadesiyle heyecanlandırdı. Şöyle düşündüm, bunun gibi gizli kalmış nice adı duyulmamış insanlarımız, kahramanlarımız vardır. Bunları gün yüzüne çıkarmak ve coğrafyasında kimlerin yaşadığını gençlere, konuyu bilmeyenlere aktarmak bir kültür vazifesidir. Böyle düşünmekteyim. Bu örnek bir tetikleyici unsur olup, örneklendirme güzel olursa, birçok alanda başarıların peş peşe geleceği muhakkaktır.

Benim dileğim, gizli kalmış, tarihi değeri olan ve güzellikler barındıran bu olayın, dillendirilmesi ve tarih sayfalarında hak ettiği yeri almasıdır. Çekilen ıstırap ve çileler böyle son bulacak umudundayım.

Afife Jale ve Hayriye nezdinde sanata, kültüre gönül vermiş, mücadele vermiş olan herkese sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Şunu da belirtmeden geçmeyeyim, bir olay edebi bir anlatıma kavuşmuşsa ölümsüz olacak ve tarihin sayfalarında hak ettiği onurlu yerini alacak demektir. Bu bağlamda Afife Jale ödülleri ile Tiyatora Hayriye ise Türküsü (Kövengin yollarında) hem de bir romanıyla ölümsüzleşmişlerdir.

Elazığ- Harput'ta yaşayan konuya alaka duyup, romanın yazılmasına bilgileriyle destek veren, emeğini esirgemeyen, önyak olan insanlara da sonsuz teşekkürlerimi sunarım, saygıyla.

Zekeriyya BİCAN

Araştırmacı Yazar - Şair

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ (YENİ EKLERİ İLE)

Yıl 1965...Unutamadığım ve hala zihnimde derin izleri kalan bir yıl... Bu yıl içinde yaşadığım ve şahit olduğum olayları hatırladıkça içimi bir hüzün kaplar. Yaşam şartları bugünkü gibi değildi ama mutluyduk...

Ulaşım çok zordu. Bir yerden başka bir yere gitmek büyük sıkıntıydı.

Geçmişte yaşadıklarımızın çoğunu unutuyoruz. Ama kültürümüzü yaşatmak adına, geçmişte neler yaşadığımızı çocuklarımızda bilmeli diye düşünüyorum. Bu yazımda geçmişte yaşananlarla ilgili bazı şeylerden söz edeceğim.

1965 yılının kış aylarını geride bırakmıştık. Nihayet mayıs ayına ulaşmıştık. O ilkbahar başka bir güzelliklerle gelmişti. Bahar yağmurları erken başlamış, her tarafı yemyeşil otlar sarmıştı. Bin bir çeşit çiçek etrafı süslemekle kalmamış, etrafa yaydığı mis gibi kokularla başka bir güzellik oluşturmuştu. Birinci Harput Caddesi'nin karşılıklı iki katlı evlerinin bahçe duvarlarını aşip yola sarkmış olan açık mor renkli leylaklar İnsanlara gülümser gibiydi. İnsanlar evlerine sığmaz olmuştu. Tabiat sunduğu renkler ve kokularla herkese başka bir yaşama sevinci katıyordu. Hele çocuklar hafta sonlarını ipe çeker olmuştu. Çünkü hafta sonları ailece Harput'a gezmeye, özlem gidermeye gidiyorlardı.

Henüz otobüs, taksi, minibüs seferleri yoktu. Ama birkaç yıl öncesine kadar fayton veya at arabaları ile gidilen Harput'a az da olsa, motorlu araçlarla gidilebilen günlere ulaşmıştık. En çok da kamyonlarla gidiliyordu. Mahallede veya aynı sokakta yaşayan birkaç aile az sayıdaki kamyonlardan birini kiralyorlardı.

Kiralık kamyon cuma gününden ayarlanıyor ve Harput gezisi garantiye alınıyordu. Aksi halde aynı gün kamyon temin etmek çok zor oluyordu. Çocuklar geziye gidilecek günün sabahını sabırsızlıkla beklerlerdi. Sabah çok erkenden uyanıp sokağın başında toplanırlardı. Kamyon sokağa girince çocuklar çığlık çığlığa bağırıp, alkışlarla kamyonu karşılardı.

Kamyon kasasının içine eski halı ve kilimler seriliyor, oturma düzeni ayarlanıyor, çocukların şarkıları, türküleriyle Harput'a gidiliyordu.

Harput'a varıldığında hanımlar, ağaçların altına yaydıkları kilim ve halıları serip minderleri yerleştirence öğle yemeğinin hazırlığına başlanırdı. Gezinin en güzel taraflarından birisi, ailenin büyükleri; babalar, dedeler çocukları başlarına toplayıp eski Harput yaşantısını ve çocukluk anılarını anlatmalarıydı. Çocuklar bu anlatılanları zevkle dinlerlerdi. Anlatılanları zihinlerine adeta nakşediyorlardı.

Kamyon Harput'un girişindeki "Dar Kapı" ya geldiğinde durdu. Yolun tam ortasında bir jeep ile şoför Veysi Efendi'nin Chevrolet markalı taksisi duruyordu. Yusuf Bey araçların yanında duran birkaç kişiyi görünce şapkasını çıkartıp onlara doğru salladı ve "hoş gelmişsiniz", şeref vermişsiniz dedi. Karşılıklı hal hatır sordular. Bu insanlar Elazığ için önemli kişilerdi. İshak Sunguroğlu, Fikret Memişoğlu, Cenani Dökmeci, Rasim Küçükkel, Fransızca Öğretmeni Rahmi Onur Bey, Şair Reşat Gündüz Bey ve Dabak Osman Efendi'nin oğlu Yılmaz Önercan, hep birlikteydiler. İshak Sunguroğlu Bey, "Harput Yollarında" adlı bir belgesel kitap çalışması için Harput'a gelmiş. Yanındakilerle birlikte eski konağın önünde mola vermişlerdi.

Bir gurup Harputlu, Sara Hatun Camii İmamı şair Bedri Yücesu, Koçali Mamoş Efendi, Çorbacı Nazmi Efendi, Cıvız Ali Efendi yolun üst tarafında onları bekliyorlardı.

Yusuf Bey'in onlarla selamlaşma faslından sonra, kamyon, "Dar Kapı"yı geçip Harput'un içlerine doğru ilerledi.

Geziye katılanlar, Fatih Ahmet Baba'ya gitmeden önce Tilkilikler Mevkiine gideceklerdi. Üç lüleli Çeşme'nin önünde kamyondan indiler. Hükümet Konağının oradan Şeytan Çarşısına giden caddenin sağ tarafındaki Ağa Mahallesi evlerinin önünden yürüyerek Tilkilikler mevkiine geldiler. Bu mevki arazisi vakıf arazisiydi. Ön taraftaki bahçeler Hamamcı Halil Efendi'nin idaresindeydi. Demirci Sıtkı Efendi'nin akrabalarıydı.

Harput Kalesi'nin batı tarafındaki, büyüksek kayalığın (Tilkiler Kayalıkları) üzerindeki ağaçlar, bakımsızlıklarına rağmen hala ayakta duruyorlardı. Üç-beş dut ağacı silkelenmemişti. Bu ağaçların (hayrat ağaçların) dutları şeker tadında olurdu. Bugün yanlarında getirdikleri savanları açtılar. Az sonra Yazıcızade Yusuf Bey, çocuklara; "Haydi şu savanları açın da dutları silkeleyelim." Dediğinde, çocuklar sevinç çığlıkları atarak savanları açıp, dut ağacının dibinde gergin bir biçimde tuttular. Güçlü kuvvetli bir genç ağaca çıkmış aşağıdakilere adeta komut verir gibi, "sağa geçin. Savanı gergin tutun. Bir az daha sola doğru yürüyün." Derken ağaçların dallarına sert tekmeler çekiyordu. Her tekme vuruşunda şiddetli bir dolu yağıyormuşçasına dökülen dutlar savanın taşınmasını zorlaştırıyordu. Nihayet dut silkeleme işi bitmişti. Az sonra dutlar tepsilere konup servis edilecekti.

Yusuf Bey, ayağa kalkmış, ellerini beline bağlamış etrafını seyre konulmuştu. Harput Kalesi'nden daha yüksek olan bu kayalığın üzerinde, dört bir yanına dönerek dikkatlice bakıyordu. Kale yönünden sola doğru döndü. Meterise taraf uzun uzun bakmaya başladı. Bir yandan da kendi kendisine söyleniyordu. "Ah!... Harput'um Ah!...ne hale geldin. Bizler de ne günlere kaldık. Bir zamanlar damında, yürümeye kıyamadığımız evlerin yıkılmaya başlamış. Ne emeklerle yaptığımız evlerimiz viraneye dönmüş. Hani su kuyusunu altı ayda açabilmiştik. Şimdi yüzlerce su kuyusu on para etmez bahçelerde kalmış. Yusuf Bey sessiz ağırlarken, sıcak gözyaşlarını şalvarının cebinden çıkardığı mendili ile siliyordu. **(mendil adeta çarşaf kadar büyüktü)** Çocuklar Yusuf Bey'in bu hüznü haline görünce şaşırıldılar. Yusuf Bey, "Yok bir şey oğul gözüme toz girmiş." Diyerek olayı geçiştirdi. Yusuf Bey, bu hüznün sebebinin söylemeyecek ama anlatacağı hikâyelerle başka bir şekilde dile getirecekti.

Dedelerin torunlarına anlatacağı çok şey vardı. Dedeler, sanki zaman yetmeyecekmiş gibi kelimeleri, cümleleri peş peşe sıralar zevkle anlatırlardı. Az zamanda çok şey anlatmak için çaba sarf ederlerdi. Durumu hissederdik. Her seferinde bir başka konuyu anlatırlardı. Sohbetlerinde, hiç tekrara düşmezlerdi. O nedenle çocuklara hikâye gibi anlatılan gerçekler, nesilden nesile aktarılan bir kültür birikimiydi.

İnsan topluluklarını millet yapan yegâne şey, o toplumun ortak kültürüdür. Harputlular bunu çok iyi biliyorlardı. Büyüklerin amacı bu kültürü yaşatmak, çocukların isteği ise o tatlı hikâyeleri dinlemektir. Harput'tan, Elazığ'a dönüş saatleri yaklaştığında, gün hiç bitmesin isterlerdi.

Bazı hafta sonlarında ev sohbetleri de olurdu. Bu sohbetler, Harput Beyefendilerinin, Harput'tan Elazığ'a taşıdıkları kültürün çok önemli ve vazgeçilmez bir geleneğiydi. Ev sohbetleri eski Harput Kürsü başlarının yerini almış gibiydi.

Bu geleneğin yaşatılmasındaki ısrarlarının nedenini hep merak ederdim. Sonra çok iyi anladım.

Zihnimde unutulmaz izler bırakan o Harput gezileri dışında, daha çok büyüklerin katıldığı hafta sonu sohbetleri, doğup büyüdüğü o muhteşem Harput şehrini yitirmiş bir avuç Harputlu Beyefendinin, bir araya gelip özlem gidermelerinin yanında, ayrıca sözünü ettiğim kültürün yaşatılması gayretleriydi. O güzelim sohbetler her hafta ayrı bir kişinin bahçesinde veya selamlık salonlarında yapılırdı.

Bizim de Rızaiye Mahallesi, Zikzak Sokak'taki evimizin havuzlu bahçesinde de "Havuz başı" sohbetleri olurdu.

Bahçemizdeki havuz başı sohbetlerinin önemini de çok sonraları anlamıştım. İlerleyen günlerde onların eksikliğini ve gayretlerini gerçekten kültür abideleri olduklarını kavramıştım. Maalesef o yıllarda ses ve görüntü kaydedici cihazlarımız yoktu. Bilgisayarların adını duyan-bilen yoktu. Şimdi o günlerden kalan, elimize ulaşan hiç bir kayıt yok. Sadece zihnimde hiç bozulmamış, daha dün yaşanmış gibi hatıralar ve tablolar var. Keşke o günlerde günümüzdeki teknolojiler olsaydı da, o güzide insanları ve insanca yaşamlarını kayıt altına alabilseydik. Hani bir deyim vardır ya; "İstanbul Beyefendisi" diye. İşte o günkü Harputlular da gerçek Harput Beyefendileriydiler. Şimdi onları hangi kelimeyle, hangi cümlelerle tasvir etsem bilemiyorum. Şimdi gençlere nasıl anlatmalıyım? Ne söylesem eksik kalacak. Zira o güzellikleri, o güzel insanları anlatmaya kelimeler kifayetsiz, cümleler yetersiz kalacak.

Aile büyüklerimizin hatıralarını Harput kültürünü çocuklarına anlatma gayretlerini hatırladıkça, onları rahmetle anıyorum. Gençlere kısa zamanda çok şeyler aktarmak istiyorlardı. O özenli anlatımlarını unutamadım. Hatırladıkça gözlerim yaşıyor. Şimdi yaşlı gözlerim dalıp o günlere giderken, zihnimden binlerce hatıra bir film şeridi olup geçiyor.

O güzide Harput Beyefendileri sohbetlerine birkaç delikanlıyı da davet ederlerdi. Bunun nedenini yıllar sonra anladım. Ülkenin geleceği olan gençlerine Harput kültürünü aşılamak istiyorlardı. Bu ülkeyi emanet edecekleri gençlerine yörenin gelenek ve göreneklerini aktarma düşünceleri vardı. Bu toplantılarda büyüklerimizin görgü ve birikiminden yararlanıp bizlerde daha sonraki nesillere aktaracaktık.

Ne yazık ki o zaman bugünkü teknolojik imkânların hiç biri yoktu. O nedenle anlatılanları kaydedecek araçlar da yoktu. Aktarma görevi biz gençlere düşüyordu.

Bugün yazdığım eserlerim o günlerin bilgi birikimidir. O toplantılarda bulunan büyüklerime minnettarım...

O günkü kültür toplantılarına katılan o güzide kültür elçilerinin isimleri aklımda kaldığına;

Prof. Kazım Çeçen, Mustafa Ersoy, Prof. Mustafa Temizer, Dr. Feyzi Selmanoğlu, Dr. Mehmet Tokmak, Öğretmen Rahmi Onur, Muhtar Nuri Demirel, Av.Fikret Memişoğlu, Cenani Dökmeci, Hacı Şerif Kömürlü, Arpacı Mehmet Efendi, Arpacı Sıtkı Bey, Küçük Efendilerin Lütfü Efendi, Hüseyinli Öğretmen Sait ÇAĞLAYAN, Atatürk İlkokulu Müdürü Zihni Bey, Dumlupınar İlkokulu Müdürü Ahmet Tanyeri, Öğretmen Habip Bey, Av.Abdulah Ekmen, Dr. Visali Azergün, Dr.Sunisi Albayrak, Dr.İsmail Eleveli, Eşraftan İzzettin Albayrak, Fethi Ülkü, Dava Vekili Bahri Turgut Akaygün, Şeyh Kazım Agel Efendi'nin oğlu Nusret Ağel, Eşraftan Efendi Sarnılioğlu, Hacı Feyzi Efendi'nin oğlu Mahmut Kunter, Semerci Feyzi Çitci Hoca, Daldikliler'in Yemenici Osnam Efendi, Ozanların Şair Ahmet Ozan Bey ve daha adını hatırlayamadığım nice güzide insanlar...

Tabi adını andığım bu güzide insanlar, 1965 yılında bizzat görüp tanıdığım ve isimleri hatırımda kalanlardır. Bunların dışında simalarını hala hatırladığım, ama isimlerini hatırlayamadığım onlarca insan var.

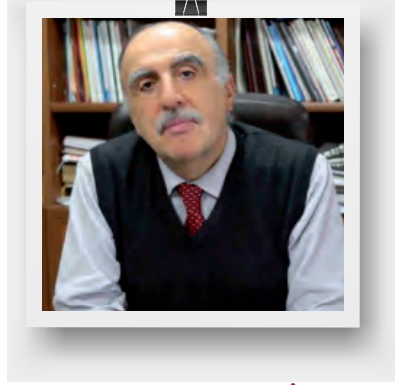
Kültür elçiliği yapma geleneği yeni bir olay değildi. Benim katıldığım sohbetler sırasında, söz alıp konuşan kişiler, bazı mevzuları anlatırken kendilerinden önceki nesillere atıfta bulunurlardı. Kültür toplantılarının kesintisiz devam ettiğini oradan anlıyordum. Keşke ismine atıf yapılan o güzel insanlarla da tanışma şerefine erebilseydim.

Bir önceki nesilden; Kesirikli Faik Bey'in, Çarşancaklı Bedri Bey'in, Sekratlı Ali Bey'in, Sekrat'taki konağının selamlık salonlarından, Hürrem Müftügil'in, Abdulkadir Sunguroğlu'nun, Hürrem Bey'in Kardeşi Mustafa Çorbacioğlu'nun, Hüseyinli Hacı Hasan Bey'in, yine Hüseyinli Meclis-i İdare Başkâtibi Faik Bey'in, havuz başından, Abdulkadir Bey'in Bahçesi'nden, Hafız Osman Bey, Ömer Naimi Bey, Necmi Şahin, Saraç Kaya Bey'in kültür sohbetlerinden bahsedilirdi.

Bizlere, o yüksek kültüre sahip Harputlu Büyüklerin çocuklarına, çok büyük görevler düşüyor.

Kültürümüzün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması adına daha büyük işler yapmak zorundayız.

Geçmişimizi bize tanıtan, Hakk'ın rahmetine ulaşmış bütün kültür adamlarımızı rahmet ve minnetle anarken, hayatta olanlara da sağlık ve esenlikler diliyorum.

Bedrettin KELEŞTİMUR

ELAZIĞ BASINI ÜZERİNE

(Gazeteler - Televizyonlar - Dergiler)

Bugün farklı bir yazıyla/ sohbetle sizlerle birlikte olmak istedim.

Şöylesine biraz dertleşelim...

Dertleşmek derken birlikte, **"tarihe yolculuk..."** yapalım!

Yavuz Donat, aksakal gazeteciler için, **"şehrin hafızası..."** der.

Gerçekten oldukça doğal ve yerinde söylenen bir söz/kelam!

40 yıl, 50 yıl, 60 yıl; yazan-çizen-haber peşinde koşan bir gazeteci düşünün!

İlmi literatürde bile bu kişiler, **"kaynak kişi..."** olarak isimlendirilir.

Gazetecilik gerçekte ne kadar, **"soylu bir meslek..."** değil mi?

"Uzun ve ince bir yolda..." tabir yerinde ise, **"bir vakanüvis..."** gibi,

Gazeteci; "Her gün yeniden doğar..." kavlince zamanı bir dantel gibi işler...

Medyanın tarifini şöyle gözleriniz önüne getiriniz...

O tarifte, **'üç önemli sorumluluk...'** sizleri ilkeli insan yapmaya yetecektir.

O sorumluluklar; **"eğitmek, bilgilendirmek ve eğlendirmek..."**

Bütün bunları, **"asrın en son teknolojilerini..."** kullanarak ifa ediyorsunuz!

İnsanlık tarihinde, **"icatları ilk uygulayanlar..."** gazetecilerdir!

Onlar, tarihinde; **"bilge kişileri..."** olarak anılırlar.

Bizde ilk matbaayı, **"azınlıklar"** getirdi

Musevi Hahamı Gerson, 1493 tarihinde...

İlk Ermeni basımevi 1567 yılında, İstanbul Kumkapı'da...

İlk Rum basımevi, Metaksas adlı bir Rum Papazı, 1627 tarihinde...

Bize neredeyse, **'üç asır sonra...'** İbrahim Müteferrika tarafından,

"1727 tarihinde..." gelecektir.

Matbaa ile ilk akla, “gazete...” ve “dergi...” gelir!

Avrupa’da, ilk günlük gazete; “1704 tarihinde İngiltere’de...” yayınlanır.

Basın tarihini konuşurken veya anlatırken, ‘içim cızz...’ eder.

Bizde ilk gazete; matbaanın gelişinden “bir asır sonra...”

1 Kasım 1831 tarihinde... ilk Türkçe Gazete “**Takvim-i Vakayi**” ismiyle yayınlanır.

Bu gazete, Padişah 2. Mahmut tarafından çıkartılacaktır.

O sebeptendir ki, bu gazeteye “**resmi gazetenin atası**” ismi de verilir.

Diğer 2. Türkçe Gazete, “**Ceride-i Havadis**”

Bu gazeteyi, İngiliz Morning Herald’in muhabiri,

“William Churchill tarafından 31 Temmuz 1840 tarihinde” yayınlanır.

Basın tarihimizde, “**Kapitülasyonların hediyesi**” olarak da anılır.

Bu gazetenin apayrı bir hikâyesi vardır...

Elazığ Basını üzerinde sohbet ederken,

Türk Basın Tarihini şöyle bir göz atalım diyorum.

Türk Basın Tarihini ilk yayın hayatıyla birlikte başlattığımız;

“İlk fikir gazetesi, Tercüman-ı Ahval (21 Ekim 1860)

1860 tarihi basın tarihimizde önemli bir dönemin de başlangıcıdır;

Bu tarih, “**Vilayet Matbaalarının da kuruluş tarihidir**”

Artık, Türk Basın Tarihinde;

İlk yasaklar (Fransız Ceza Kanunu 1858)

İlk Basın Tüzüğü (1864)

İlk Basın Cemiyeti (1865)

İlk defa Gazetelerin kapatılması (Muhbir ve Tasvir-i Efkâr-1867)

İlk Sürgünler (Ali Suavi-Namık Kemal- Ziya Paşa) bu tarihlerdedir.

1878-1908 yılları, 30 yıl aralıksız olarak,

Siyasi Tarihimizde, “**İstibdat Dönemi**”

Basın Tarihimizde, “**Sansür Dönemi**” olarak isimlendirilir.

2. Meşrutiyet’in İlan Tarihi olarak bilinen;

“24 Temmuz 1908 tarihi...” Basın Tarihimizde;

“Sansürün kaldırıldığı gün” Basın Bayramı olarak da kutlanmaktadır.

Yazımızın bir yerinde ne demiştik;

Bizler basın tarihimizi, “**İlk fikir gazetesi Tercüman-ı Ahval**” ile birlikte,

“21 Ekim 1860 tarihinde...” başlatıyoruz.

“161 yılı bulan...”

Bir başka ifadeyle, “**6 nesli...**” çerisinde barındıran bir;

“Med-Cezir olaylarını anımsatan...” inişli-çıkışlı basın tarihimiz!

Rustov; Türk siyasal yaşamını “**genişleme**” ve “**kısıtma**” kavramlarıyla izah eder.

Yani, “**demokratik hak ve hürriyetlerin artması veya kısıtlanması...**” olarak;

1. g (1865-1878)
k (1878-1908)
2. g (1908-1913)
k (1913-1918)
3. g (1918- 1923)
k (1923-1945)
4. g (1945-1954)
k (1954-1961)
5. (1961 ve sonrası yıllar)

Gazeteciler için sıkıntılarla dolu bir çalışma alanı!

Türkiye’de gazetecilik, **“1938 yılına kadar iş yasası kapsamında bile değildi.”**

İlk yasa, 1938 yılında **“Basın Birliği Kanunu”** ile yapılacaktır.

Basın Birliği kurma düşüncesi de,

“25 Mayıs 1935’te toplanan Basın Kurultayı’nda” ortaya atılacaktır!

Kongrede belirlenen eğilim doğrultusunda 3511 Sayılı Basın Birliği Kanunu,

29 Haziran 1938 tarihinde kabul edildi ve **14 Temmuz 1938’de** yürürlüğe girdi.

II. Dünya Savaşı, 20. yüzyılda dünya çapında yapılan iki savaştan ikincisi olup,

Dünya milletlerinin çoğunun yer aldığı,

1939’dan 1945’e kadar süren küresel bir askeri çatışmadır.

Bu yıllar, Türk Basın Tarihi açısından da, sıkıntılarla dolu yıllardır.

14 Mayıs 1950 tarihinde, **“Demokrat Partinin İktidara Gelmesiyle...”**

Kısa bir süre sonra, **“15 Temmuz 1950’de yeni Basın Kanunu”** kabul edilir.

Ve özellikle de, **“13 Haziran 1952’de çıkarılan Basın Kanunu...”**

“5953 sayılı kanunla...”

Gazeteciler ilk defa, **“Sosyal Güvenlik Kapsamı”** içerisine alınacaklardır.

Bu kanunla gazetecilerin elde ettiği haklar;

“Sendika kurabilmek,

Sosyal sigortalardan yararlanmak,

İşverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapması zorunluluğu,

İş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahiplerinin gazeteciye,

Kıdemine göre tazminat ödemesi,

Haftalık tatil, yıllık ücretli izin kullanma haklarıdır”

Türk Basın Tarihinde, **“bir dönemdir...”**

Bu dönem geleceğe ışık yakacaktır!

Çalışan Gazetecilere, **‘geleceğe ait’** yol gösterecektir.

27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren, “**Basın yasakları kaldırılır**”

Ve iki önemli kanun çıkarılır;

Bunlardan biri 5953 sayılı Kanunu değiştiren

Ve “Fikir İşçileri Kanunu” olarak isimlendirilen 212 sayılı Kanun’dur.

Diğeri ise Basın İlan Kurumunun **kurulmasını öngören 195 sayılı Kanun.**

Her iki kanunu da büyük tepkiyle karşılayan gazete patronları,

11-13 Ocak 1961’de üç gün süreyle gazete çıkartmadılar.

Gazeteciler ise 212 sayılı Kanun’un yürürlüğe girdiği 10 Ocak gününü,

“**Çalışan Gazeteciler Bayramı**” olarak kabul ettiler.

212 sayılı Kanun’la gazetecilere sağlanan hakların en önemlileri şunlardır:

Kıdem hakkı:

Ölüm tazminatı:

Gazetelerin kapanması durumunda gazetecilere tazminat verilmesi:

İstifa eden gazeteciye kıdem tazminatı verilmesi

Aylıkların peşin olarak ödenmesi

Gece çalışanlara haftada iki gün izin hakkı tanınması

Kâr eden gazetelerin gazetecilerine her yıl bir maaş ikramiye vermeleri

İş anlaşmazlıklarının ticaret mahkemelerine değil, iş mahkemelerine verilmesi

Ödemelerin gecikmesinde her gün için yüzde 5 faiz yükümlülüğü getirilmesi

Gazete patronları, bu kanunları protesto etmek için,

10 Ocak 1961’de yayımladıkları ortak bir bildiriyle,

Üç gün gazete çıkarmayacaklarını ilan ettiler.

Bildirilerin altında 9 gazetenin adı vardı:

“Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Hürriyet

Ve Yeni İstanbul”

Patronlarının davranışını protesto etmek için yürüyüş yapan gazeteciler,

Ortak bir Basın gazetesi çıkarmaya karar verdiler

Ve üç gün süreyle bu gazeteyi yayımladılar. **1961 Anayasası’nda basınla ilgili düzenlemeler**

1961 Anayasası’nda Basın Özgürlüğünü güvence altına alan maddeler konulur;

Basın hürdür, sansür edilemez (madde 22).

Yayın yasağı konamaz (madde 22)

Gazete ve dergi toplatılmaz (madde 22).

Gazete ve dergiler kapatılmaz (madde 22).

Gazete ve dergi çıkarmak için **önceden izin alınmaz, mali teminat gerekmez** (md 23).

Haber, düşünce ve kanıların yayınlanması engellenemez (madde 23).

Basımevlerine ve basın araçlarına el konamaz (madde 25).

Düzeltilme ve cevap hakkı kötüye kullanılmaz (madde 27).

Basın Tarihimizde, “**10 Ocak 1961 Tarihi...**”

“**Çalışan Gazeteciler...**” için de, ‘**emeğe saygı**’ günüdür.

Bir ülke, ‘**demokratik kültürle**’ gelişebilir.

O kültür elbette ki, “**milli**” olmalıdır.

Milletinin, “**değerleri üzerinde**” inşa edilmelidir.

BİR İNCE UZUN YOL

Elazığ Basın Hayatı...

Bir uzun yol, bir tatlı serüven...

O hayatı tefekkür, “**sizleri şehrin hafızasına...**”

Bu şehrin, “**bilumum hatıralarına...**”

Bu şehrin, “**1880’li yıllardan günümüze...**”

Yazılı Tarihini birebir okuyabilirsiniz!

Elazığ’ın, 135 yılı aşan; “**neşriyat hayatı!**”

Elazığ’da, İlk Basımevi; Vali İzzet Paşa Zamanında; **1866 Tarihinde kurulur**

Başındaki şahıs kimdir; **Müslefzade Rıza Efendi**

İlk basılan eser; Ömer Naimi Efendiye ait;

“**Kaside-i Bürde**” ile “**Manzume-i Naimiye**”

Ve ilk Gazete, **Vali Hasan Refik Bey Zamanında;**“**Mamurat’ül Aziz**” Gazetesidir

Tarihler, **1883’leri göstermektedir!**

Basımevi’nin ilk müdürü de, **Hacı Ömer Efendidir**

Gazetenin Başyazarı, “**İsbirzade Baboş Mustafa Efendi**”

Daha sonra **Sunguroğlu Hacı Kerim Efendi**, Ahmet Efendi,

Hacı Hayri Bey, Süleyman Faik Bey, Bitlisli İbrahim Ethem Bey,

Basımevi müdürü Süleyman Faik Bey, Baboş Mustafa Efendi,

Süreyya Bey, Şükrü Bey gibi eli kalem tutanlar gazetede başyazarlık yapmışlardır.

Elazığ Basın Hayatında süreklilik/ istikrar ve devamlılık vardır!

1918 tarihinde Haftalık olarak, “**Şark Gazetesi**” yayın hayatına başlayacaktır

27 Şubat 1922 tarihinde, Milli Mücadeleye destek veren;

“**Satvet-i Milliye**” Gazetesi, **Hulusi Yetişkin** tarafından çıkarılacaktır

Aynı yıllarda, Vali Hilmi Bey Döneminde;

“**Yeni Mefkure Gazetesi**” Elazığ Basın hayatında yerini alacaktır.

Yazılı Basın o kadar etkili ve bir o kadar güçlü ki,

Sosyal ve Kültürel hayatımızda önemli bir değişimi sizlere sağlıyor.

1883 tarihinde, Harput’ta; “**Mamurat’ül Aziz Gazetesi...**” yayınlanır.

Bu gazete, “**Cumhuriyet Döneminde de...**” yayın hayatına devam edecektir.

Bu dönemde her biri eser veren, “**edebiyatımızın önemli isimleri...**”

Çırpanızade Ali Haydar Bey (1884-1917), **Hacı Raşid Efendi** (1854-1908)

Çeribaşızade Mustafa Asım Bey (1856-1919), **Hacı Hamid Hamdi Efendi** (1830-1902)

Fevzi Efendi (1871-1924), **Efendizade Veysi** (1875-1933)

Lütfullah Efendi, İbrahim Lebib Efendi (1839-1902)

Müftü Faik Efendi (1867-1928), **M. Kemalettin Efendi** (1866-1937)

Rıfat Dede (1807-1869), **Nüzhed Dede** (1862-1942)

Sungurzade Hacı Abdulkerim Efendi (1854-1923),

Saçlık Hoca (1869-1954), **Yunus Remzi Efendi** (1864-1917)

Osman Remzi, Abdullah Lutfi, Çeribaşızade Ali Bey (1841-1876),

Bedri Dede (1902-1998), **Abdullah Cevdet** (1869-1932),
Hacı Hayri Bey, Hoca Nusret Ebubekir, Ömer Naimi Efendi,
Hoca İshak Efendi, şirin Zade Muallim Sadi, Mustafa Sabri Efendi (1870-1956),
Harputlu Rahmi (1802-1884), **Kambalakzade Abdülhamid Hazmi Efendi** (1856-1928)
 Edebi ve fikri zenginlik günümüze doğru süzülüp gelecektir..
 Ve çok güçlü yazılı eserlerle şehrin düşünce hayatını güçlendirecektir.

TURAN GAZETESİ

Elazığ ismiyle birlikte ilk akla gelen gazete;

Basınımızda, “**Çınar Ağacı...**” olarak isimlendirilen; “**Turan Gazetesi**”

1 Mayıs 1931 tarihinden itibaren yayın hayatına başlayacaktır.

Gazeteler, sadece haber mahfilleri olarak düşünülmemeli

Onlar, “**fikir ve düşünce hareketlerinin...**” odağında olan mekânlardır

Şehirlerin, “**irfan okulları...**”

Şehirlerin, “**sosyal mühendislik...**” sivil etüt merkezleri

Demokrasilerimizin, “**olmazsa olmazları...**”

Yerel Basın, “**sivil ile kamuyu bir araya getiren...**” köprülerdir

Ve en ideali olanı da, “**hürriyet limanlarıdır!**”

Şehrin albenisi güçlü olan Çınar Ağacını, “**İhsan Turan...**” diyeceklerdi

Kısa zamanda, “**toprağa...**” alıacak

Şehrin suyuyla, havasıyla neşv-i neva bulacaktır

Cemil Meriç, Ahmet Kabaklı, Ali Rıza Alp, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu;

Ömer Faruk Sanaç, Şükrü Kacar, Şeref Tan, isimlerini burada görüyoruz!

Ve daha isimlerini yazamadığımız onlarca şairimiz ve eserleri!

Turan Gazetesinde ikinci nesil olarak; İsmet, Kemal, Celal ve Turan Turan isimleri

Üçüncü nesil olarak da, **Eşref ve Murat Turan isimleri...**

Bir kutlu davanın yolculuğunu yaptılar.

Bizlerde, ilkyazı hayatımızda Turan Gazetesi'nde; “**Fikir Bahçesi**” köşesinde,

Arkadaşlarımızla birlikte yerimizi almıştık.

Basın Hayatımız, “**uzun ve ince bir yol!**”

“**Merkezinde İnsan ve Şehir...**” olan kutlu bir yolculuk

25 Ocak 1953 tarihinde yayın hayatına başlayan; “ULUOVA GAZETESİ...”

Bu gazete, Muhsin Parlar ve Şevket Çeçen tarafından çıkarılıyordu

Daha sonraki yıllarda gazetenin sahipliğini, Aydın Meral üstlenecektir.

31 Temmuz 1972 tarihinde Nurhak Gazetesi...

01 Ağustos 1986 tarihinde Fırat Gazetesi...

İlk defa Ofsetle (27 Ekim 1977 tarihinde) günlük yayın hayatına başlayan,

“**Günişığı Gazetesi...**” bir fikir ve aksiyon gazetesi olarak çıkacaktır

Gazetenin çıktığı yıllardaki heyecanı büyüktür

O heyecanın mimarı **İbrahim Taşel'dir...**

Murat Kuşçubaşı, kalemiyle o heyecana kan depolayacaktır
Ve o heyecan kutlu bir hareketinde doğuşunda rol üstlenecektir;
“Türk Dünyası Hizmet Ödülleri...”
Günüşiği Gazetesi, **1990 ve 2000’li yıllarda gerçekleştirilen,**
Bütün sivil organizasyonlarda çok önemli katkılar sunacaktır.

Şeref Tan ile birlikte, 24.03 1995 tarihinden itibaren; **“Yeniçağ Gazetesi”**
Şehrin önemli bir fikir limanı olacaktır.
1995’lerden sonra basın hayatımızda sürekli yeniliklerle birlikte;
“yeni isimleri” görmekteyiz.
“Yeni Ufuk, Haber, Ayışığı, Hâkimiyet, Haber Kent”
Bütün bunlar, basın hayatımıza, **“yeni soluklar”** getirecekler
Ve özellikle de, **“yeni kalemler”** şehrin ufkunu daha da açacaklar!
2016 yılına geldiğimizde Elazığ’da; **“12 Yerel Gazete...”** vardır
Bu tarihlerden itibaren, **“yeni adımlar...”** atılacak!
Gazetelerimiz bir araya gelerek; **“kendi içerisinde...”** ortaklıklar oluşturacaklar.
Günümüzde artık, **Elazığ’da 4 günlük gazetemiz yayın hayatına devam etmektedir.**
Bunlar, **“Günüşiği, Yeni Fırat, Hâkimiyet ve Haberkent”** gazeteleridir.

1990’lardan itibaren; **“Özel Radyo ve Televizyonların...”** basın hayatımızdadır.
Şehrin son 20 yılında **“uzakları yakına taşıyan...”** daha etkili bir basın vardır!
Buna son yıllarda, **“internet gazeteciliğini...”**
Ve de, **“sosyal medyayı da...”** birlikte düşündüğümüzde;
Daha etkili, **“gazetecilik anlayışı...”** karşımıza çıkacaktır
Basınla birlikte, **“sivil hayat...”**
Ve o hayatın, **“katılımcı...”** ve **“paylaşımıcı...”** düşünce ortaya çıkacaktır
Bu anlayışı, **“şehrin kalkınma stratejilerinde...”** buluşturmalıyız
Bu anlayışı, **“girişimcilik ruhuyla...”** sürekli beslemeliyiz
Bu anlayışı, **“milli birlik ve beraberlik şuurunda...”** yoğurmalıyız
Elazığ Basını, **“uzun ince bir yol...”**

150 yıla ulaşan kutlu bir yürüyüşün genel adı...
150 yıl içerisinde emeği olan bütün canlara merhabalar diyoruz
Yarınlarında aydınlık olmasını Cenab-ı Allah’dan diliyoruz.

Elazığ Basını diğer illerimize bir örnek/ veya model olarak da düşünülebilir.
Elazığ’da, 1880’li tarihlerde başlayan yazılı basın ve **‘gazeteler...’**
Kendi dönemlerinin, **“edebi mahfilleri...”** veya **“irfan meclisleri...”** olmuşlardır.
Elazığ’da, **“Kürsübaşı sohbetlerinin...”** daha canlı bir şekilde düşünüldüğü dönemler;
“ses ve söz sohbetlerinin...” edebi eserlerini verdiği dönemler;
Elazığ’da, ilk matbaanın kurulmasından,
Elazığ’da, ilk gazetenin neşrinden sonra,
“zirvelere...” çıktığını görmekteyiz!

Günümüzdeki, **“edebi hareketler...”** o dönemlerde inşa edilen yol güzergâhıdır!
 O yol güzergâhı sürekli yolcularını **‘kendi edebi limanlarından...’**
Günümüze kadar ‘gazete ve dergiler marifetiyle...’ taşımıştır.
 Elazığ’ın, fikri ve edebi zenginliğinde; **“asırları aşan...”** tarihi derinlik söz konusudur.
 Elazığ’da, **“Basın Hayatı...”** gayet canlı, diri, akışkandır...
 O zenginliği, **“basınımızın çınarı...”** Turan Gazetesiyle devam edecektir.
 Gazeteler, sadece haber mahfilleri olarak düşünülmemeli
 Onlar, **“fikir ve düşünce hareketlerinin...”** odağında olan mekânlardır
 Şehirlerin, **“irfan okulları...”**
 Şehirlerin, **“sosyal mühendislik...”** sivil etüt merkezleri
 Demokrasilerimizin, **“olmazsa olmazları...”**
 Yerel Basın, **“sivil ile kamuyu bir araya getiren...”** köprülerdir!
 Ve en ideali olanı da, **“hürriyet limanlarıdır!”**

ELAZIĞ BASININDA BAYAN GAZETECİLER!

Elazığ’da ilk gazete, 1883 tarihinde;
“Mamurat’ül Aziz” ismiyle yayınlanıyor.
“135 yılı bulan...” bir basın tarihimiz var!
 Elazığ Basın Hayatında, **“bayan gazeteciler!”**
 İsterseniz, konumuza,
“Elazığlı Yazar, Şair ve Gazeteciler...” diyelim!
 Kalemyle ve eserleriyle birlikte,
 Elazığ sınırlarını aşan isimler arasında;
“Cahide Dalokay...” ilk sırada yer alır.
 Kız Meslek Lisesi’ne ismini veren, **“Sıdika Avar...”**
“Dağ Çiçekleri...” eseriyle bir dönem hikâye edilir!
 Elazığ’ın, **“gül şairi...”** Berika Küçük Hanımefendi...
“Asıl Adı Atiye” ve **“Sıdika Hanım”** romanlarıyla,
 Kitap dünyasında ses getiren isim, **“Naşide Gökbudak...”**
 Ve birbirini takip eden eserler...
 Basın hayatımızda her Elazığlının yakından tanıdığı bir isim,
“Jülide Ateş...”
 1990’lı yıllarda, TGRT’nin ana haber spikeri...
 Hemşerimiz Mehmet Soysal’ın,
 TGRT Haber Dairesi Başkanı, olduğu dönemler...
 Elazığ Basınının da, **“başarılı olduğu yıllar!”**
 Bir başarılı isim, **“Ayşenur Yazıcı...”**
 İlk basın yolculuğu 1983’te TRT’de başladı...
 Ve günümüze doğru,
“Başarı ve Ödüllerle dolu...” yazılı ve görsel basın hayatı
“İclal Aydın...” O birSanatçı ve Gazeteci kimliğiyle bilinir
 TRT Sanatçısı, **“Adile Kurt Karatepe...”**

Kendilerinin güzel bir deyişi, **“türkülerle halleşiyorum”**
1990’lı dönemde Kanal-23’de iki başarılı isim
Kanal-23 Ana Haber Spikerleri,
“Fikriye Susam ve Gökçe Karagöz...”
Fikriye Susam daha sonra; **“dünya gazetesi,**
AA’sında...” görevlerde bulunurken,
Gökçe Karagöz’de, **“TGRT Spikerliğine...”**
Basın hayatında Elazığ’ı temsil eden, **“bayan ismi”** olacaktır
Elazığ Basın Hayatında, NGK İletişim Meslek Lisesi’nin;
2003-2004 yılında eğitin-öğretime başlamasıyla birlikte,
Son on beş yıl içerisinde, **“Elazığ Basınında Bayan Gazeteciler...”**
Hem görsel-işitsel, hem işitsel ve hem de yazılı basınımızda;
“aktif görevler almaya...” başlamışlardır.

Bir eğitimci-gazeteci olarak da, **“genç iletişimcilerin...”**
Başarıları ve gayretlerini de alkışlıyoruz.
Şunu hemen ifade etmek isterim ki,
Elazığ Basınına, **‘atölye anlayışı...’** içerisinde;
Nitelikli bir, **“okul...”** olarak gözlemleyelim!
Genç gazeteciler, **“teknolojiyi...”** daha sağlıklı kullanabiliyor;
Meslekte, **‘ihtisaslaşmaya...’** daha fazla özen gösteriyorlar!
Şunu hemen ifade etmeliyim,
Her zaman, her meslekte; **“istikrar...”** diyoruz!
Daha fazla verimli olmamız için de,
“mesleğimizi gönülden sevmeliyiz!”
Meslekte, **“en iyisi olma...”** iddiamız olmalı!
Her sabah, **“şehir yeni bir güne...”** uyanırken;
Seçtiğimiz haber ve konularla, **“gündem...”** oluşturmalyız.
2019 yılının fotoğrafına baktığımızda,
Elazığ Basınında, **“Bayan Gazetecilerin Aktif Roller Üstlendiğini...”** söyleyebiliriz.
Özellikle de, Kanal Fırat ve Kanal-E Televizyonlarının sahibi Prof. Dr. Yasemin Açık,
İş ve Meslek Hayatında olduğu kadar Sivil Hayatta da Elazığ’da önemli roller üstlenecektir.
Kanal Fırat Televizyonunun 2018 yılında, **“Türkiye’nin en Başarılı Yerel Televizyonu..”**
Ödülünü alması... Elazığ Basın Hayatı İçin Oldukça Önemlidir.

Yıllar sonra, **“şehrin hafızası olduğu...”** düşünce ve kanaati oldukça önemlidir.
Elazığ Şehrinde; 2019 yılının fotoğrafına baktığımızda,
Gazete yönetimlerinde,
Haber servislerinde, Köşe yazılarında,
Röportaj ve Özel Haber Çalışmalarında,
Televizyonlarımızda, Haber Spikerliğinde,
Kurgu ve Montajlarda, Haber Programlarda,

Ajans ve Reklam Servislerinde Ve Radyolarda...

Başarıyla hizmet ürettiklerine görmekteyiz!

Elazığ NGK. Anadolu İletişim Meslek Lisesi,

Bu okulumuzda 7 yıl medya tarihi derslerine gittim...

Bu okulumuzda; mevcut öğrencilerin yüzde altmış yedileri, **“kız öğrencilerimiz...”**

Bu nelerin habercisidir?

Önümüzdeki yıllarda, Elazığ Basınında,

“Bayan Gazetecilerin...” basınıımızdaki değişimde de; **“Önemli görevler...”** üstleneceğidir.

40 yılı aşan basın hayatımızda en önemli gözlemimiz; **“İstikrar ve Devamlılıktır!”**

“İşini sevme ve mesleğinde en iyisi olma...” iddiasına sahip olmaktır.

Bu mesleğin, **“aydın hareketi olduğu...”** inancına sahip olmaktır.

Belki de en önemlisi, **“gazeteci yaşadığı şehrin; vakanüvisidir!”**

Yıllar sonra, **“şehrin hafızası olduğu...”** düşünce ve kanaati oldukça önemlidir.

“Elazığ Basınında Bayan Şair-Yazar ve Gazeteciler”

Elazığ Şehrimizde, **‘Yerel Basınıımızda’**

Televizyon ve Radyolarda artık aktif görevler üstlenmiş bulunuyorlar.

**31 OCAK 1968’LERDEN GÜNÜMÜZE
TELEVİZYON YAYINCILIĞI VE ELAZIĞ...****“31 Ocak 1968 Tarihi, Türkiye’de ilk TV yayıncılığının başlaması...”**

1964’lerde TRT Yasası çıkacak,

TV yayıncılığı ancak, 4 yıl sonra başlayacaktır!

Televizyon dönemine göre, **“teknoloji harikasıdır!”**

Dünyada televizyon yayıncılığı birkaç yılın hikâyesi değildir;

Neredeyse iki asrı bulan bilimsel çalışmaların toplamıdır.

Türkiye’de nasıl başladı?

Kısa ve özetle sizlerle paylaşmak istiyorum.

31 Ocak 1968 tarihinde, günümüzden **50 yıl önce;**

“TRT Ankara Televizyonu Deneme Yayınına başladı...”

O tarihi günde, Nuran Nevres’in, **‘açılış konuşması’** şöyledir;

“Burası 3. Bant 5. Kanaldan deneme yayınları yapan,

Ankara Televizyonu, bugün 31 Ocak 1968.

Bu akşamki deneme yayınlarına başlıyoruz!”

İlk yayınlar, **‘siyah-beyazdır...’**

1980’li yıllara, **‘renkli televizyona’** geçilecekti!

Televizyon, gerçekte bir **‘teknoloji’** harikasıdır!

Basınıımızın, **‘gelişiminde’** ve **‘değişiminde’** etkili rolü olmuştur.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT),
1 Mayıs 1964 günü çıkan 359 sayılı TRT yasasıyla kurulur.
O ilk yasayla, TRT **'özel kamu tüzel kişiliğine'** sahiptir.
Ama o tüzel kişiliğini, 1972 anayasa değişikliği ile kaybedecektir!
Siyasi müdahaleler sürekli tartışma konusu olacaktır.
1990'lara kadar, TRT, Türkiye'nin tek **'yayın kuruluşudur'**
TRT'nin ilk genel müdürü, **Adnan Öztrak'tır!**
TRT'nin kuruluş yılları **"1960'lı yılları..."** bu ülkenin,
Teknolojik gelişme sürecinde de, önemli ipuçları vermektedir!
Televizyon yayıncılığı yapabilecek, **'yetiştirilmiş insan gücünüz'** yoktur!
TRT, 1963 yılında bazı radyo çalışanlarını;
"Televizyon eğitimi almak için..." Almanya'ya gönderecektir.
Dahası, Almanya'dan **'teknolojik yardım...'** istenecektir!
Almanya'dan gönderilen **'bağış cihazlarla'** ilk TRT stüdyoları kurulur.
Bu hibe cihazları, **"PAL sisteme uyumlu"** olduğu için,
Türkiye'de PAL sistemine geçmiş oldu...

Televizyon Yayıncılığını hazırlayan,
"Keşif ve İcatlar..." 20 ve 21 yy'ın özelliklerde,
"Bilişim Sektöründeki..." akılları durduran gelişimine de işaret eder.
Sinema ve televizyonun ortak temel özelliği,
"görüntüyü toplamak ve yansıtmak" oluşudur.
Her ikisinin ayrılan özelliği,
Sinemanın temelde, **'mekanik bir teknoloji'** oluşu...
Televizyonun ise, **'elektronik bir teknoloji'** oluşudur!
Televizyon ile ilgili ilk teknik buluş,
"1873 yılında İrlandalı Andrew May" tarafından yapılır.
May ilk defa, **"ışık dalgalarının elektrik akımına çevrilebileceğini"**
Ve de, **"Selenyum adlı maddenin elektriğe karşı dirençli olduğunu"** keşfeder!
Bundan sonra bilimsel çalışmalar birbirini takip edecektir!
Alman bilim adamı Paul Nipkow, "kendi adıyla da anılacak olan"
"Bir resmi tarayabilen mekanik bir araç" geliştirir.
Paul Nipow'un çalışmaları üzerinde,
Bilim adamlarının çalışmaları 1925'li yıllara kadar devam edecektir!
Ortaya çıkan sonuç şudur;
"Mekanik Tarayıcılarla" net görüntü elde edilememektedir!
Bundan sonraki hedef, **"elektronik tarayıcıları"** keşfetmektir!

Bilim adamları büyük bir sebatla ve inatla çalışmalarına yıllarca devam ettiler.
1907 yılına, İngiliz Alan Swinton ve Rus Boris Rosing yaptığı çalışmalarla;
"Katot ışınlarından görüntü naklinde yararlanabileceğini,
Elektronların boşlukta yer değiştirirken televizyon sinyali gönderme,

Ve alma işinde kullanılabileceğini...” keşfettiler!

Bundan 5 yıl sonra, 1911 tarihinde Campbell;

“Işık enerjisini elektrik enerjisine çevirmeyi başardı...”

Yani, **“kamerayı...”** icat etmiş oldu!

Televizyon icadında son adımı, Vladimir Zworykin atacaktır;

Bu bilim adamı, **“ikonoskop”** adını verdiği icadıyla da,

“elektronik tarama...” ile ilk görüntü yayını gerçekleştireyordu!

ABD’de, ilk TV deneme yayınları, **“1927 yılında...”** başlayacaktır!

Düzenli yayınlar ise, İngiltere’de, 1936 yılında;

ABD’de ise 1939 yılında başlayacaktır...

Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi,

Bizde TV yayıncılığı, ABD’den yaklaşık,

“40 yıl sonra...” başlayacaktır!

TRT’de, İlk haber bültenini, **“Zafer Cilasun...”** sunacaktır!

O günleri yaşayanlar hatırlarlar;

TRT’nin ilk dönem yayınları günde sadece, **“2 saattir”**

TRT yayınlarının bizlerde, **‘toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak’**

Giderek geliştiğini göreceğiz!

1990’lı yıllarda, **‘özel televizyonların yayına başlamasıyla’**

Değişim ve rekabet gücü de giderek artacaktır!

Günümüzde, TRT dünyanın en önde gelen yayın kuruluşları arasındadır.

Günümüzde yayıncılık dünya ile **‘entegre’** olmuş/ bütünleşmiştir!

ITU ismiyle anılan (uluslararası Telekomünikasyon Birliği);

1934 yılında kurulur...

1947 yılında Birleşmiş Milletlerin özel bir kurumu haline gelir!

Bu kuruluş, uluslararası dalga boylarının paylaşımını düzenler,

Ülkeler arasında ki, iletişim hizmetlerini yürütmektedir.

ITU’ ye 190 devlet ve 650’nin üzerinde sektör kuruluşu üyedir!

EBU (Avrupa Yayın Birliği);

Bu kuruluş ‘ta 1950 yılında Avrupa ülkeleri arasında;

Radyo ve Televizyon kuruluşlarının,

“Teknik ve hukuk alanlarında iş birliğini...” sağlamaktadır!

Artık uzayın ülkeler arasında, **‘paylaşıldığını’** görüyoruz!

İletişim Teknolojilerinde, Türkiye hızla önemli mesafeler alıyor!

Uydularımız sayesinde Türkiye artık,

“Avrupa, Ortadoğu, Orta Asya, Çin ve Afrika Kıtasının tamamını”

Haberleşme ağını oluşturmuş bulunmaktadır!

Asrımız, **“Bilişim”** asrıdır!

TRT'nin ilk yayınlarına başladığı tarih,

31 Ocak 1968 yayıncılıkta, 'dönüşümdür'

Bilindiği gibi, bizde ilk "radyo yayıncılığı"

"6 Mayıs 1927" tarihinde başlamıştır!

Bizler, konuyu sadece 'Televizyon yayıncılığı' olarak düşünmeyelim;

Türkiye'nin 'teknoloji

Bizlerin, F.Ü. İletişim Fakültesinden,

Gönüllü kuruluşlarımızdan beklentilerimiz nelerdir?

Bir defa, Türkiye'de ve şehrimizde; "ilk televizyon yayıncılığı..."

Türkiye'de ve şehrimizde, "ilk radyo yayıncılığı..."

Türkiye'de ve şehrimizde, "ilk yerel basın..."

"31 Ocak 1968 tarihi..." Türk Basın Tarihi için oldukça önemlidir.

Şu soruyu yöneltelim?

"31 Ocak tarihinde neler yapıldı?"

Gerçekte, "bilgiye yürüyen bir Türkiye!"

Bu ideal çizgiyi, "iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle de..." gözlemleyebiliriz!

1968'lerden 2021'lere nasıl gelindi?

Dün ve Bugünün Teknolojileri...

O değişim fotoğraflarına/ veya 'teknolojik birikime...' her birimizin ihtiyacı var.

Elazığ Şehrimizde, 1990'ların heyecanını daha dün gibi yaşamaktayım...

1990'lı yıllar; Fırat Üniversitesinde ilk Televizyon Yayınları için hummalı çalışmalar...

O çalışmalar kısa sürede semeresini verecektir...

O günlerin şartlarında, mükemmel bir stüdyo...

Ve Televizyon Yayıncılığında önemli adımlar...

İşte o adımlar ve 'teknik birikim' şehrimizde özel yayınlara;

Hem moral ve hem de teknolojik desteği sağlamış olacaktır...

Eğitimci anlayışın öncülerinden İbrahim Taşel,

Kanal-23 Televizyonunu şehrimize kazandıracaklar...

Turan Gazetesi gibi şehrimizin köklü yazılı Basınının içerisinden gelen;

Eşref ve Murat Turanlar tarafından Kanal- E Televizyonu yayına başlayacaktır...

Radyo Yayıncılığında önemli mesafeler alan Elazığ Şehrimiz,

Kısa zaman diliminde, Televizyon Yayıncılığında;

'Profesyonel anlayışı...' şehrimize kazandıracaklar.

Elazığ Şehrimizde, "NGK. Anadolu İletişim Meslek Lisesinin..."

Ve F.Ü. bünyesinde, "İletişim fakültesinin Oluşu..."

Yerel Medyamız için de, 'atölye anlayışını...' getirecektir.

Okul ve Basın Sektörümüzün giderek bütünleştiği bir anlayış...

Bu anlayış, Elazığ Şehrini, "Doğu'nun Bab-ı Âlisi" inancına taşıyacaktır.

2021 yılının yayıncılık fotoğrafına şöyle bir baktığımızda;

Prof. Dr. Yasemin Açıık'ın sahibi bulunduğu Kanal Fırat ve Kanal E Televizyonu...

Kanal Fırat geçtiğimiz yıllarda, **“en iyi yerel televizyon ödülünü...”** alacaktır.

Zeki Akbıyık'ın yönetiminde Kanal Fırat ve Kanal E Televizyonu,

Ulusal Yayıncılıkta da, **‘başarılı bir ivme...’** takip edecektir.

Doruk Medya Grubu da el değiştirerek; Yönetim Kurulu Başkanlığına;

Har Holding Yönetim Kurulu Başkanı Av. Burak Soylu,

Doruk Medyanın yeni sahipleri oldular...

2021 Yılına girdiğimizde Kanal 23 Televizyonu;

“Doruk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. Adına,

Yönetim Kurulu Başkanı Ayhan Polat

Genel Yayın Müdürü Arif Çakmak”Yönetiminde;

Tecrübeli bir birikimle yayın hayatına önemli performans kazandırmıştır.

Elazığ Şehri, Yerel Basında olduğu kadar, Radyo ve Televizyon Yayıncılığında;

Ulusal Medya da önemli roller üstlenmektedir.

DERGİLER ÜZERİNE SOHBET

Basının tarifini yaptığımızda, **“her çeşit haberi ve fikri,**

Belirli aralıklarla basarak topluma ulaştıran yayın ürünleri...”

Günlük basın ürünlerine, **“gazete...”**

Haftalık, 15 günlük, aylık basın ürünlerine, **“dergi...”** diyoruz.

İlk çağlarda, **“elle yazılan duvar gazeteleri...”**

İlk defa haberleşme sanatını sistemleştiren, **“Romalılar...”** oluyor

“Acta Diurnalar...” günümüz gazetelerinin atası kabul ediliyor

“Epistolierler...” o dönemlerin **“mektup yazarlarıdır!**

Avrupa’da, 13. yy’dan itibaren **“haber mektupları...”** ortaya çıkar

Baskı makinasının icadıyla da, **“haber kitabı”**

Veya **“haber broşürü...”** isimleriyle basın ürünlerini görüyoruz

Bunu 16. Yy’da Avrupa’da yayınlanan; **“Haber Dergileri...”** takip eder.

İlk ticari bülten ise, **“haftalık olarak Floransa’da”** 1597’de yayınlanır.

Modern Basına öncülüğü, **“18. Yy’da İngiltere...”** yapacaktır.

Bu ülkede toplam gazete tirajı; 1877’de; **on bir milyondur”**

İlk dergi olarak, Daniel Defoe’nin çıkardığı; **“The Review”**

Ve bunu Londra merkezli **“1712’de The Spectator”** takip edecektir.

Spectator, **“magazin...”** kavramının gelişmesinde de etkili olacaktır.

Edebi Gazeteciliğin ilk başarılı örneğini Almanya’da görmekteyiz.

Almanya’da, 1765 tarihinde, **“154 yazarı...”** bünyesinde bulunduran;

“Ailgemeine Deutsche Bibliothek Dergisi...” yayınlanır.

Edebi Gazetecilik giderek, diğer Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşacaktır.

Türkiye’de, **“dergi yayıncılığını...”** Basın hayatımızın içerisinde değerlendiriyoruz.

Basın tarihimizi, 1831 tarihinde haftalık olarak yayın hayatına başlayan;

“Takvim-i Vakayi...” ile başlatıyoruz.

İlk fikir gazetesi, 21 Ekim 1860 tarihinde yayınlanan; **“Tercüman-ı Ahval ‘dir”**

“7 Kasım 1864 tarihi...” Basınımızda, **“dönüşümün başlangıcı!”**

Bu tarihler, **“Vilayet Matbaalarının Kurulduğu...”** tarihtir.

Matbaa ve Yayıncılık bu tarihlerden itibaren Anadolu’ya yayılacaktır.

Öyle ki, bu tarihlerden sonra, **“milli mücadeleyi...”** destekleyen gazeteler;

Anadolu’da, önemli roller üstlenecektir

Basın tarihimizde bilinen ilk dergimiz, **“Vekayi-i Tıbbiye** (1849-1851)

Önemli bir tıp dergisidir

İlk mizah gazetesi, **“Diyojen-1870”** Teodor Kasap tarafından yayınlanır.

İlklere devam edelim. İlk magazin dergisi, **“Cüzdân- 1873”**

1870- Ali Suavi’nin, **Paris’te çıkardığı “Ulum Dergisi”**

1871- **Dağarcık** ve **Mecmua ‘yı Ebüzziya** (1880) dergileri...

(Osmanlı birliğini) savunan dergiler

Asıl, **“fikir dergiciliğini...”** Ali İhsan Bey’in 1891 tarihinde kurduğu;

“Servet-i Fünun” dergisidir.

Bu dergide, **“Recaizade Mahmut Ekrem, Hüseyin Siret, Hüseyin Suat,**

Ali Ekrem, Mehmet Sami, Süleyman Nazif, Faik Ali Ozansoy, Hüseyin Cahit,

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Safveti Ziya, Celal Sahir

Ve Tefik Fikret” gibi önemli kalemler yer alıyordu

Bu dergi, **“Edebiyat Cedide ‘nin...”** yayın organıdır

“vatan, hürriyet, medeniyet gibi” kavramlar edebiyat dünyasına taşınır.

2. Meşrutiyet Döneminde; **“Genç Kalemler ve Türk Yurdu”**

Yahya Kemal’in başyazar olduğu, **“Dergâh** (1921-1923)

Dergâh Dergisi, bu dönemin yazar ve aydınlarını bir araya getirmiştir.

Ziya Gökalp’in başında olduğu; **“Küçük Mecmua** (1922) ve **“Yeni Mecmua”**

1930’lu yıllarda; **“Kadro** (1923-1935), **“Ülkü** (1935-1950)

Ve **“Fikir Hareketleri** (1933-1940)

Nihal Atsız’ın çıkardığı; **“Kopuz, Orhun** (1933), **Ergenekon** (1938),

Bozkurt (1939) ve **Tanrıdağ...**

1933 tarihinde çıkmaya başlayan, **“Varlık”** Türkiye’nin en uzun ömürlü dergisi...

1940’lı yıllarda, N.F. Kısakürek’in çıkartmış olduğu; **“Büyük Doğu...”**

1950’li yıllarda, **“ikinci Yeni”** şairlerinin ilk örneklerini dergilerde gördü.

1951’de, TDK tarafından çıkarılan, **“Türk Dili Dergisi...”**

1970’lerden günümüze kadar devam eden; Dergiciliğimizin Çınarı;

Türk Edebiyatı Dergisi...”

Ve Anadolu’da yankılanan; **“Erciyes Dergisi...”**

Erciyes Dergisi 500. Sayısıyla birlikte okuyucusuna merhsaba diyecek...

Ankara'da, "**Kardeş Kalemler**" Dergisi,
Elazığ'da, "**Bizim Külliye**" ve "**Telmih**"

Ve Ankara Vakfının çıkarmış olduğu, "**Çaydaçıra Dergisi**"

Osmaniye'de, "**Yenises**" Tokat'ta, "**Kümbet**" Salihli'de, "**Bizim Ece**"

Gümüşhane'de, "**Herfene**" Kahramanmaraş'ta, "**Alkış Dergisi**"

Niğde'de, "**Akpınar Dergisi**" İstanbul'da, "**Yüzakı Dergisi**"

İsmi sayamadığımız o kadar çok dergilerimiz var ki;

Edebiyat ve Sanat Dostlarımız Bizleri affetsinler...

Onların isimleri de, "**gönlümüzde...**" olduğunu bilsinler

Türkiye'de, "**1679- Bilimsel Dergi...**" yayınlanıyor!

Ve bizleri en fazla sevindirecek olan da, "**okul dergileri...**"

Cemil Meriç, "**Dergiler, Hür tefekkürün kaleleri**" der.

Bizler, "**sohbet meclislerini...**" dergilerde oluşturduk

Fikirler, "**dergilerle yankılandı...**"

Edebi akımlar, "**dergilerde asıl yataklarına...**" kavuştular

VE DERGİLER...

Onlar, bizim yol arkadaşımız... Anadolu coğrafyasının üzerindeki, ışık seli...

Onlar, **fikir ve aksiyon kaleleridir...**

Onlar, Türkçe'mizin haysiyet davasının **kalem sütunlarıdır...**

Onlarla baş başayım, Anadolu'yu geziyorum...

Onlar, bu memleketin **en içli, en soylu okulları**

16-18 Şubat 2014 tarihinde, Eskişehir'de;

Avrasya Yazarlar Birliği ve TÜRKSOY işbirliği ve TİKA'nın katkılarıyla;

"6. Türk Dünyası Edebiyat Dergileri Kongresi..." düzenleniyordu

Büyük Türk düşünürü İsmail Gaspıralı'nın Vefatının 100. Yılı anısına toplanan kongreye,

16 ülkeden önde gelen 33 edebiyat dergisinin,

Genel Yayın Yönetmeni ve Temsilcileri katılmıştır.

Dergiler, "**gönül coğrafyamızın en sağlam köprü ayakları...**"

O ayaklar üzerinde bir büyük medeniyeti taşımaktadır

DÜNYANIN TEK DERGİ FUARI...

Dünyanın tek ve ilk, "**Dergi Fuarı...**" İstanbul Sirkeci Garında;

Okurlarıyla, geçtiğimiz yıl, **7. Defa buluşuyordu...**

Uluslararası Dergi Fuarına; "**20 ülkeden 305 dergi katılıyordu...**"

İLK DEFA DERGİLER PANELİ...

İlk defa, "**dergiler paneli...**" Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarıyla gerçekleşiyordu

O panelden bir sonraki yıl, "**Atatürk Yüksek Kurumu...**" tarafından;

Dergilerin problemleri, **“masaya yatırılacaktı!”**

Bunlar, Anadolu Dergiciliği adına önemli paydaşlardır.

BİZİM KÜLLİYE VE ELAZIĞ

Bizim Külliye Dergisi, **“istikrar, süreklilik ve edebi muhteva...”**

Türkiye'nin önde gelen **“dergileri arasında...”** yer almıştır.

Bizim Külliye Dergisi, **“Elazığ İzzet Paşa Vakfının...”** yayın organıdır

Derginin Genel Yayın Yönetmenliğini, **Nazım Payam** yapmaktadır

1999 tarihinde yayın hayatına başlayan; **“Bizim Külliye Dergisi...”**

Temalı (konulu) **yayınlarla; 71. Sayısına ulaşmıştır.**

Bizim Külliye Dergisi, Elazığ'dan; **“Türkiye'ye açılan edebi penceredir!”**

Sınırları, **“Türkçe duyan ve Türkçe düşünen”** gönül coğrafyamızın sınırlarıdır.

Elazığ'da, **“basın tarihimizi...”** 1880'lere kadar götürebiliriz

Sadece, **“dergilerimiz...”** değil; bu şehrin **“incelendiğinde...”**

Yerel Basını da, **“edebi şahsiyetlerin...”** yetişmesinde hizmetleri büyüktür.

Ve özellikle de, **“Turan Gazetesi...”** üç nesle okulluk...” yapmıştır.

Elazığ'da, ilk gazete; **“Mamuratül Aziz Gazetesi...”**

Bu gazetede yer alan önemli kalemler; **“Rahmi-i Harputi, Hacı Hayri Bey,**

Süleyman Faik Bey, Çırpanizade Ali Haydar Bey, Bedii Nuri Bey,

Osman Fahri Bey, Osman Remzi Bey...”

Vilayet Matbaasında basılan dergiler arasında; **“Sada Dergisi-Kasım 1909”**

Derginin Sahipliğini, **“Mehmet Abdullah Cevdet”** üstlenir

1920 tarihinde, Elazığ'da **“Dirilik Cemiyeti”** tarafından; **“Fırat Dergisi”** çıkarılır.

Dirilik Dergisi; Milli Mücadeleyi destekleyen bir dergidir.

Altan Dergisi,

“Elazığ Halkevi tarafından...” çıkarılmıştır.

Altan Dergisi; (22 Şubat 1935- 29 Ekim 1939) tarihleri arasında yayınlanmıştır.

Derginin çıkarılmasına; **“Vali Tevfik Gür, öncülük ederler...”**

Altan Dergisinde; **“Tarihi, Kültürel Bilgiler, Edebiyat ve Sanat...”** yer alır.

Daha sonraki yıllara gelindiğinde, çok önemli isimler yer alacaktır;

Av. Fikret Memişoğlu, **“Yeni Fırat Dergisi”** ve burada yer alan kalemler;

Her biri iz bırakan önemli isimlerdir.

Mesela, **“Destan Şairimiz N.Y. Gençosmanoğlu...”**

“Şu kopan fırtına, Orta Asya'da

Yüz yıl sonra Anayurt uyanması

Bahar müjdesidir gonca çığlıklar,

Gök gürültüleri... Kurt uyanması...”

Bu mısralarda, **“Rusyanın dağılışı...”** dile getirilir.

N.Y. Gençosmanoğlu, **“Türk Edebiyatı Dergisinin”** Genel Yayın Yönetmeni olurlar

“Türkistan...” ismiyle; Türkçe,-Arapça-İngilizce bir dergi yayınlar

Rahmetli Şeref Tan, Doğu Türkistan Türklerinin efsanevi lideri

İsa Yusuf Alptekin'e ithaf ettiği şiirinde;

“Arafesindeyiz kutlu bir günün

Yarın şirin Sivrice’de şölen car

Muhasebesini yaparsak dünün

Hesabını ak alınla veren var.”

Elâzığ son 20 yılında şairlerin, yazarların ve ediplerin akınlarına uğramıştır.

Her biri bu şehre armağan ettiği en güzel hatıralarla geri dönmüşlerdir.

Şair Ali Akbaş bir şiirinde şöyle diyeceklerdi;

“Murat gelir, Fırat olur/Fırat kışner kırat olur

Bağdat’a varır şad olur/Bu at bir şehsuvar ister/Önünde taş duvar ister.”

Şüphesiz ki, **“şiir sanatını ilim muhiti besler”**

Elâzığ’da böyle bir edebi muhitten söz etmemiz mümkündür.

Kayseri’den Erciyes Dergisi Sahibi Nevzat Türkten,

“Elâzığ’da, çok güzel bir edebi muhit var... Bunu koruyunuz”

Gerçekten birçok ile nasip olmayacak bir edebi zenginlik...

O iklimde, o zenginliğe en güzel şiirini kaleml alanların başın da,

Rahmetli Deliver Cebeci alıyordu.

Cebeci **“Harput’ta bir Gün”** isimli şiirinde ne diyorlar;

“Müstezatlar, Hoyratlar sızlatırken geceyi

Geldi Harput ahengi kuşattı Sivrice’yi

Bu ahenk göç eyleyen bir kuşun ahengidir

Hasretten gönül dağlı Gakkoş’un ahengidir

Gakkoş coşkun bir âşık, yani sevgiden serhoş

Nezaketle asalet birleşip olmuş Gakkoş”

Elâzığ için, **“Türk Dünyasının azık şehri”** diyen Cengiz Aymatov’un,

Bütün Türk Dünyasına çok önemli bir çağrısı vardı;

“Bütün Türk Dünyasının Kökleri Anadolu’da olan güzel Türkçemizi

Kullanmalarını arzu ediyorum.” Bu sadece, **‘edebi bütünleşme.’** olarak değil;

‘hükümlerlik dilinin köklerinin derinliği ile tarihe yürüyüştür..’

Ve Elmas Yıldırım... Yüreğinin bir parçası Elâzığ’da, bir parçası ise ata ocağı Bakû’dedir.

Bir özlem şiirinde, Elmas Yıldırım;

“Garib kuşum, bu gelişin nereden?/ Uçub geldin hangi dağdan, dereden?

Ben anlamam göğsündeki yareden,/ Beyhudedir, bende merhem arama,

Merhem olsa, koyaram öz yarama.”

Ve geliyoruz, **Mağcan Cumabay’a...** O da, Stalin kurbanlarından...

Anadolu’daki Milli Mücadele hayatına zindandan mektup yazar...

Ve der ki, **“Uzaktan Kardeşime”** isimli şiirinde;

“Uzakta ağır azap çeken kardeşim/ Kuruyup Lale gibi çöken kardeşim

Amansız zalim düşmanlar ortasında/ Gül gibi gözyaşı döken kardeşim

**Önünü ağır kaygı örtmüş kardeşim/ Ömrünce yâddan cefa görmüş kardeşim
Hor bakan, yüreği taş, yavuz düşman/ Diri diri derini soymuş kardeşim”**

Dergiler, Şairler ve Hazar Şiir Akşamlarında bu şehrin edebi vitrini,
Kendisini öyle berrak bir şekilde yansıtır ki, hayran kalmamak elde değil

Edebi Dergiler Arasında; **Elazığ Baro Dergisi** (2007-2009)

Diyanetin Çıkarmış Olduğu, **“Harput’tan Esinti Dergisi** (2007)

Her iki dergiyle birlikte burada,

Elazığ eski İl Müftüsü Ömer Kocaoğlu,

Elazığ eski Baro Başkanı Rüstem Septioğlu şükranla yad ediyorum.

Bahtiyar Vahapzade, ülkenin şu sıkıntılı döneminde bakınız nasıl bir itidal tavsiye ediyor.

Teslimiyetçi olmayan sigorta kıvamında bir duruşu bizlere tarif ediyor;

“Yâd elinde çiğnenirken şeref, şan,/ Türk’ün Türk’e adavete hakkı yok.

Her işimiz başlanırken sıfırdan/ Türk’ün Türk’e adavete hakkı yok.

Dayak olsun bugün gerek sol sağa,/ Bu vahdetten yurdumuza gün doğa.

Bütün millet dönmeliyken yumruğa,/ Türk’ün Türk’e adavete hakkı yok.

Tarih bizi imtihana çekerken/ İmdat umar hepimizden bu vatan

Dünya da hak sesimize kâr iken/ Türk’ün Türk’e adavete hakkı yok.

Ne çok imiş bu toprağa göz diken/ Baka baka gözümüze mil çeken

Düşmanımız dostumuzdan çok iken/ Türk’ün Türk’e adavete hakkı yok.”

Asrımızda, **‘derviş yunusları’ ‘Alperenleri’ ‘adsız kahramanları’**

Dergilerimiz temsil ediyorlar dersem bizleri bu gayretli sözlerimden dolayı başışlayınız.

Gönül coğrafyamıza, özellikle **‘dergilerimizle’** tanış, biliş oluyoruz!

Bir şey daha söylemek isterim;

Günümüzde belki de malum teknoloji sohbet havamızı bozdu!

‘mektup’ dediğimiz iç dünyamızın nağmelerini bir çırpıda silip götürdü!

Ve hele o öğretti bir şekilde kullanılan birçok gazetelerimizin internet sayfaları,

‘ahlaki değerleri’ torpilledi!

Bütün bunlara inat, dergilerimiz sayfa sayfa, sütun sütun bizlere

‘hikmet dersleri’ verirler! **‘kelam havasını’** verirler!

Asrın mütevazı mektupları gönüllerinizde tatlı esintiler meydana getirir.

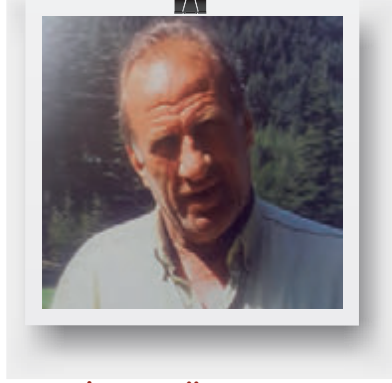
Velhasıl dergilerimiz için **‘milli kültürün irfan sofrası’** diyebiliriz.

Dergilerimiz, **gurbetten sılaya hasret köprülerimizdir!**

Destanlarımız, masallarımız, efsanelerimiz.. onlarda tekrar can bulurlar!.

Milli Kültürün kendi yürüyüşü olarak yorumladığımız,

Her türlü edebi hareketin misyon yüklü burçlarıdır onlar...

İsmet ÜLKER
Jeomorfolog ve Jeolog

GEÇMİŞTE KALAN HAYAT PARÇALARI (2)

Yedi değirmenli Aksaray Mahallesi, değirmen yapıları ve değirmen hayatı üzerine bir anlatı yolculuğu...

*Yedi değirmenli Aksaray Mahallesinde birlikte büyüdüğüm,
Munzur dağları, Erciyes, Toros-Aladağlar, B. Ağrı Dağı, Cilo ve Kaçkar dağlarına birlikte tırmandığım
can yoldaşım ve dağcılıkta ip arkadaşım Fadlı Turan'ın anısına...*

SUNUM

Bir evvelki anlatı yolculuğunda "Geçmişte Kalan Hayat Parçaları" ana başlığı altında son Sivrice depreminde hasar gören ve kentsel dönüşüm programı uyarınca yıkımlara başlanan Yiğiki Köyü ya da Aksaray Mahallesine özgü hayat parçaları ve bu hayat parçalarının yaşandığı mekanların unutulmaz insanları anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu anlatı yolculuğunda ise "Yedi Değirmenli Aksaray Mahallesi" alt başlığı altında değirmen yapıları, değirmen hayatı ve bu hayatın vazgeçilmez insanları anlatılacaktır.

Derler ki zaman en büyük ustadır. Değirmen misali bir yandan öğütür bir yandan öğretir. Zaman bağlantılı bu anlatı yolculuğunda bakalım neler olmuş? Neler yaşanmış?

Bir yandan yeni kurulan Elazığ'da, bir yandan yeni mahalle olan "Yiğiki Köyü"nde nüfus yoğunluğu artarken, yeni hizmet ve ihtiyaçlar da önem ve öncelik kazanmaya başlar. Zamanla şehir merkezinde açılan taş fırınlar ile evlerinde tandır bulunan yerleşik aileler ve yakın komşuların ekmeçlik un ihtiyaçları, "Yiğiki Köyü"nde kurulu bulunan ve sonradan sayıları yediye varan su değirmenleri ile karşılaşmaya başlar.

Yiğiki ile Sürsürü köyleri arasında, bol su çıkışı "Kırkgöz" kaynaklarından beslenen Değirmen Deresi (Harkı) üzerinde kurulu olan bu değirmenlerin yerleri ve isimleri kroki üzerinde gösterilmiştir. Her biri ayrı bir işletme olan bu yapılar, sahipleri ya da işletmecilerinin adları ile anılır ya da tanınırdı.

İlk sırada yer alan Başdeğirmen'in mülkiyeti ve işletmesi Canpolat Ailesi'nden, Yemen Seferlerine de katılmış olan "İbrahim Çavuş"a, ikincisi Arakeroğlu Ailesine, üçüncüsü Çöteli Faik Bey'e, dördüncüsü "Miran" isimli ermeni yurttaşa, beşincisi "Dudak Bekir"namlı Bekir Sakalioğlu'na, altıncı değirmen ise hem değirmencilik hem unculuk yapan "Değirmenci Şükri"ye yedinci ve son değirmenin sahibi ise pek bilinmezdi.

DEĞİRMEN YAPILARI ve DEĞİRMEN SENFONİLERİ

Değirmenlerin kendine mahsus yapısal özellikleri ve dış görünüşleri vardı. Çift kapılı, yüklü hayvan girecek büyüklükte, önünde duvara yaslı eski değirmen taşları olan bu yapılar, su basmanı taş, duvarları kerpiç örme, genellikle 20x10x5 m. boyutlu, toprak damlı olarak inşa edilirdi. Değirmenlerin içi yaz mevsiminde pek serin olurdu.

Girişte sol tarafta, en altta değirmen harkı, üzerinde özel bir sistemle oturtulmuş değirmen taşları, en üstte ise buğday ambarı ve değirmen “şak şakısı” bulunurdu. Girişte sağ tarafta değirmen avlusu, ön duvarlara bitişik olarak değirmenci odası, yanında ise tandır işlevi de gören bir ocak bulunurdu. Mayasız undan yapılan ekmeğe “pağaç” denirdi. Aç olunca tadına doyumazdı. Değirmenlerin önemli bölümlerinden birini de “değirmen ambarları” oluştururdu. Genellikle yüksek bir duvar üzerinde son bulan değirmen harkı ile değirmen arka duvarı arasında yaklaşık 3 metre çapınca, 7-8 metre derinlik gösteren, (aşağı doğru çapı daralan ve taş örme yapılar olan) değirmen ambarları bulunurdu. Tabanda ise 1-1.5 metre yükseklik gösteren ve değirmen çarkına doğru daralan bir dehliz, ucunda ise basınçlı su veren, çelik sacdan bir boru bulunurdu. Bu borudan basınçlı çıkış yapan su değirmen çarkını, değirmen çarkı da değirmen taşıyı çevirirdi.

5-6 yıl çalıştırılan değirmen taşları eskiyince, yerinden alınır değirmen önünde uygun bir yere bırakılırdı. Bu durumda değirmen çalışmaz değirmen “çılıdır” değirmen taşı ise “taşkıran olmuş” derlerdi.

Özellikle, değirmenler çalışırken çıkan ve duyulan farklı tonlardaki ritmik sesler, bitmez tükenmez doğaçlamalara dönüşür aslında uyumlu bir orkestrayı çağrıştıran bu sesler, bir nevi “değirmen senfonileri” olarak hem değirmen içinde hem değirmen çevresinde yankılanıp dururdu.

Çocukluk ve gençlik yıllarında, her yıl yaz sonu, harman zamanı, bir kağrı yükü buğday öğütmek için babası “Aziz Gakko” ile birlikte, değirmen hayatı yaşayan bu satırların yazarı, bu unutulmaz sesleri, doğaçlama ve senfonileri günümüzde nasıl yazsın ve anlatsın ki!

Üzerinde yedi değirmen kurulu olan değirmen deresi ya da değirmen harkının suları ile 15 günde bir bahçe ve tarla sulaması yapılır, diğer günlerde ise son değirmenden çıkış yapan, (2-3 metre genişlik ve dizboyu derinlikte akış gösteren) değirmen harkının suları “Azgınçay’a karışarak bu kez de “perçenç” bahçelerini sulardı.

Aksaray Mahallesi ile bir bütünlük oluşturan değirmenler, bir nevi değirmencilik sektörü olarak da kabul edilirdi. Yaz mevsimi sonunda, harman sonu dönemlerde, değirmenlerin önleri buğday yüklü kağrı ve at arabaları ile dolar zaman zaman, günlerce sıra beklendiği olurdu.

Bazı değirmenciler maniler yakarak:

“Değirmene su gelmez,
Senin buğday öğütülmez” diyerek, bazen de türküler söyleyerek, varlığını hissettirmeye çalışırdı.

Günümüzün devasa yapı ve yatırımları olan barajlar ile ilkel su değirmenleri aynı mekanik sistemle çalışırlar. İlkinde yüksek basınçlı su baraj türbinlerini, diğerinde ise değirmen çarkını, değirmen çarkı da değirmen taşlarını döndürerek buğday ve mısırı ekmeçlik un yapar.

Değirmenlerin çevresi genellikle “kavaklık” olarak değerlendirilirdi. Keza Kırkgöz kaynaklarından beslenen Değirmen Deresi yer yer kavaklık, yer yer bahçenin içlerinden geçirdi. Örneğin Başdeğirmen çarkından çıkış yapan sular “Arap Mustafa”nın bahçesinin bir duvarından girer diğer duvarından çıkış yaparak, önce Arekeroğlu sonra da Çötelî Faik Bey değirmenine doğru yol alırdı. Bu bahçenin “Azgınçay” a komşu kavaklığında yabancı mor menekşeler açardı.

Aksaray Mahallesinde oturan bazı aileler hem değirmen işletir hem besili atları ile şehir merkezindeki fırınlara un taşırlardı. Değirmenci Şükrü, Dinkçi Şükrü bunlardan biriydi. Ayrıca Cami Mahallesinden Uncu Ali, Kilise Mahallesinden Enli Memed, aklagelen ilk isimler olurdu. Bu kişiler besili atların üzerine iki yana bir üste üç parça halinde yaklaşık 300 kg yük vururlardı.

AKSARAY MAHALLESİNİN DOĞAL PLAHLARI “Değirmen Ambarları, Şorşor Deresi, Dipsizgöl”

Yaz mevsimi gelince, Aksaray Mahallesi'nin yetişkin gençleri kendilerini değirmen damları ve değirmen ambarlarında bulurlardı. Bir yandan yıkanır ve serinlenir, bir yandan da değirmenlerin kuru ve sıcak toprak damları üzerinde güneşlenirdi.

Genellikle “Arakeroğlu” ya da “Miran”ın değirmenlerine gidilirdi. Ambarlarda, boğulma ve can güvenliği nedeniyle gerek değirmen damları gerek komşu kavaklıklarda yer sofraları kurulmazdı. Ama bazen, “Bermazlı Behçet”in fırınında hazırlanmış bir simit tablası, fırın pizola ve bir deste tırnak ekmek değirmen damlarının yolunu tutardı.

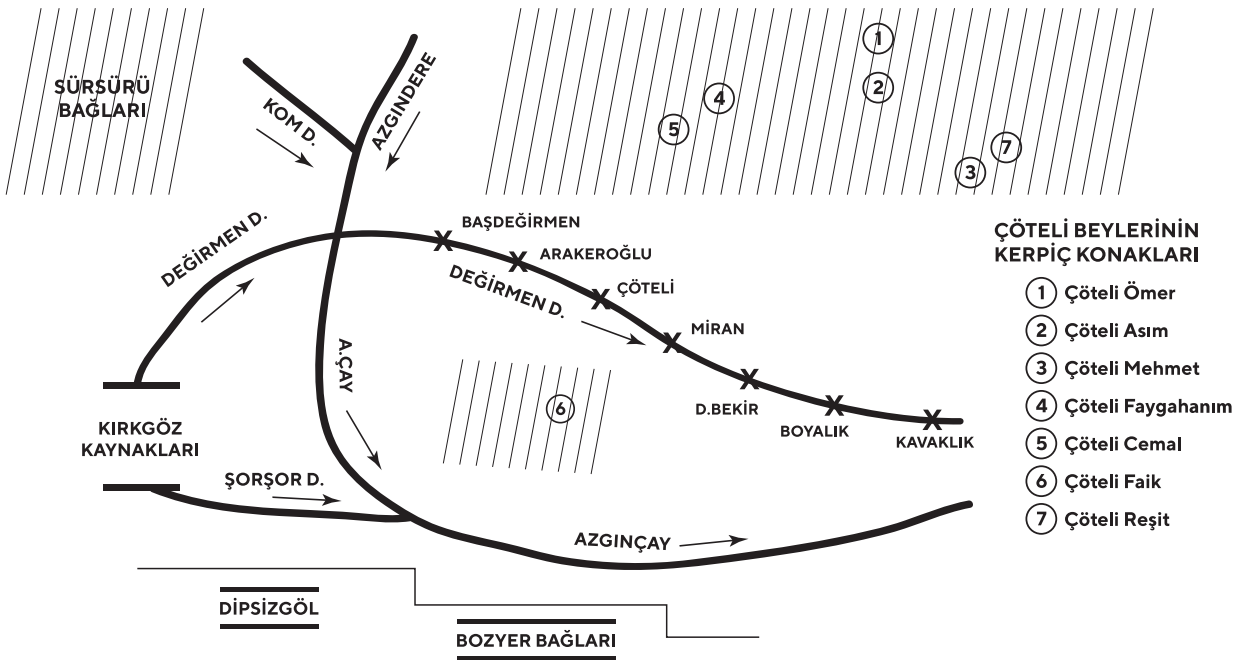
Aksaray Mahallesi'ne ait Yukarı Yazı'ya sınır çizen karayolu ya da vapur yoluna, “**papur yolu**” derlerdi. Bu eski karayolu Diyarbakır-Bağdat üzerinden Basra'ya oradan da Hint Okyanusuna ulaşırdı.

Yukarı Yazı'nın güneş gören havadar ve verimli toprakları üzerinde yetişen buğdaydan tandır ekmeği yapılır, Salpınarı'nda kurulan kazanlarda haşlanan ve kurutulan buğday dolu çuvalar ise bu kez “Dinkçi Şükrü”nün yolunu tutardı. At ile döndürülen dink taşının altında, kabuğundan ayrılan buğdaylar, tahta harman makinası ile savrulduktan sonra dövme pilavı “keşkek”, pilavlık ve köftelik bulgur (harput köftesi) olmak üzere evlere dönüş yapardı. Evlerde kurulan dört ayaklı iki kollu bulgur çekme makinaları ile ince ve kalın bulgur, el değirmenlerinde öğütülen siyah nohuttan ise “mukaşer” denilen ve erişte çorbasında kullanılan ürün elde edilirdi.

Evlere dönen yeni kepekli undan tadına doyumaz “tandır ekmeği” kışlalarda ise besin değeri pek yüksek “tayın” denilen somun ekmeği üretilirdi. Tandırlara meşe kütükleri atılınca yakın mekanlar tandır ekmeği kokardı.

Değirmen ambarlarına giriş ve dönüş yapan suyun ritmik hareketlerine uyarak yıkanmak ya da “çimmek” bu işi bilen ve güven duyulan bir yetişkinin refakatinde olurdu. Ambara “değirmen bendi”ne ilk giriş kenardan sarkarak, ustalaşınca ayak üstü çivileme şeklinde olurdu.

AKSARAY MAHALLESİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Değirmen ambarına ya da bendine, normal olarak ikili, en fazla dörtlü girişler yapılır, suyun içinde dikey duruşlu, omuzlar dışarıda yan yana, kol-kola yıkanmalar unutulmaz olur, değirmen türküleri söylenmeden de ambarlardan pek çıkılmazdı.

Değirmenin bendine
Döner kendi kendine
Hakikatli yar olsa
Gelir kendi kendine

Mahallenin bazı bıçkınları ambara taş atar sonra dikey dalış yaparak taşı çıkarınca biraz babalanırlardı.

Değirmenler çalışmadığı zamanlarda ise, değirmen deresinin suları “**salacak**” denilen tahta bir ayıraç ile değirmen harkından boşa akıtılır çağlayan oluşturan bu suyun altına girerek yıkanmak ise ayrı bir ustalık isterdi.

DİPSİZGÖL'ÜN NİLÜFERLERİ BOZYER'İN ÜZÜM BAĞLARI

1950'li yıllarda durum böyleydi. Günümüzde durum nedir ya da neler oldu? Bunu pek bilen yok. Ya da kentsel dönüşüm sonucunda neler olacak? İyisi mi, o yıllara bir dönüş yaparak yaşanmış olan hayat parçalarını kayıt altında almaya devam edelim.

Değirmen ambarlarından sonra, yaz mevsimi gelince, gençlerin ve yetişkinlerin iki uğrak yerleri daha vardı. Şorşor Deresi ve Dipsizgöl... Hem yıkanmak, bazen de hem yıkanmak hem arınmak için uğranılan bu yerlere yalnız gidilmezdi.

Kırkgözlerde değirmen harkının başladığı yerde, kaçak sularla beslenen, daha sonra “Soğuksu gözesi”nin kaynak suları ile güçlenen Şorşor Deresi yaklaşık 200 metre aşağıda 1.5 metre yükseklikten düşme yaparak bir kalker katman çöküntüsünü göle dönüştürür sonra da Azgınçay'a karışırdı.

Şehir merkezinden ve demir yolunun altından geçiş yapan **Azgındere**, Komderesi ile birleşince “Azgınçay” adını alırdı. Yaz mevsimi Azgınçay kuruyunca, Şorşor Deresi bu kez Azgınçay'ın cansuyu olarak yoluna devam eder yer yer yapılan çevirmelerle Bozyer'in ekin alanları ve bahçeleri sulanırdı. Bazı yetişkin ve bıçkın Aksaray'lı gençler “çüt-kol, çütayak” yüzme gösterilerinden sonra giyinip, bu kez Soğuksu gözesi'nin başında yer sofraları kurardı. Toplam uzunluğu 500-600 metreye varan Şorşor deresinin güney kesiminde üzeri düzlük alanlardan oluşan bir yükselti basamağı yer alırdı.

Bozdağ'ın eteklerine kadar uzanan bu alanların üzerinde ekili alanlar, bağlar ve bahçeler yayılır, tam orta kesimde ise ünlü “Dipsizgöl” Aksaray Mahallesi'nin gençlerini beklerdi. Bir fay kırığından çıkış yapan Dipsizgöl'ün berrak suları “Büyükgöze” ve “Körgöze” denilen iki ana kaynaktan beslenirdi. Gölün bütün yüzeyi alabeyaz nilüfer çiçekleri ve alayesil yapraklar la kaplı olduğu için göle belli bir yerden girilir, Büyük ve Körgöze çevresindeki açık alanda yüzme eylemleri yapılırdı.

O dönemde alayesil nilüfer yaprakları ve alabeyaz-sarı nilüfer çiçekleri ile kaplı (yaklaşık 50-100 metre boyutlu) Dipsizgöl'ün bu doğal güzellikleri pek fark edilmezdi. Anadolu güneşinin altında, nilüfer yaprakları üzerinde keyif çatan kurbağa popülasyonu habire “serenadlar” yapardı.

Dipsizgöl'den çıkış yapan (yer yer bir adım sıçrama genişliğinde akış gösteren) Dipsizgöl'ün duru akışlı suları ile Bozdağ'ın eteklerinde yayılış gösteren Bozyer'in ekin tarlaları, bağları ve bahçeleri sulanırdı. Yaz mevsiminde Dipsizgöl yolculuğu yapanlar bazen bu serin sularda göle doğru yüzen siyah “su yılanları” ile karşılaşır. Önce bir irkilme olur, “su yılanları sokmaz” denilince, birlikte yola devam olunurdu. Şüphesiz hem serinlemek, hem gölün eti pek leziz olan kurbağalarıyla beslenmek için yol alırlardı.

Yörenin “öküzgözü” olarak bilinen siyah üzümleri Bozyer düzlüklerinde yayılış gösteren bu bağlarda yetişirdi. Etrafı iğde ve kayısı ağaçlarıyla çevrili bu bağlardan yüksek verim alınırdı. Üzüm salkımlarını taşıyamaz hale gelen tevek dalları yerlere yatar “toprak ana” ile sarmaş dolaş olurdu. Yaz gelince öküzgözü denilen siyah üzümler, semer vurmuş yük hayvanları ile bir yandan şehir pazarlarına, bir yandan at arabası ya da kamyonlarla şarap fabrikasına taşınırdı. Ünlü “**Buzbağ şarabı**” bu üzümlerden yapılır, posası ise “**Çubuk şarabı**” olarak değerlendirilirdi. Benim gibi ilk okula 2 yıl geç başlamış ya da sene kayıpları olan yıllanmış lise öğrencileri ucuz olduğu için önce bu şarapla tanışır...

Şehir merkezinde Vali Fahri Bey Caddesi girişindeki bir bakkalda (açık şişe satışı ile 5 veya 10 kuruşa) tadım yapılırdı. İçeride veya dışarıda bir iki yer oturmağında veya ayakta sohbet edilirdi.

Bazen sene kaybı olan arkadaşlar arasında en kıdemlilerden olan Mustafa Dinç isimli “Eski Musto” lakaplı arkadaşımız da bu tadımlara katılır, keyfi yerinde olduğu zaman bizlere cümbüş çalardı. Oturma ve dinleme adabına uymayan olursa anında müzikal dinletiyeye son verir, oradan sessizce ayrılırdı. Şarap tadımları Kesirik yolu üzerindeki çömlekçi “**Kortikoğlu**” üretimi olan toprak bardaklarla (kupalarla) yapılır, iki bardakla sınırlı tutulur, üçüncüsü istense bile verilmezdi.

İkinci şaraplar içildikten sonra Eski Musto’nun cümbüş dinletisi dört gözle beklenir olurdu. Bu şarap tadımlarının birinde, cümbüş ve uzun bir geçiş taksimi yapan Eski Musto “Beşiri Hoyrat” makamında tadına doyum olmaz bir müzikal dinletiyeye yaşatırdı.

Ne mestim ne mestim
Ne sarhoşum ne mestim
Her gören bir hoş olur
Seni görende mestim...

Eski Musto’nun dönem ve yol arkadaşlarından hem keman sanatçısı hem halay başı olan Ferzan Alagök ise her nedense bu tadım toplantılarına pek katılmazdı. Eski Musto “Mustada Dinç” Elazığ şehir merkezinde ne kadar bildik ve ünlüyse, Aksaray Mahallesi’nin bildik ve tanınmış “Musto”ları da yok değildi.

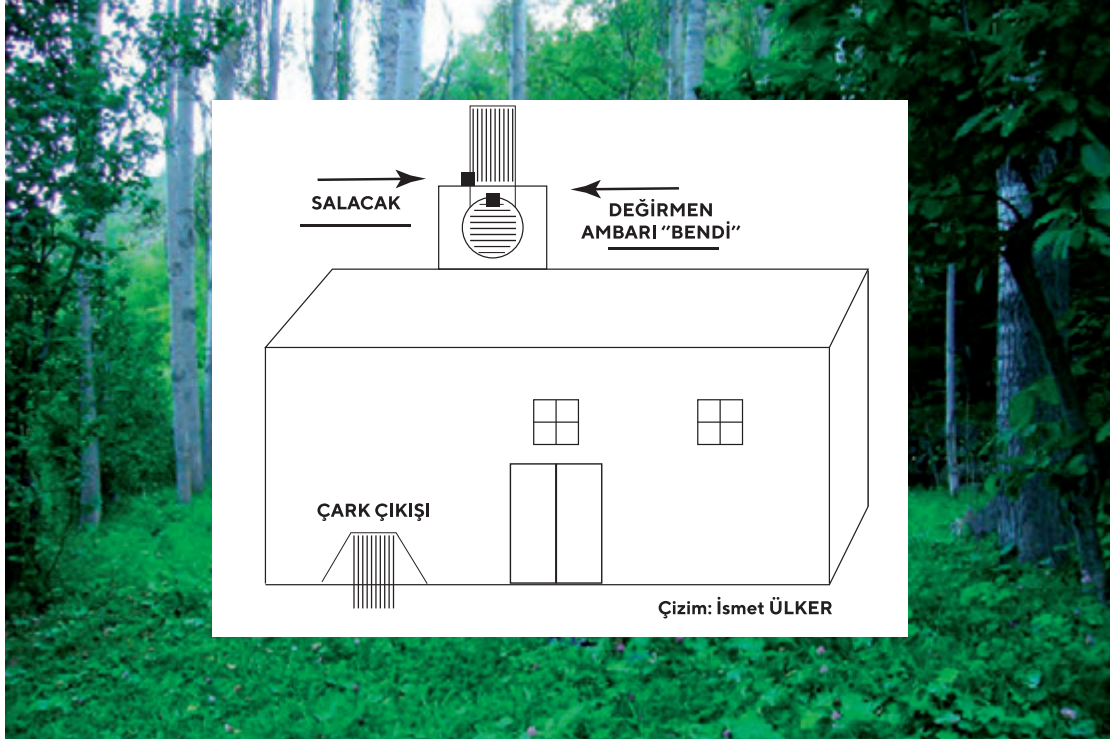
Bozyer’in ünlü bağmancılarında Molla “Milla” Mahmut Çatalpınarı’nda otururdu. Yakın komşusu Ali Kaya’ya ise “Yamyam Musto”nun babası derlerdi.

Devlet Halk Dansları Topluluğunun unutulmaz başkanı ve devlet sanatçısı Mustafa Turan’da Silifkeli dansçı kızların hatırası olarak “Keklük Musto” olarak tanınırdı. Keklük lakabı bir yana, o da değirmen ambarlarında çimerek, toprak damlarında güneşlenerek büyümüş, rahmetli Fikret Memişoğlu’ndan beyaz mendili teslim alarak halay başı olmuştur.

Değerli okurlar; “Geçmişte Kalan Hayat Parçaları” başlıklı bu anlatı yolculuğu tamamlanırken, özellikle bazı konuların altı çizilmek istenmiştir.

- İlk olarak, “Yığıki Köyü” ya da Aksaray Mahallesi’ne özgü geçmişte kalan, bu hayat parçalarının kayıt altına alınması ve gelecek nesillere yazılı olarak sunulması amaçlanmıştır.
- Bu bağlamda, mahalle yaşamı ile değirmencilik sektörü ve değirmen hayatının nasıl bütünleştiği aynen yaşandığı gibi aktarılmak istenmiştir.
- Neden mi? 1957 yılında “Kesirik Evladı” Mak. Yük. Müh. Hüseyin Pala’nın teknik yönetiminde hayat bulan Hazar Hidroelektrik Santralleri devreye girince; Yukarışehirden Elazığ’a göçen “Arpacılar Ailesi” şehir merkezinde ard arda iki un fabrikası birden kurunca, Yığıki Köyü ya da köy kökenli Aksaray Mahallesi’nin geleneksel ve emektar değirmenleride bizlere veda etmiştir.
- Bugünlere ise, halkın ortak aklı ve ortak malı olan unutulmaz değirmen türküleri ile başlarında simit tablaları “Arpacı’nın unundan Karacalı suyundan” diyerek satış yapan simitçilerin sesi miras kalmıştır (!).
- Hal ve durum böyle olunca; Aksaray Değirmenleri ile başlayan bu anlatı yolculuğunu yine unutulmaz bir değirmen türküsünün ilk dörtlüğü ile tamamlamak istiyorum.

Değirmen üstü çışek
Orađ getirin biçek
Bize yarden geđ deyiler
Yar şirin nasıl geđek

“Kavaklık ve değirmen tasarımı”

Dipnot:

Ođuz boylarının töresinde “7” rakamı uğurlu sayıldığından, türkçe konuşulan Aksaray Mahallesi’nde de yedideğirmen kurulması bu töreye uygunluk amacını taşıyor olsa gerek...

YOLYEMEZ NAZMİ DAYI

Lacivert elbise, beyaz gömlek, boynunda atkı, çok iyi boyanmış arkası basık topuklu ayakkabı ve de başında sekiz köşe şapkasıyla yola çıkan Nazmi adında bir halk kahramanı olmuş hemşerimiz vardı.

Aldığı selamı Harput Efendisi tabir edilen şekilde büyük bir ciddiyetle karşılık veren, kaldırımda değil de cadde kenarında yürümeyi kendine bir düstur edinmiş ve YOLYEMEZ lakabıyla Elazığ'da efsane olmuş bir halk adamıdır. Cadde kenarında yürürken bir taksi çarpar, Nazmi dayı iki seksen yere uzanır. Şoför telaşla gelip kaldırmak ve bir yaralanma olup olmadığına bakar. Yolyemez yardımsız ayağa kalkar ve şoförün yüzüne bakmadan çarpan arabayı inceler. Sonra şoföre döner ve kendisini şöhrete götüren şu cümleyi söyler:

YEĞENİM HASAR VARSA ÖDEYELİM!

(Bu olaydan bir iki saat sonra hastaneye gider, ayağının röntgeni çekilir ve kırık tespit edildiğinden ayağı alçıya alınır. "Hasarın varsa ödeyelim" diyen Nazmi dayı bir ay alçı içinde yatar).

"Yeğenim hasar varsa ödeyelim" sözcüğü halk arasında slogan olur. Herhangi bir oyun oynandığında veya karşısındakini kızdırmak, dalga geçmek için kullanılan bu sözcük Elazıglılar tarafından anlatıldığından yurdumuz insanları da öğrendi ve de gerektiği yerde kullanıyorlar.

Evlendikten bir süre sonra Adana'ya göçtü. Tekrar Elazığ'a döndü ve "Şoray Yollarda" isimli programa şöhreti nedeniyle konuk oldu. Şoray: Dayı şu Adana'daki olayı anlatır mısın? dediğinde;

-Yeğenim Adana'da bir meseleden dolayı üzerime on kişi, yoğ yoğ yirmi kişi, Allah seni inandırısın iki bin kişi geldi, satırı elime aldığım gibi aralarına bi daldım, yeğenim hepsi çil yavrusu gibi dağılıp kaçtılar, diye cevap verdi.

Haldun Taner'in yazdığı bir müzikal tiyatro oyunu vardı. Bu oyunda kenar bir mahalle olan Sinekliadağ'da yoksul halktan biri olan "Keşanlı Ali", halkın sevmediği kabadayı Çamur İhsan denilen bir şahsı vurarak hapse düşüyor. Hapisteyken "Bu toplumda sessiz, sakın, efendi olursan dayak yer ezilirsin, ama güçlü, zalim, ne dediğini bilmeyen biri olursan saygı görürsün" diye bir yol haritası çiziyor ve hapisten çıktıktan sonra halk tarafından kurşun dahi işlemez mertebesine getirilen bir kahraman oluyor.

Yolyemez Nazmi de buna benzer bir yol haritası üzerinde kendi imajını çiziyor. Kendisine "dayı" denilmesine, karşısındaki kim olursa olsun "yeğenim" diye hitap etmesi halk nazarında ilgi topluyor. Kaldırımda değil de cadde kenarında yürümesinin iki nedeni var. Birincisi dikkati kendi üzerinde toplamak, ikincisi ise kaldırımda gittiğinde gençlerin kaza oldu numarası yapıp sık sık omuz vurmalarından korunmaktır.

Yolyemez Nazmi dayı ile ilgili benim de bir anım var izninizle sizlere anlatayım:

Öğretmenlik görevinde bulunurken yaz tatillerinde Kesrik'de bulunan rahmetli kayınpederimin bahçesine giderdik. Kurban bayramı namazını kıldım bahçeye geldim. Bacanağım gelip alınan kurbanları kesecek ben de ona yardım edeceğim için günlük bahçe kıyafetini giyip beklemeye başladım.

Bir süre sonra çitler arasında ki sokaktan sesler geldiğini duyup yola çıktım. Bir cip balçık haline gelmiş yolun içinde patinaj yapıyor. Şoförle konuşup ne yapacağımıza karar vereceğimiz zaman lacivert takım elbise, beyaz gömlek, pırlı pırlı parlayan arkası basık topuklu ayakkabı giymiş "Yolyemez" dayı yanımıza geldi. Cipun çamura saplandığını görünce şoföre "arabana bin", bana da "hadi yeğenim beraber cipe omuz verip iteleyelim" dedi. Cipun arka kısmının

sağ tarafına ben sol tarafına ise Yolyemez omuz vererek itelemeye başladık. Bir süre aracı iteledikten sonra cip bataklıktan kurtuldu, ancak tekerleğinin arkaya doğru savurduğu çamurlar; tabir caizse bizleri baştan aşağı çamur banyosuna girmiş bir hale getirdi. Şoför üzgün şekilde bana ve Yolyemez'e bakıyor ne diyeceğini şaşırılmış bir vaziyette duruyor. Yolyemez şoföre döndü: "Yeğenim geçmiş olsun, hadi arabana bin selametle gideceğin yere git." Bana döndü: "Yeğenim Allah senden razı olsun, bayramın mübarek olsun" diyerek yoluna devam etti. Yepyeni elbisesi ile yüzü gözü çamur içinde kalan Yolyemez Nazmi dayı hiçbir üzüntü duymadan hareket etmesi bende ve bu olayı anlattıklarım da büyük bir hayranlık uyandırdı. (Zaten kabadiyılık raconunda bu da var demeye getirdi.)

(Yolyemez dayı şişmanladığından ve belirli bir yaş sonrası şalvar giyerek gezerdi.)

Halk; Yolyemez Nazmi dayı üzerinde olmuş veya olmamış olayları karikatürize ederek zincirleme bir şekilde anlatarak ironi yarattılar. Değerli sanatçımız Esat Kabaklı'nın yaptığı "Yolyemez" türküsü dayımızın değerini daha da yüceltti.

Erzurum'da hayal gücüyle olmadık olayları yaşatan Teyo Dayı isimli kimsenin hayatını, yaptığı palavraları öğretim üyeleri tarafından incelenip akademik tez haline getirildi. Ayrıca televizyon dizisi olarak ta çekim yapıp tüm Türkiye'ye izlettiler ve tanıttılar.

Elazığ'ın ironisi olmuş Yolyemez Nazmi Dayı'nın (ister Keşanlı Ali gibi veya isterseniz Don Kişot olarak görün)hayatı incelenip kitap, tiyatro ve televizyon dizisi haline getirilip halka tanıtılmasını arzu ediyoruz. 22-Kasım-2010 tarihinde Yolyemez hakkın rahmetine kavuştuk. "Yeğenim hasar varsa ödeyelim" sloganını bize kazandıran Nazmi dayımıza biz de: "Dayı bu dünyada yaptığın maddi hasar varsa vasiyetinde ve de yazdınsa hemenödeyelim"... der ve nurlar içinde yat dileğimizi Allahtan niyaz ederiz...

Hikmet KIDOĞLU

-1-

YOLYEMEZ

Güfte ve Beste: Esat Kabaklı

Elazizde bir dayı var Yolyemez,
Yolda gider yamru yumuk,
Derdemez derdemez,
Sivri burun yumurta topuk,
Kendine dayı der Nazmi Yolyemez...
Hayatı film kopuk kopuk
Beyaz gömlek yaka açık,
Yolyemez, Yolyemez...
Azıcık şahkülden kaçık,
Tavla oynar zarı yoktur,
Emniyetle arası açık
Düşmanı dostundan çoktur,
Yolyemez, Yolyemez...
Haram yemez karnı toktur,
Geçen gördüm gene yolda
Yolyemez, Yolyemez...
Tesbih elde ceket kolda
Ceket katlı sol elinde,
Sabah akşam karakolda
Cümle alemin dilinde,
Yolyemez, Yolyemez...
Yolyemez, Yolyemez...
Dayıdır dayıdır,
Herkes yeğen o dayıdır dayıdır,
Çayıdır çayıdır,
Deli akar sanki Murat çayıdır....

KAYBETTİKLERİMİZ

*Kaybettiğimiz değerli hemşehrilerimize
Allah'tan rahmet diliyoruz.
Kabirleri nur, mekanları cennet olsun.*

1. 14.01.2021 PROF.DR. AHMET TEVFİK OZAN
2. 16.01.2021 PROF. DR. AHMET ÇOLAK
3. 27.01.2021 MİKDAT METİN
4. 06.02.2021 YILMAZ ÇORBACIOĞLU
5. 01.04.2021 FUAT KÜRKLÜ
6. 05.07.2021 NİZAMETTİN ŞEKEROĞLU

ELAZIĞ

KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ

Sokullu Mehmet Paşa Cad. Ece Sok.
No: 15/3 Dikmen/ANKARA
Tel: 0 312 4802880 • Faks: 0 312 4803808
Eposta: info@elazigvakfi.org.tr • elazigvakfi@gmail.com

www.elazigvakfi.org.tr